

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการศึกษาการพัฒนาสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปี เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เพื่อให้การวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้และ เพื่อศึกษาวิจัยและวิเคราะห์สถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นในเชิงอนุรักษ์ในประเทศไทย เพื่อพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศเพื่อนงานอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีการรวบรวมรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นและพัฒนาต้นแบบที่ยั่งยืน โดยการจัดทำฐานข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์สถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และยังส่งเสริมการผลิตผลิตภัณฑ์พื้นถิ่นเพื่อการค้าได้ทั้งในและต่างประเทศจึงจำเป็นต้องศึกษา ทฤษฎี หลักการ ตลอดจนข้อคิดจากปราชญ์พื้นถิ่น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแยกเป็นหัวข้อได้ดังนี้

2.1 การพัฒนาตลาดเก่าในเชิงอนุรักษ์

2.2 ศิลปสถาปัตยกรรม

2.2.1 ความหมายและคำจำกัดความของศิลปสถาปัตยกรรม

2.2.2 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

2.2.3 สถาปัตยกรรมไทย

2.2.4 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.5 คุณค่าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.6 เหตุที่ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะถิ่น

2.2.7 ตลาดเป็นศูนย์กลางชุมชน

2.3 ลักษณะของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

2.3.1 ภูมิสังคม

2.3.2 ภูมิวัฒนธรรม

2.3.3 นิเวศวัฒนธรรม

2.3.4 ชีวิตวัฒนธรรม

2.3.5 ชุมชนทางชาติพันธุ์

2.4 บริบทของตลาดพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.5 วิธีการในการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี

2.5.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์

2.5.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตลาดพื้นถิ่น

2.5.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม

2.5.4 การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าของประเทศไทย 2547-2559

2.5.5 สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน

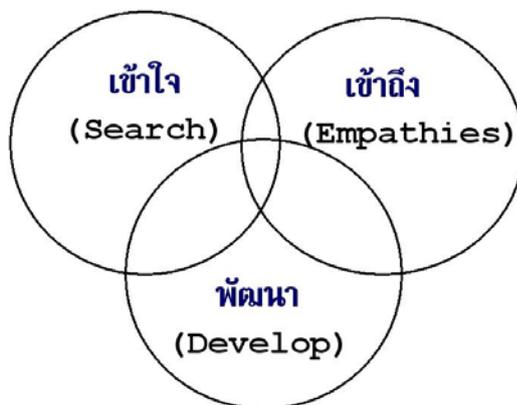
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 2.6.1 งานวิจัยภายในประเทศไทย
- 2.6.2 งานวิจัยในต่างประเทศ
- 2.7 การทบทวนกรณีศึกษา
 - 2.7.1 กรณีศึกษาในประเทศไทย
 - 2.7.2 กรณีศึกษาต่างประเทศในแถบเอเชีย
 - 2.7.3 กรณีศึกษาต่างประเทศในประเทศสหรัฐอเมริกา
 - 2.7.4 กรณีศึกษาต่างประเทศในสมาคมยุโรป

2.1 การพัฒนาตลาดเก่าในเชิงอนุรักษ์

ในการวิจัยศึกษาการพัฒนาสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (Study and Development the Architecture Vernacular Markets Four Region of Thailand for Preservation Tour) ยึดกรอบแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้พระราชทานไว้และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางกับทุก ๆ หัวข้อในการปฏิบัติงาน คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ผู้วิจัยจะขอเรียกว่า “King Model” สามหัวข้อดังกล่าวตรงกับภาษาอังกฤษ คือ “Search Empathies Develop”

การอัญเชิญกรอบดังกล่าวมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดเพื่อศึกษาการพัฒนาสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 100 ปี เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นดังนี้

King Model พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
พิชัย สดภิบาล: ๒๕๔๙

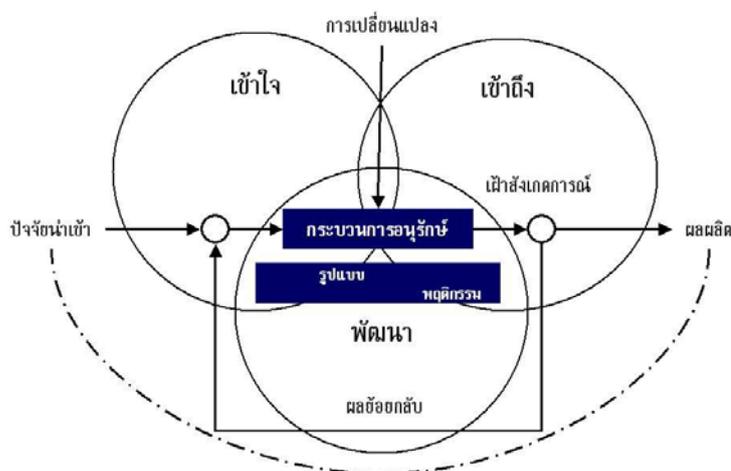
ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการอนุรักษ์ (พิชัย สดภิบาล.2549)

ตลาดเก่าที่มีอายุมากกว่า 100 ปีขึ้นไป เป็นสถานที่ทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่ายิ่ง งานวิจัยนี้ยึดหลักในการที่จะเก็บรักษาตามที่ Prof. Dr. Yukio Nishimaru. บันทึกโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจมาศ กุณอินทร์ ให้ข้อมูลไว้ว่า คณะกรรมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเอเชียจะเน้นในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. การใช้มรดกโลกอย่างฉลาด (Wise Use of Heritage)

2. การตรวจสอบลักษณะที่แท้จริง (Test Authenticity)
3. มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Dimension of Heritage)
4. การอนุรักษ์เมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (East & Southeast Asian Context of Urban Preservation)

ดังนั้น กรอบแนวคิดในการพัฒนาตลาดในเชิงอนุรักษ์ในปัจจุบันคงจะต้องยึดกรอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้พระราชทานไว้ให้ โดยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุก ๆ หัวข้อของการปฏิบัติงาน คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กรอบแนวคิดนี้สามารถใช้ได้อย่างไม่ต้องสงสัย เพียงที่จะประยุกต์กระบวนการแนวทางได้อย่างไร ในการพัฒนาตลาดเก่าที่มีอายุและมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม อย่างเช่น ตลาดสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ก็ดำเนินไปตามแนวนี้นี้ การอัญเชิญกรอบดังกล่าวมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดเพื่อพัฒนาตลาดเก่าในเชิงอนุรักษ์ ควรเริ่มตามกรอบ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดในการพัฒนาตลาดพื้นถิ่นในเชิงอนุรักษ์ (พิชัย สดภิบาล.2549)

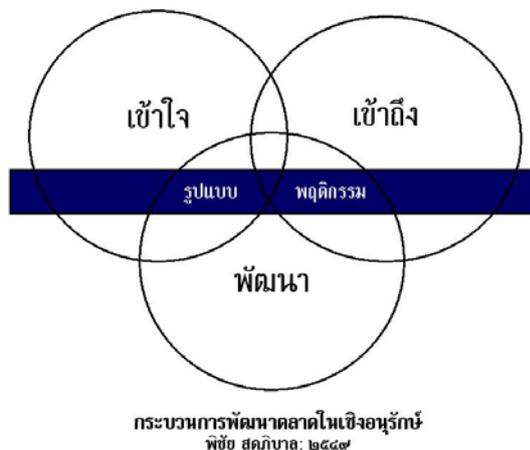
เมื่อพิจารณาตามกรอบของ King Model แล้วมีสามหัวข้อหลักที่จะต้องตอบโจทย์ ตามหัวข้อไปเริ่มที่

1. เข้าใจ (Search) การที่จะเข้าใจได้นั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาหาข้อมูล เช่นถ้าต้องการที่อนุรักษ์ เราต้องทราบเสียก่อนว่าจะอนุรักษ์อะไร มรดกของชาติ มรดกโลก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมตามข้อกำหนดของคณะกรรมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมหรือเปล่า เป็นต้น หรือการแยกประเภทของการอนุรักษ์ (Categories of Preservation) ซึ่งมีตั้งแต่ขนาดใหญ่ เช่น พื้นที่ บริเวณ ไปจนถึงขนาดเล็ก เช่นวัตถุหรือชิ้นส่วน และที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณี วิถีชีวิต ถ้าจะขยายความเกี่ยวกับประเภทของสิ่งที่ควรอนุรักษ์ควรจะคำนึงถึง

- ก. บริเวณธรรมชาติ (Natural Area)
- ข. เมืองเล็กและหมู่บ้าน (Town and Villages)
- ค. เส้นขอบฟ้าและช่องมองทิวทัศน์ (Skylines and View Corridor)
- ง. ย่านและชุมชนย่อย (Districts and Neighborhoods)

- จ. ภูมิทัศน์ถนน (Streetscapes)
 - ฉ. รูปด้านหน้าอาคาร (Facade)
 - ช. อาคาร(Building)
 - ซ. วัตถุและชิ้นส่วน (Objects and Fragments)
 - ณ. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)
2. เข้าถึง (Empathies) เข้าถึงหลักเกณฑ์การคัดเลือกเพื่อการอนุรักษ์ (Criteria for Preservation) นักอนุรักษ์ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ ควรใช้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก การตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ ได้แก่
- ก. สุนทรียภาพ (Aesthetic)
 - ข. ตัวแทน (Typical)
 - ค. หายาก (Scarcity)
 - ง. ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (Historic Role)
 - จ. ส่งเสริมบริเวณข้างเคียง (Enhancement of Adjacent Areas)
 - ฉ. ความเป็นเลิศทางใดทางหนึ่ง (Superlatives)
 - ช. ความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Significance)
3. พัฒนา (Develop) การพัฒนาประกอบไปด้วยกระบวนการในการอนุรักษ์ (Preservation) การจัดการ การบริหารศิลปวัฒนธรรม รูปแบบ กลยุทธ์ตามแนวทางของการอนุรักษ์แต่ละหัวข้อ เช่น การพัฒนาในการอนุรักษ์เพื่อ งานมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Dimension of Heritage) จะต้องกำหนดกลยุทธ์และกระบวนการตามหัวข้อดังต่อไปนี้
- ก. พิธีการ(Rituals)
 - ข. ความเชื่อ(Beliefs)
 - ค. วิถีชีวิต(Lifestyle)
 - ง. การใช้สอย(Use & Function)
 - จ. ฝีมือช่าง(Carpentry & Craftsmanship)
 - ฉ. ข้อมูลด้านวัฒนธรรมทั่วไป(Cultural Information in General)
 - ช. ความร่วมมือจากประชาชน(Public Involvement)
- การอนุรักษ์เมืองชุมชนของภูมิภาคแถบเขตร้อนของประเทศไทย (คณะกรรมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเอเชีย) จะเน้นหัวข้อของกลยุทธ์และกระบวนการดังต่อไปนี้
- ก. เอกลักษณ์ของอาคาร (Building Identity)
 - ข. ความหลากหลาย (Diversity)
 - ค. ทางน้ำเป็นทางสัญจรหลัก (Water as High Way)
 - ง. ใช้ชุมชนเป็นพื้นฐาน (Community-based)
 - จ. ใช้กิจกรรมเป็นตัวนำ (Activity-led)
 - ฉ. สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Rapidly Changing Society)
- ในสามหัวข้อจะมีการบูรณาการกันเป็นปัจจัยการนำเข้าตามหัวข้อกลยุทธ์ในงานพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ การกำหนดปัจจัยนำเข้าจะอยู่ในส่วนของหัวข้อความเข้าใจ เช่นความต้องการที่จะพัฒนาตลาดในเชิงอนุรักษ์

ความเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ (Random Fluctuation) ที่เกิดขึ้น ดังเช่นการเปลี่ยนแปลงจากการเดินทาง ทางน้ำเป็นทางบก ความเจริญทางเทคโนโลยี ยุคโลกาภิวัตน์ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ รูปแบบของวิถีชีวิตเปลี่ยน พฤติกรรม (Behavior) ต้องปรับเปลี่ยน

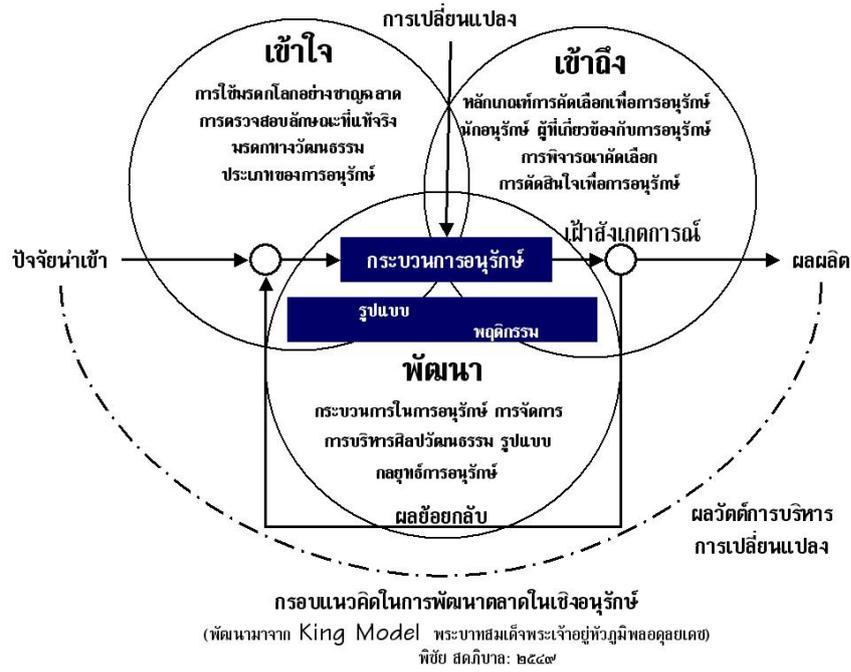
ภาพที่ 2.3 กระบวนการการพัฒนาตลาดพื้นถิ่นในเชิงอนุรักษ์ (พิชัย สดภิบาล.2549)

ทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะต้องเฝ้าระวัง สังเกตการณ์ เก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อผ่านกระบวนการแต่ละรูปแบบ (Models) ที่ออกแบบมาให้สอดคล้องกันกับงานพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ และใช้พฤติกรรมของชุมชนเป็นหลักและเป็นแรงผลักดัน ให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนด

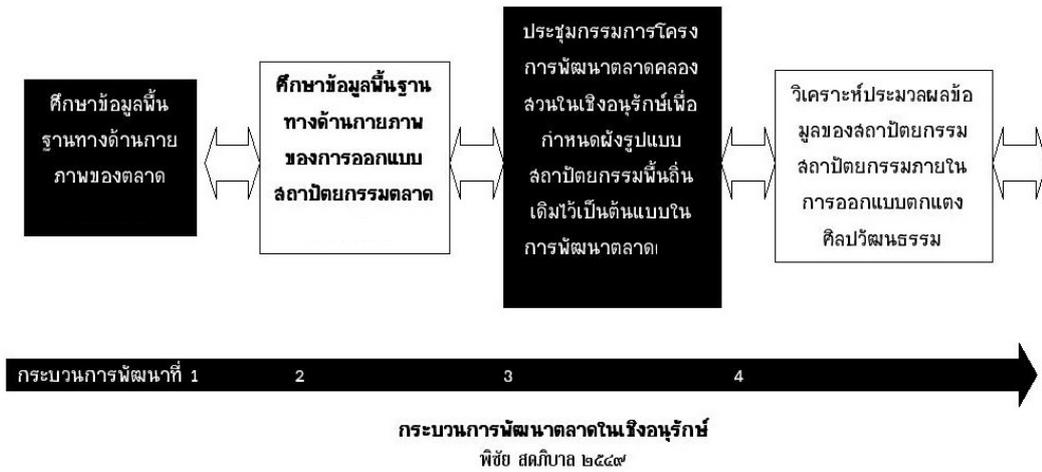
ผลวัดของการบริหารการปฏิบัติการตามรูปแบบของกระบวนการ การดำเนินการต้องใช้เวลาเป็นตัวกำหนดด้วย กรรมการในการบริหารชุมชน เจ้าของสถานประกอบการ แผนการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ งานสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น มีคุณค่า มีอายุมากกว่า 100 ปี เป็นต้น ดังตัวอย่างของตลาดสามชุก 100 ปี ที่เริ่มมาจากชุมชนที่เข้มแข็ง จากตลาดที่เสียหายเพราะความเจริญเข้าถึง มีกรอบแนวคิดที่จะทำให้ตลาดพื้นอย่างไร เริ่มที่ชุมชน ที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เกิดเป็นโอกาสที่ดีสำหรับชุมชน ช่วยตนเอง ห่วงศ์กรที่มีแนวคิดเดียวกันมาร่วมแรงร่วมใจ

ตอนนี้ผลิตผลของการดำเนินการบริหารจัดการ ควบคุมตัวแปรต่างๆได้ ทำให้ตลาดสามชุกทำมาค้าขึ้น ใครๆ ก็ต้องการไปเที่ยว ไปชมสถานที่ ที่ชนรุ่นก่อน ๆ ได้สร้างไว้ ผลิตผลของตลาดสามชุก จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ได้สำเร็จ

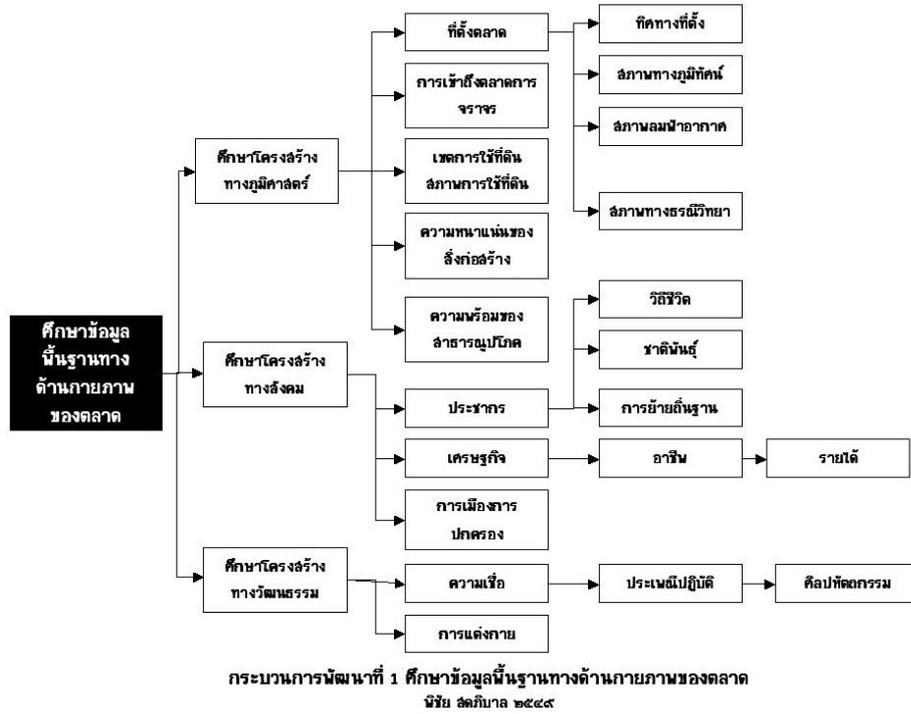
กระบวนการของการเฝ้าสังเกต ส่งผลย้อนกลับไปยังกรรมการตลาด เจ้าของอาคาร เจ้าของร้าน ที่คิดเพิ่มเติมเสริมแต่งให้ดียิ่งขึ้น

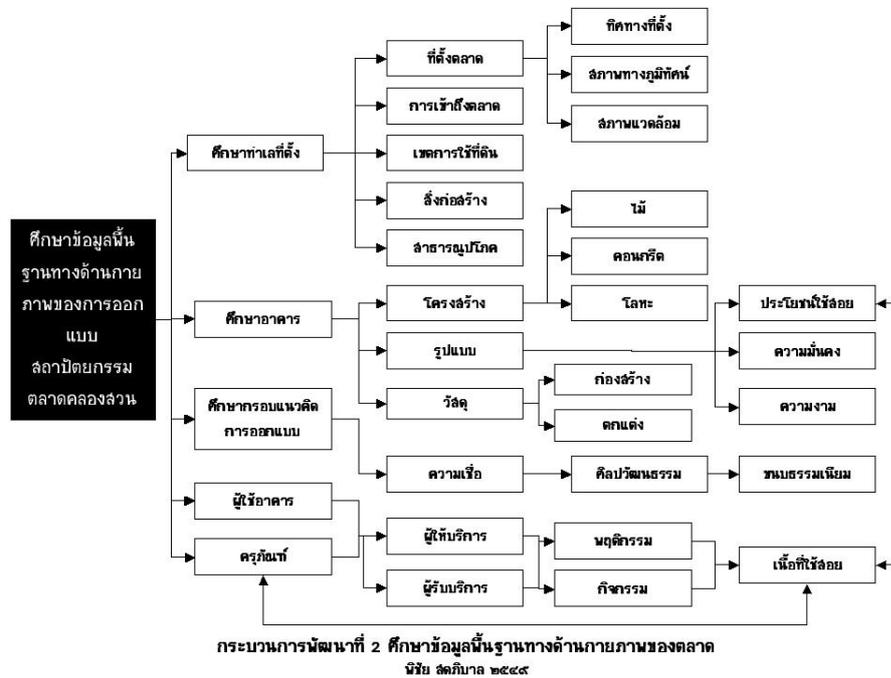
ภาพที่ 2.4 กระบวนการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่นในเชียงใหม่ (พิชัย สดภิบาล.2549)

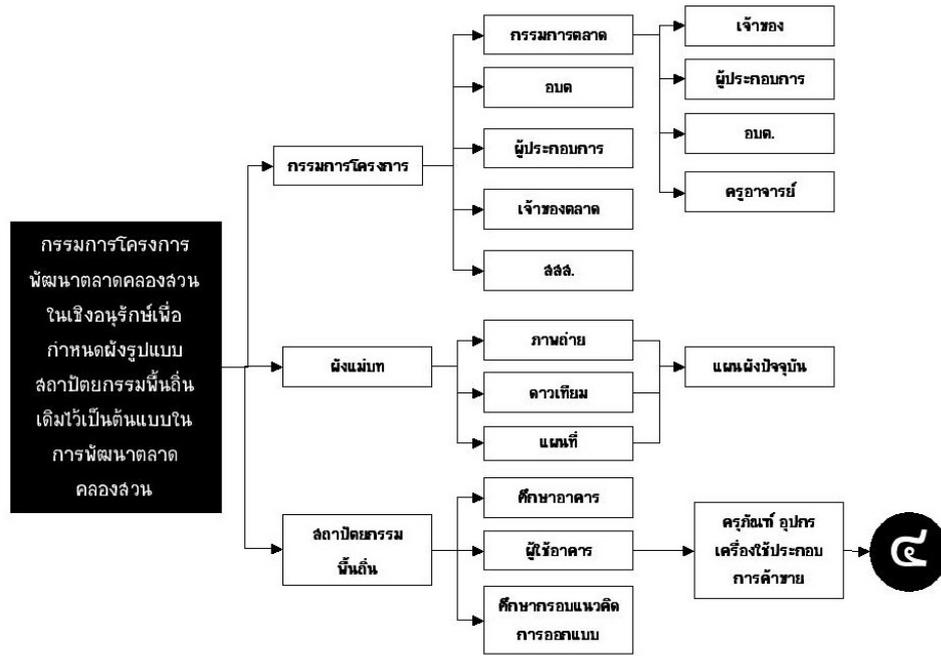
ภาพที่ 2.5 กระบวนการพัฒนาในเชียงใหม่ศิลปะสถาปัตยกรรมตลาดพื้นถิ่น 1-4 (พิชัย สดภิบาล.2549)

ภาพที่ 2.7 กระบวนการพัฒนาที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพ (พิชัย สดภิบาล.2549)

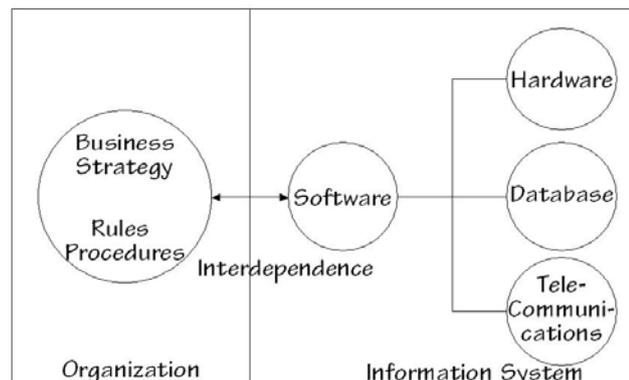
ภาพที่ 2.8 กระบวนการพัฒนาที่ 2 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพของการออกแบบสถาปัตยกรรม (พิชัย สดภิบาล.2549)

กระบวนการพัฒนาที่ 3 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพของตลาด
นันทิย สดภิบาล ๒๕๔๙

ภาพที่ 2.9 กระบวนการพัฒนาที่ 3 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเดิมไว้เป็นต้นแบบในการพัฒนาจัดตั้ง
โครงการพัฒนาโครงการ (พิชัย สดภิบาล.2549)

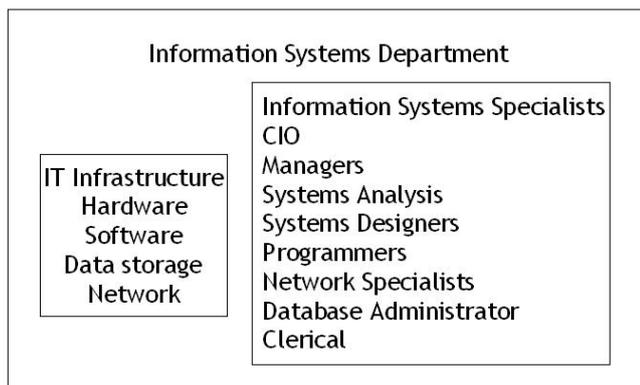
กระบวนการพัฒนาที่ 4 เป็นการดำเนินการโดยใช้เทคโนโลยีด้านสารสนเทศ (Information Technology Systems) มาช่วยในการจัดการด้านข้อมูล (Data Based) และนำเสนอ (Presentation) เผยแพร่ เนื้อหา (Contents) สารระต่างๆ ที่ประมวลผลแล้วเก็บรวบรวมรักษาอย่างยั่งยืน และสามารถปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ทันทต่อการเปลี่ยนแปลง

ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์กับระบบสารสนเทศ

นันทิย สดภิบาล ๒๕๔๙

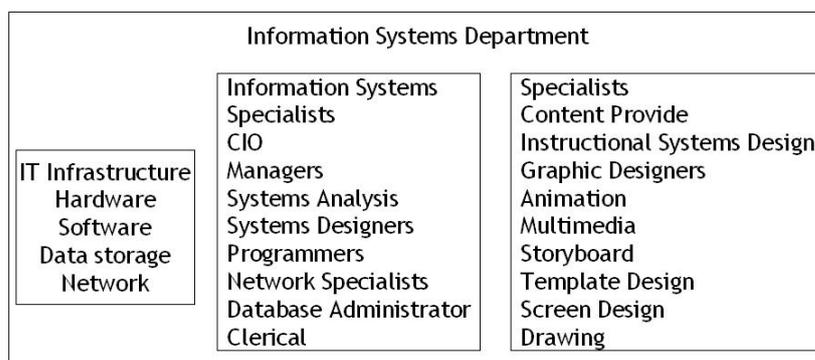
ภาพที่ 2.10 กระบวนการพัฒนาที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์กับระบบ
สารสนเทศ (พิชัย สดภิบาล.2559)

โครงสร้างเทคโนโลยีระบบสารสนเทศในการจัดการโครงสร้างการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์

พิชัย สดภิบาล ๒๕๕๗

ภาพที่ 2.11 กระบวนการพัฒนาที่ 4 โครงสร้างเทคโนโลยีระบบสารสนเทศในการจัดการ
โครงสร้างการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ (พิชัย สดภิบาล.2559)

โครงสร้างเทคโนโลยีระบบสารสนเทศในระบบการนำเสนอองค์ความรู้

พิชัย สดภิบาล ๒๕๕๗

ภาพที่ 2.12 กระบวนการพัฒนาที่ 4 เป็นการดำเนินการโดยใช้เทคโนโลยีด้านสารสนเทศ
(พิชัย สดภิบาล.2559)

ทั้งสาม Function Diagrams เป็นการนำมาใช้ในการพัฒนาระบบโครงสร้างของฐานข้อมูล
โครงการ

กระบวนการพัฒนาที่ 5 วิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลของสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมภายใน การ
ออกแบบตกแต่ง ศิลปวัฒนธรรม

กระบวนการพัฒนาที่ 6 จัดทำข้อมูลสำหรับรายงานทางวิชาการ เป็นกระบวนการนำเสนอเผยแพร่
ผลงานการพัฒนาต่อสาธารณชน ในรูปแบบการนำเสนอเชิงประจักษ์จัดเตรียมสื่อสิ่งพิมพ์ (Paper
Based) สื่อผสม (Multimedia) สื่อ ออนไลน์ (Online, WWW.) ซึ่งยึดกรอบแนวทางของการ
นำเสนอองค์ความรู้ของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ

ภาพที่ 2.13 กระบวนการพัฒนาที่ 6 จัดทำข้อมูลสำหรับรายงานทางวิชาการ
(พิชัย สดภิบาล.2559)

กระบวนการพัฒนาที่ 7 การสัมมนาเชิงวิชาการ การจัดการนิทรรศการ เพื่อประเมินผลทางวิชาการนำผลที่ได้จากเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถามปลายเปิด ข้อเสนอแนะมาปรับปรุงผลงานของโครงการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ ติดตามผล และเฝ้าสังเกตการณ์ ส่งผลที่ได้ย้อนกลับเข้าระบบ สารสนเทศของโครงการ

2.2 ศิลปสถาปัตยกรรม

Architecture=สถาปัตยกรรม

Arch. Science=สถาปัตยกรรมศาสตร์

หรือสถาปัตยกรรมศาสตร์.

Architect=สถาปนิก

Arch. Drawing=สถาปัตยเลข

ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤตการ ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานคำแปล คำว่า “Architecture” เป็นภาษาไทย และได้รับพระราชทานคำแปลนี้ว่า “สถาปัตยกรรม” และคำว่า “Architect” ตรงกับคำว่า “สถาปนิก” (ทรงประทานเมื่อใดยังหาหลักฐานไม่ได้) ดู “อาษา” ฉบับที่สาม 2506

สถาปัตยกรรม เป็นวิทยาการของการก่อสร้าง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอย และการแสดงออกของมนุษย์ที่เจริญแล้ว แม้แต่ในสังคมชุมชนที่มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ก็ยังมีการสร้างสรรค์สร้างงานสถาปัตยกรรม เพื่อสนองการใช้สอยขั้นพื้นฐาน ส่วนในสังคมที่เจริญแล้วจะเป็นเครื่องบ่งชี้พัฒนาการของสังคมที่แสดงความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของสังคมหรือกลุ่มคนนั้น ๆ (มุสตี ทิพพัส. 2538)

ประเภทของสถาปัตยกรรมขึ้นอยู่กับรูปแบบและกฎเกณฑ์ของสังคมในอดีตอาจจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมตามบทบาทของผู้อุปถัมภ์งานสถาปัตยกรรมในแต่ละกลุ่มชนได้ ประเภทของสถาปัตยกรรมจึงมีจำกัดเฉพาะอาคารของพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง กับอาคารทางศาสนา

ส่วนในปัจจุบันเราจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมเป็นหลายประเภทขึ้น ตามกิจกรรมของมนุษย์ที่ตอบสนองต่อความต้องการทั้งทางกาย ทางความรู้สึก และทางความคิดที่เกิดจากสติปัญญาและความรอบรู้ของมนุษย์ด้วย

ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์	Architectural
Preservation : การดินร่น สงวนรักษาเพื่อการดำรงอยู่	บ้าน วัด ตลาด ร้านค้า อาคารพาณิชย์ ศูนย์การค้า สำนักงาน โรงพยาบาล ธนาคาร ศาล ที่ทำการ ชุมชน
Recognition: ความต้องการการยอมรับจากผู้อื่น	พระราชวัง ศาลาสน์ ปราสาท โบสถ์ วิหาร วัดวาอาราม อนุสาวรีย์ สถานศึกษา ตึกระฟ้า
Response: ความต้องการการตอบสนองจากผู้อื่น	ห้องรับแขก ห้องรับรอง สโมสร สมาคม หอประชุม
Self Expression: ความต้องการแสดงออกของตนเอง	โรงละคร สังคีตสถาน พิพิธภัณฑ หอสมุด หอศิลป์ สนามกีฬา โรงแรม ศูนย์ต่างๆ

2.2.1 ความหมายคำจำกัดความของศิลปสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม คือ ศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้าง ซึ่งอาจอธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า หมายถึงการจัดที่ว่างสามมิติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ เพื่อให้เกิดคุณค่า 3 ประการได้แก่ (1) ความสะดวกและความเหมาะสมในการใช้สอย (2) ความมั่นคงแข็งแรง (3) ความชื่นชม

สถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การจัดวางที่ว่าง ทศนศิลป์ และวิศวกรรมการก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ใช้สอย สถาปัตยกรรมยังเป็นสื่อความคิดและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในยุคนั้นๆอีกด้วย

(เข้าถึงได้ที่ <http://th.wikipedia.org/wiki/สถาปัตยกรรม> สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2554)

ณ เบื้องหน้านี้ คือ ดิน ฟ้า แล อากาศแห่งโลก ณ เบื้องหน้านี้คือ “ภูมิ” แห่งประเทศ “ภูมิ” แห่งอากาศ “ภูมิ” แห่งดินน้ำลมไฟ “ภูมิ” แห่งกาละ “ภูมิ” แห่งเทศะ “ภูมิ” แห่งคำ “ภูมิ” แห่งความ “ภูมิ” แห่งปริศนาที่รอเราเข้าไปจัดการ ปรง+แต่ง สร้าง+สรรค์ ด้วย “จิต” ด้วย “กร” ที่ละเอียดอ่อน ปรับ+ปรง แต่ง+รส เจือ+กลิ่น ไส+เสียง สอด+สี ผูกพันเรื่องราวอันลึก+ล้ำ แห่งชีวิตจริง และชีวิตฝันของมนุษย์ ขึ้น” เป็นสถาปัตยกรรม ที่หมายให้เป็น “ภูมิ” แห่งชีวิต จิตวิญญาณของผู้อาศัย.....สถาปัตยกรรมคือบ้านแห่งชีวิตจิตใจมนุษย์” (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. 2549)

สถาปัตยกรรม เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการก่อสร้างสิ่งก่อสร้าง อาคาร ที่อยู่อาศัยต่าง ๆ การวางผังเมือง การจัดผังบริเวณ การตกแต่งอาคาร การออกแบบก่อสร้าง ซึ่งเป็นงานศิลปะที่มีขนาดใหญ่ต้องใช้ผู้สร้างงานจำนวนมาก และเป็นงานศิลปะ ที่มีอายุยืนยาว

สถาปัตยกรรม เป็นวิธีการจัดสรรบริเวณที่ว่างให้เกิดประโยชน์ใช้สอยตามความต้องการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ศาสตร์ในสาขาต่าง ๆ เช่น วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และศิลปะ ความงาม และคุณค่าของสถาปัตยกรรม ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ดังนี้ คือ

1. การจัดสรรบริเวณที่ว่างให้สัมพันธ์กันของส่วนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก
2. การจัดรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และสิ่งแวดล้อม
3. การเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมและกลมกลืน

สถาปัตยกรรมแบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ

1. ชนิดที่สร้างขึ้นเพื่อให้มนุษย์เข้าไปอาศัยอยู่ หรือประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น อาคาร บ้านเรือน โบสถ์ วิหาร ศาลา ฯลฯ
2. ชนิดที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่น ๆ เช่น อนุสาวรีย์ เจดีย์ สะพาน เป็นต้น ผู้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม เรียกว่า สถาปนิก (Architect)

ศิลปสถาปัตยกรรม (Architectural Arts) มีความหมายคือ เป็นศิลปะ (Art) เป็นวิทยาศาสตร์ (Science) เป็นการออกแบบสรรค์สร้าง (Design) ที่ประจักษ์ออกมาเป็นรูปร่างหน้าตาที่งดงาม มีโครงสร้างที่แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา (Structure) เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ผู้ที่จะเลือกใช้อาคาร (Building) นั้นๆ

ศิลปะ (Art) เป็นงานที่สรรค์สร้างโดยธรรมชาติและมนุษย์ชาติ โดยธรรมชาตินั้น (Natural Art) สร้างงานขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และมีการเปลี่ยนแปลงเสริมแต่งอยู่ตลอดเวลา มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจในความงามของ งานที่ธรรมชาติสร้างขึ้น แต่ก็ได้ถือมาเป็นของตนเอง นั่นคืองานศิลปะในส่วน of ธรรมชาติที่สร้างไว้ให้มนุษย์เป็นต้นแบบ เป็นทฤษฎี เป็นหลักการ เป็นบทเรียนที่มนุษย์ได้ศึกษาหาความรู้จากธรรมชาติไม่รู้จักจบ จะเป็นรูปร่าง รูปทรง เส้น สี แสงเงาที่เกิดขึ้นบนพื้นผิวของวัสดุธรรมชาติ ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์ลอกเลียนแบบธรรมชาติแทบทั้งสิ้น

เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจในธรรมชาติในลักษณะของกายภาพของธรรมชาติแล้ว ก็ศึกษา ลึกลงไปในศาสตร์ของสรรพสิ่ง การเกิด การดำรงอยู่ การสลายดับสูญไปตามกาลเวลา การที่จบบันทึกหรือจาร์กไว้ศึกษาต่อไปนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับน้ำมือของมนุษย์ เพราะธรรมชาติมีกาลเวลาที่ จะต้องเสื่อมสลายไปหรือแปรเปลี่ยนสภาพจากเดิมไปอยู่ในสถานะภาพใหม่ จะคงอยู่ตลอดไปให้มนุษย์มองเห็นทุกวันเวลาไม่

การรู้จักเส้น สี แสง เงาตัวเอง ทำให้มนุษย์สามารถบันทึกภาพจากธรรมชาติให้คงอยู่ตลอดไป ได้โดยเส้น สี แสง เงาที่มนุษย์ได้มองเห็น ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ โดยใช้ทักษะฝีมือ (Skills) สร้างเป็นงานหัตถศิลป์ (Handy craft) สามารถจินตนาการสร้างสรรค์ผลงานให้ผิดแผกไปจากธรรมชาติได้ (Creative Imagination) ผลงานเป็นผลิตภัณฑ์ที่ต้องการซึ่งความสวยงาม (Beautiful) อันปรากฏให้เห็นประจักษ์ต่อสายตา (Appealing) หรือมากกว่าความเป็นปกติธรรมดาสามัญที่เกิดขึ้น (Ordinary Significance)

มนุษย์จึงสามารถบันทึกธรรมชาติที่เป็นธรรมชาติ และที่งดงามกว่าจริง จึงเป็นงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น ตามความต้องการ ตามความพึงพอใจ ตามที่จะสร้างสรรค์งานศิลปะอันวิจิตรบรรจงให้ใคร ความเชื่อทำให้งานศิลปะมีความผิดแผกแตกต่างไปจากธรรมชาติ เราสร้างเพื่อใครให้ใครได้ใช้ ตามความต้องการของเจ้าของงาน แต่ศิลปะนั้นจะต้องมีความงามอันเป็นสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ผนวกระหว่างธรรมชาติกับศิลปะ มีความงามมีรสนิยม (Beauty and

taste) สร้างภาพให้ปรากฏสามารถเลือกแยกแยะได้ว่าศิลปะอันใดมีความงามตอบสนองความพึงพอใจ ดังนั้นงานศิลปะจึงอยู่ที่ความงาม (Aesthetics) ที่แต่ละบุคคลพึงพอใจ

ความงาม (Aesthetics) เป็นของแต่ละบุคคลที่ก่อเกิดขึ้นภายในใจของตนที่จะยอมรับในคุณภาพของความงามนั้นๆ ส่วนลึกของความรู้สึกในใจนี้เองเป็นจิตวิญญาณที่จะบอกถึง เส้น สี แสงเงา ความเป็นศิลปะทางด้านทฤษฎีทางศิลปะ การยอมรับในรูปร่าง รูปทรง การประสานกลมกลืนของสี ผลงานที่บ่งบอกถึงฝีมือ (Skills) ที่สุดยอดของงานช่าง (Excellence of craft) ที่เป็นไปด้วยความเชื่อมั่น (Truthfulness) เป็นต้นกำเนิดของงานที่แท้จริง (Originality) ที่ได้คิดริเริ่มและไม่ซ้ำใคร มีความแหวกแนวจนบางครั้งเกิดเป็นสมบัติที่ล้ำค่า (Non-Specify Property)

รสนิยม (Taste) นั้นสำคัญอยู่ที่การพิจารณาดุลยพินิจที่จะวินิจฉัยประมาณการที่จะตัดสินใจหรือมีวิจาร์ณญาณในการหยั่งรู้ ประกอบกับความฉลาดหลักแหลม (Critical Judgment, Discernment) ในการมองเห็นคุณค่าว่าอะไรคืองานที่ทำขึ้นมาอย่างสมศักดิ์ส่วนมีเครื่องประกอบที่สมบูรณ์แบบ (Fitting) กลมกลืนกัน (Harmonious) หรือมีความสวยงาม (Beautiful Prevailing) ที่สวยงามกว่า เด่นกว่า เหนือกว่าในวัฒนธรรมหรือในส่วนของบุคคล ตัวตนที่เป็นปัจเจกบุคคล

ผลงานจะต้องบ่งบอกระดับของการส่งเสริมด้านความสุข ความปิติ ยินดี ความเพลิดเพลิน ความพอใจ ความชื่นชม ปรีเปรม สร้างความสุขใจ(Delight) เมื่อสร้างสรรค์งานแล้วสามารถนำมาเป็นสินค้าได้ (commodity) มีคุณค่ายิ่งในการใช้ประโยชน์ ต่อผู้ใช้หรือไม่ก็เป็นสิ่งสำคัญต่อสังคม

สถาปัตยกรรม ยังหมายถึง การออกแบบสภาพแวดล้อม (Environmental design) โดยมีข้อกำหนดทางกายภาพ (Physical) อันหมายรวมไปถึง งานสถาปัตยกรรม งานทางด้านวิศวกรรม (Engineering) งานโครงสร้าง (Construction) งานภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Architecture) การออกแบบผังเมืองและการวางแผนผังเขตเมืองหลวงและเมืองอื่นๆ การวางแผนผังเมืองนั้น (Urban Design) เป็นการออกแบบเฉพาะสถาปัตยกรรมในเมือง เฉพาะโครงสร้างของเมือง (Urban Structure) และพื้นที่ใช้งานภายในเมือง (space)

ส่วน City planning นั้นเป็นกิจกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นไว้ในอนาคต ด้านกายภาพที่สอดคล้องประสานกันตามเงื่อนไขของชุมชนที่ต้องการเชิงประจักษ์ในชีวิตประจำวัน และสามารถพยากรณ์ได้ว่าชุมชนต้องการอะไรในอนาคต (Future Requirement) แผนที่ตั้งไว้นั้นตอบสนองทางด้านกฎหมาย ด้านการเงิน และโปรแกรมของโครงสร้างสามารถปฏิบัติตามแผนได้ หรือบางที่เราก็เรียกว่าการวางแผนผังเมือง (Town Planning) หรือ Urban Planning

Space Planning: เป็นการออกแบบสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมภายในที่มีการจัดการหรือปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับแผนผัง แผนงานแบบ (Planning, Layout) การกระทำให้แล้วเสร็จสมบูรณ์ในการใช้ที่ว่าง (Space) อันที่จะเสนอหรือบรรจุลงไปในอาคาร (Proposed or Existing Building) ให้มีอยู่หรือดำรงอยู่ในอาคารนั้น

Interior Design: เป็นศิลปะ (Art) เป็นธุรกิจหรือเป็นเสมือนมืออาชีพในการออกแบบจัดผังและเป็นที่ปรึกษาในงานออกแบบสถาปัตยกรรมภายใน หมายรวมไปถึงการออกแบบควบคุมโทนสี ฟอร์นิเจอร์ (furnishing) ไม่ว่าจะเป็นความพร้อมต่างๆ เครื่องประกอบต่างๆ (fitting) งานเก็บรายละเอียดพื้นผิว (finishing) ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างของงานสถาปัตยกรรมให้สิ้นสุดลง

ดังที่กล่าวมานั้นเป็นความหมายที่หมายรวมของคำว่า ศิลปะสถาปัตยกรรม (Art of Architecture) “Art the conscience of use skill, craft and creative imagination in

the production of what is beautiful, appealing, or of the more than ordinary significance”

สถาปัตยกรรม เป็นวิทยาศาสตร์ (Science) สาขาหนึ่งขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับรูปร่างที่ประกอบขึ้นจากปัจจัย หรือการยอมรับโดยตรงจากการสังเกต (Observation) การทดลอง (Experimental) การสืบสาวราวเรื่องต่างๆ และวิธีการศึกษาระบบการจัดการ (Systematically arranged) และแสดงให้เห็นถึงการจัดการในเชิงปฏิบัติการของกฎหมาย

Architecture: เป็นเทคโนโลยี (Technology) อันเป็นการประยุกต์ทางด้านวิทยาศาสตร์ นำมาจัดการองค์ความรู้ที่จะสามารถสร้างสรรค์เทคนิควิธีการ และวัสดุให้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อม โดยใช้เทคนิค (Techniques) ที่เป็นศาสตร์และศิลปะ หรือศิลปะวิทยาการ โดยทั่วไปนำมาใช้ในงาน อันมีเทคนิค ที่เกี่ยวกับงานก่อสร้างอาคาร เป็นศาสตร์และศิลป์ทางด้านรูปร่าง (Shaping) องค์ประกอบต่างๆ (ornamenting) ของเครื่องประดับตกแต่ง หรือการรวบรวมวัสดุอุปกรณ์ทางด้านโครงสร้าง

มีการรวบรวมโครงสร้างหรือความคิดรวบยอด (Concept) ของงานที่เกี่ยวกับศิลปะที่เรียกว่าเป็นอาร์คิเทคทอนิก (Architectonic)

สถาปัตยกรรม เป็นงานวิศวกรรมที่เป็นศิลปะและศาสตร์ในการประยุกต์ใช้กฎทางวิทยาศาสตร์ที่มีหลักการทางด้านปฏิบัติงานในการออกแบบและโครงสร้างทางด้านการก่อสร้าง (construction) วัสดุอุปกรณ์ (equipment) เครื่องมือต่างๆและระบบที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมต้องมีความแน่นอน (Firmness) มีสภาพการณ์ (state) สภาวะหรือคุณภาพ (quality) ของความสมบูรณ์ของโครงสร้าง (being solidity constructed)

สถาปัตยกรรม เป็นศาสตร์ทางพฤติกรรม (Behavior science) อันประกอบด้วยศาสตร์หลายๆแขนงด้วยกัน เช่น สังคมวิทยา (sociology) และมานุษยวิทยา (Anthropology) เป็นการค้นพบจากการสังเกตพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม (เท็ดคักดี เตชะกิจขจร. 2546)

สังคมศาสตร์ (Sociology) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงสภาพของมนุษย์ในสังคมที่สัมพันธ์กัน ศึกษาถึงลักษณะเฉพาะของต้นกำเนิด (Origin) การพัฒนาหรือพัฒนาการ (Development) โครงสร้าง (Structure) การใช้สอยในการทำงาน (Functioning) และเก็บรวบรวมพฤติกรรมของกลุ่มมนุษยชาติ

มานุษยวิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ ถึงต้นกำเนิดทางด้านกายภาพ (Physical) และวัฒนธรรม (Culture) พัฒนาการ (Development) และสภาพแวดล้อม (environmental) และความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษยชาติ หรือมวลมนุษย

สถาปัตยกรรม เป็นภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Architecture) เป็นศิลป์ เป็นธุรกิจ หรือมีอาชีพ ของการออกแบบ การจัดเตรียม การจัดการ การกำหนดหรือการแก้ไขปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ดัดแปลง แปรสภาพ ลดตัดทอน แปรผันจากของเดิม การจัดการกับภูมิสถาปัตยกรรม ให้เกิดความสวยงาม หรือการปฏิบัติจริงที่ได้ผลอย่างแท้จริง ที่เป็นเหตุเป็นผล สรุปรวบยอดแล้ว (Francis D.K.Ching.1995)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้คำไทยไว้ว่า “สถาปนิก” จากคำภาษาอังกฤษ ที่เขียนว่า “Architect” สถาปนิกเป็นผู้ “ออกแบบสถาปัตยกรรม หรือทำให้ดีให้งามนั้นเหนืออื่นใด จิตของสถาปนิกจะต้องมีความสมบูรณ์ในเรื่องนี้เสียก่อน นั่นคือ ต้องมีจิตที่งาม ยึดมั่นในความดี และ

มีความเอื้ออาทรผู้อื่นเป็นสำคัญ สิ่งนี้เองที่จะทำให้สถาปนิก ดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุข แล้วถึงจะผลิตงานต่าง ๆ ออกมาอย่างมีคุณค่าได้จริง....” (ยงยุทธ ผน นคร.เพื่อนอาจารย์.2546)

สถาปนิก เป็นผู้รังสรรค์งานออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับงานออกแบบสถาปัตยกรรมมากกว่าการเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาเฉพาะ (ยงยุทธ ผน นคร. 2547) สถาปนิกแต่ละคนจึงมีบริบทของแนวคิดในการออกแบบที่ต่างกันแต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันที่สร้างงานสถาปัตยกรรมให้ยิ่งใหญ่ ต่อสู้กับสภาวะแวดล้อมที่เกิดจากภัยธรรมชาติ และภัยที่มนุษย์สร้างขึ้น การได้ศึกษากรอบแนวคิดของสถาปนิกจะช่วยให้เราเข้าใจบริบทของการออกแบบ และเราก็จะสามารถเก็บรักษา ทำนุบำรุง ฟื้นฟู หรือสร้างมันขึ้นมาใหม่ได้ ในบริบทของการอนุรักษ์ และเข้าใจถึงธรรมชาติ การใช้เทคนิค แม้แต่เทคโนโลยีการผลิตต่าง ๆ ที่นำมาผลิตวัสดุ การก่อสร้าง การออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และทำให้เกิดสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน มีแนวทางในการแก้ปัญหาที่เน้นในการออกแบบ

Marcus Vitruvius Pollio (born c. 80–70 BC, died after c. 15 BC) การออกแบบจะต้องมีแบบแผนที่ดี มีการจัดการ ด้านประโยชน์ใช้สอย ด้านองค์ประกอบที่มีการจัดตกแต่งให้เกิดความสง่างามที่เหมาะสมกับสัดส่วนที่ดูสมดุลกัน มีความมั่นคงแข็งแรงและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้

Sir Henry Watt in: English (1568-1639 BC.1) การออกแบบสถาปัตยกรรมต้องแข็งแรงมั่นคง การใช้สอยต้องสะดวกสบาย ตามความพึงพอใจของผู้ใช้

Walter Gropius (1883-1969) เน้นปัญหาการออกแบบที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการก่อสร้าง สังคม และเศรษฐกิจของยุคอุตสาหกรรมใหม่ โดยเลือกใช้สถาปัตยกรรมรูปทรงเรขาคณิต ในการสนองตอบต่อปริมาณที่ประหยัดและสะดวกในการก่อสร้าง

Frank Lloyd Wright (1867-1959) เน้นการออกแบบที่ว่างและรูปทรงสถาปัตยกรรม ให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมในแง่เศรษฐกิจและวิธีการก่อสร้างน้อยมาก

Mies Van de Rohe (1886-1969) เน้นการแก้ปัญหาทางด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับรูปทรงทางสถาปัตยกรรม โดยให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางความงามของวัสดุและการก่อสร้างที่เป็นผลิตผลทางอุตสาหกรรม

Louis Isidore Kahn and Alvar Alto (1901-1974, 1898-1976) ทั้งสองคนมีส่วนคล้ายกันที่เน้นปัญหาทางด้านสังคมและชุมชน โดยทั้งสองคนเริ่มให้ความสำคัญกับผู้เชี่ยวชาญต่างสาขา ในการมีส่วนร่วมออกแบบและตัดสินใจ เช่นวิศวกรที่เชี่ยวชาญโครงสร้างในโครงการก่อสร้างอาคารสูงหรือแพทย์ในโครงการสถานพักฟื้นผู้ป่วยและโรงพยาบาล เป็นต้น

2.2.2 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

นารถ โพรธิประสาท (2542) ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และมูลเหตุแห่งการเกิดสถาปัตยกรรมในประเทศไทยว่าชาติไทยเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่งในทวีปเอเชียตะวันออกมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เป็นชาติที่เคยมีอารยธรรม วัฒนธรรมและวีรกรรมของตัวเองอย่างสูง ประจำมาแล้วช้านาน ตามประวัติศาสตร์มีหลักฐานยืนยันเป็นที่เชื่อถือได้แน่นอนจากบรรพบุรุษของเรา และเป็นมรดกตกทอดมาถึงคนไทยในสมัยปัจจุบันนี้ เป็นหลักฐานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองแห่งชาติที่ได้สะสมรวบรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนา เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สืบสายติดต่อมาตามลำดับนับได้หลาย

พันปีจนทราบเท่าทุกวันนี้ นอกจากประวัติศาสตร์ เรายังสามารถที่จะทำการตรวจสอบหลักฐานดังกล่าวได้จากวรรณคดี โบราณคดีและจากสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ ณ บัดนี้ด้วย หลักฐานนั้นๆ จะปรากฏว่า สอดคล้องถูกต้องตรงกันเสมอ เฉพาะสถาปัตยกรรมวัตถุ (รวมทั้งโบราณสถาน) ในประเทศไทยเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้ความแน่นอนในการสอบสวนนี้มาก เพราะสถาปัตยกรรมวัตถุเป็นสิ่งก่อสร้างที่มั่นคงถาวรใหญ่โตยากที่จะถูกทำลายสูญหายไปได้อย่างง่าย และได้ก่อสร้างไว้เป็นจำนวนมากแห่งด้วยกันจึงช่วยให้มีความกว้างขวาง ในการสันนิษฐานยิ่งขึ้นอีก ฉะนั้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่าในเวลาเดียวกันเราจะไม่สามารถ ทราบถึงมูลเหตุแห่งกำเนิดของสถาปัตยกรรมในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี และการค้นคว้าสอบสวนจากงานสถาปัตยกรรมไทยรวมไปด้วย และการค้นคว้าสอบสวนจากงานสถาปัตยกรรม เรายังได้พบหลักฐานอันเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่อีกในคดีอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะรากฐานในวัฒนธรรมแห่งชาติไทย ดังนั้นสถาปัตยกรรมก็เหมือนกับวรรณกรรมหรือศิลปกรรมอื่นๆ ซึ่งสามารถบันทึกเหตุการณ์ของยุคและสมัยของประเทศชาติไว้ได้โดยสมบูรณ์ เช่น ระเบียบแบบแผน ประเพณี ฯลฯ ตลอดจนชีวิตจิตใจของประชากรชาวไทย รวมทั้งความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมไทยแห่งยุคสมัยนั้นๆ ด้วย

วัฒนธรรมปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรม

บ้านเมืองใดที่เต็มไปด้วยเศษสถานตระหง่านตระการตา เป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม บ้านเมืองนั้นก็ได้อธิบายถึงความเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์แล้วทุกประการ เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาแก่ชาวต่างประเทศทั้งหลาย ด้วยเหตุที่ชาวต่างประเทศมักจะยึดเอาสถาปัตยกรรมของประเทศที่ตนย่างเข้าไปสู่เป็นสิ่งเรียนรู้ถึงภาวะของประเทศและประชาชนชาตินั้น โดยหลักฐานที่ว่าสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งแสดงออกซึ่งมีรูปร่างและสัณฐานของสภาพจริงทุกอย่าง อย่าง รวมทั้งอารยธรรม วัฒนธรรมและวีรกรรม ในลักษณะอันเป็นระเบียบโดยทั่วไปตามลำดับของความสำเร็จที่สามัญชนจะพึงทำความเข้าใจถึงประการสำคัญเหล่านั้นอย่างชัดเจนในเมื่อได้เห็นสถาปัตยกรรมเหล่านั้นในครั้งแรก ส่วนการที่จะทราบต่อไปถึงขนบธรรมเนียมและประเพณี ฯลฯ ของชนในชาตินั้น อาจทำการสอบสวนทางอื่นก็ได้ แต่ต้องกินเวลาและเป็นวิธีการที่ยุ้งยากกว่า ซึ่งมักจะรอทิ้งไว้เป็นประการที่สอง (นารถ โภธิประสาท.2542)

สถาปัตยกรรมเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่งซึ่งแสดงความจริงทุกประการ โดยเปิดเผยไม่มีการปิดบังซ่อนเร้นสิ่งใดไว้เลย ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงจะแสดงความจริงและวิถีก่อสร้าง หรือประโยชน์ใช้สอยและคุณลักษณะดีของอาคารเท่านั้น หากแสดงกิจการและสิ่งที่มีสาระสำคัญของมนุษยชาตินั้นๆ ไว้ด้วยจะเป็นในแง่อารยธรรมหรือวัฒนธรรม ฯลฯ ก็ตาม ย่อมปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมดุจเงาตามตัวเป็นฉากหลังอยู่เสมอ ตั้งแต่เริ่มต้นการก่อสร้างนั้น ทั้งยังจะแสดงปริมาณและมาตรฐานสูงต่ำไว้ให้ทราบโดยชัดเจนอีก ดังนั้นก็เท่ากับชนชาตินั้นได้ประทับลงซึ่งอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ ไว้ในงานสถาปัตยกรรมตลอดไป ฉะนั้น สถาปัตยกรรมของชาติจึงเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับการศึกษาและเอาใจใส่อย่างมากเป็นพิเศษ

มาตรฐานของสถาปัตยกรรมอาจวัดได้จากคุณลักษณะที่ปรากฏอยู่ในงานที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น สถาปัตยกรรมที่ก่อรูปด้วยคุณลักษณะดีถึงขนาด (สถาปัตยกรรมศิลป์) ย่อมเป็นเครื่องเหนี่ยวน้ำใจและปลุกความนิยมชมชื่นของปวงชนทั่วไปอยู่เสมอ เป็นทางนำมาซึ่งการต้อนรับและความเอาใจใส่ในอันที่จะบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมเหล่านั้นไว้ให้สถิตย์สถาพรตลอดไป ดังโบราณสถานที่เราคงมีอยู่ในประเทศไทยหลายแห่งเวลานี้ สถาปัตยกรรมไทยได้เป็นที่แพร่หลายรู้จักกันโดยทั่วไปในนานาประเทศ ได้รับการยกย่องว่า มีลักษณะดีถึงขนาดสามารถเทียบเคียงไม่แพ้ประเทศใดเลย ชาวต่างประเทศเรียกพระ

นครกรุงเทพฯว่า “เวนิชตะวันออก” ดังนี้ จึงทำให้เราหวนระลึกไปถึงอยุธยา(ประทีป มาลากุล 2548) สุโขทัย อันเป็นราชธานีในครั้งโบราณกาล ราชธานีแห่งความหลังของเราว่าจะสุขใสงดงามเพียงไหน เราควรภูมิใจได้มากที่ความงามนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาแต่ฝีมือในงานศิลปกรรมของคนไทยที่ได้ประดิษฐ์คิดขึ้นเอง โดยมีได้คัดลอกจากผู้อื่น เป็นความงามที่แตกต่างจากความงามของสถาปัตยกรรมอื่น เป็นความงามที่ไม่พ้องกับใครแม้แต่ประเทศใกล้เคียง จึงเป็นความงามที่มีอุดมลักษณะพิเศษสำหรับชาติไทยโดยแท้ อารยประเทศที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมมีศิลปะลักษณะประจำชาติของตนทั้งนั้น และประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่มีศิลปะลักษณะประจำชาติดังกล่าวเช่นกัน สถาปัตยกรรม นอกจากที่มีความเป็นมาเบื้องหลังเสมือนประวัติ แสดงถึงสภาวะของยุคสมัยแห่งชาติได้อย่างชัดเจนแน่นอนสถานหนึ่งแล้ว ยังเป็นที่สำหรับจารึกวีรกรรมของชาติไว้อีกสถานหนึ่งด้วย สิ่งที่เด่นที่สุดนั่นคือไทยเป็นชาตินักรบชั้นเยี่ยมที่ทำให้เราได้มีเอกราชอันสมบูรณ์มาจนตราប់เท่าทุกวันนี้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชนชาติไทยนับถือสักการบูชาในลักษณะที่มีความเลื่อมใสอย่างฝังอยู่ในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกคนโดยแท้จริง นับตั้งแต่เมื่อครั้งที่ชนชาติไทยยังมีภูมิลำเนาเป็นเจ้าของครอบครองผืนแผ่นดินใหญ่ส่วนหนึ่ง ที่ภายหลังต่อมาเรียกว่าประเทศจีนเดี่ยวนี้ (เจีย แยนจวง หรือ ยรรยง จิระนคร.2548.) และตลอดมาจนกระทั่งได้อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานมั่นคงในดินแดนในประเทศไทย ณ บัดนี้ โดยเหตุที่ชาติไทยเป็นชาตินับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม ฉะนั้นในการบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในยุคสมัยที่ล่วงมานั้น จึงเท่ากับได้ทำนุบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติร่วมไปด้วยนั่นเอง เพิ่งจะได้มาจัดแยกการบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติเป็นการใหญ่โดยเฉพาะขึ้น ด้วยเล็งเห็นว่าการที่จะส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติให้ดำเนินไปและสถิตยสถาพรอยู่ด้วยดีนั้น “วัฒนธรรม” เป็นงานสำคัญยิ่งงานหนึ่ง

สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เนื่องในการพระศาสนาสมัยโบราณส่วนมากเป็นเจดีย์ โบสถ์ วิหาร ตามวัด วาอารามและสถานที่อื่นๆ ซึ่งยังเป็นวัตถุพยานอยู่มากหลาย ณ บัดนี้ ก็อาคารที่สร้างขึ้นในสมัยปัจจุบันเพื่อได้สนองประโยชน์สำคัญตามระบอบและแผนการใหม่นั้น เป็นอาคารที่มีองค์การต่างหน้าที่กันโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น หอประชุม หอสมุด สถานศึกษา ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น แม้จะเป็นสิ่งก่อสร้างต่างสมัยก็ตาม เมื่อได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว สถาปัตยกรรมแห่งอดีตสมัยสำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นด้วยความเพียรพยายาม รวมทั้งความสามารถอย่างประหลาดของช่างโบราณโดยแท้ และเป็นทางช่วยนำความก้าวหน้าแห่งงานสถาปัตยกรรมปัจจุบันด้วย

สิ่งใดที่สำคัญและมีชีวิตจิตใจของคนไทยจดจ่อหวนหลังอยู่ สิ่งนั้นย่อมสำเร็จมรรคผลได้ด้วยดีเสมอ การบำรุงส่งเสริมงานสถาปัตยกรรมได้ประสบผลเช่นกล่าวนั้นมาแล้วในอดีต และในสมัยปัจจุบันก็จะเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ไพศาลยิ่งนัก และทั้งในการอนาคตต่อไปด้วย

สถาปัตยกรรมสร้างขึ้นเนื่องแต่การพระพุทธศาสนา

งานสถาปัตยกรรมซึ่งได้อุบัติขึ้นเนื่องแต่ความจำเป็นในกิจการต่างๆ ของมนุษย์ที่ต้องครองชีพให้อยู่ได้ด้วยดีนั้น ก็เพราะได้มีมูลเหตุมาจากความประสงค์หลายประการที่ทำให้มนุษย์ต้องสร้างสรรค์งานเหล่านี้ขึ้น จะเป็นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยและในทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ทั้งสองสถานรวมกันก็ตาม ลักษณะงานของสถาปัตยกรรมนั้นๆ ย่อมแสดงออกตามประเภทของชนิดและกิจการที่ต้องรับสนองเสมอ จะเป็นกิจการประเภทเกี่ยวกับภาวะสังคม ความเจริญก้าวหน้า การศาสนา ฯลฯ หรือเหตุการณ์สำคัญต่างๆ แห่งยุคสมัยก็ดี สถาปัตยกรรมเป็นบันทึกความวิวัฒนาการต่อเนื่องของมนุษยชาติไว้เป็นลำดับด้วยดี อนึ่ง สถาปัตยกรรมของชาติในยุคใดสมัยใดก็ตาม ยังเป็น

เครื่องแสดงถึงภาวะของจิตใจ และบุคลิกลักษณะอันแท้จริงของประชาชาตินั้นๆ ให้เห็นได้อย่างใกล้ชิดที่สุด อาจเห็นลึกซึ้งถึงสติปัญญาความสามารถของชาตินั้นว่าปราดเปรื่องแหลมคมปานใด ด้วย กิจการนานาชนิดที่มนุษย์ต้องกระทำในยุคในสมัยหนึ่งๆ ที่เนื่องมาแต่ภารกิจต่างๆ ดังกล่าวย่อมอำนวยประโยชน์ตรงตามความต้องการได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ในสมัยโบราณการก่อสร้างสาธารณสถานสำคัญอันเป็นสถาปัตยกรรมของชาติเช่น พระสถูป โบสถ์ วิหาร ฯลฯ เหล่านี้เนื่องในการพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวกับวีรกรรมของชาติมีอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นในลักษณะของเจดีย์ เพื่อได้แสดงไว้ซึ่งเกียรติประวัติความองอาจ กล้าหาญ ความมีชัยของไทยชาตินั้นๆ นอกจากนี้ยังมีอาคารประเภทอื่นอีก เช่น ปราสาทราชมนเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นประมุขของชาติ ในการบริหารราชการแผ่นดินเหล่านี้ล้วนแต่ที่ได้สร้างขึ้นตามเหตุการณ์และความประสงค์อันเป็นแนวทางแบบอย่างที่ดี งดงาม ใหญ่โต ประกอบด้วยวัสดุอันมีค่า มีความมั่นคงถาวร และใช้ช่างที่มีฝีมือดีที่สุดในยุคและสมัยนั้นๆ ส่วนบ้านเรือนของประชาราษฎร์โดยทั่วไปแม้แต่ปราสาทของพระมหากษัตริย์ เดิมนิยมสร้างกันด้วยไม้ทั้งสิ้น ต่อมาจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงได้สร้างขึ้นด้วยอิฐถือปูน ถ้าจะเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบันนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าแตกต่างกันอยู่มาก ในประการสำคัญคือ สมัยปัจจุบันนี้ชาติไทยต้องมีภารกิจหลายอย่าง หลายชนิด และใหญ่โตกว่าแต่ก่อน ฉะนั้นงานสถาปัตยกรรมที่อุบัติขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ จึงเป็นงานศิลปกรรมที่กว้างขวางโดยไม่จำกัดขอบเขต รวมทั้งการใช้วัสดุก่อสร้างและวิธีก่อสร้าง ตัวอย่างเช่นอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ได้สร้างขึ้นไว้เพื่อแสดงถึงวีรกรรมของชาติ ว่าไทยเป็นชาตินักรบชั้นดีเยี่ยม โรงเรียนมหาวิทยาลัย สำหรับเป็นสถานที่ให้การศึกษาของชาติ นอกจากนี้ยังมีโรงงานอุตสาหกรรม กลสิกรรม และพาณิชย์กรรมนานาชนิดอีก ที่จัดสร้างขึ้นตามการคลี่คลายขยายตัวของกิจการนั้นๆ อย่างกว้างขวางมากมาย ถ้าจะสรุปแล้วพอที่จะเข้าใจได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยสมัยโบราณกาลนั้น ได้สร้างขึ้นเนื่องแต่การพระศาสนาเป็นสำคัญ ด้วยกิจการต่างๆ สมัยนั้นอยู่ในวงแคบ ทั้งชนชาติไทยต้องทำการรบพุ่งอยู่ตลอดเวลาไม่มีเวลาว่างพอที่จะปรับปรุงกิจการอื่นใดได้โดยเฉพาะ นอกจากประเภทดังกล่าว ทั้งยังไม่ได้ประสบกับเหตุการณ์ที่คับขัน ซึ่งเป็นสถานการณ์อันเกี่ยวโยงกันเป็นลูกโซ่กับนานาชาติเหมือนกับปัจจุบันนี้ ซึ่งเราต้องรีบรุดปรับปรุงชาติไทยของเราทุกแห่งทุกทางให้เป็นการเหมาะสมกับสถานการณ์ของโลก และโดยเฉพาะในขณะที่ประเทศไทยต้องอยู่ในภาวะสงคราม เพื่อที่จะได้จรดธงประเทศชาติของเราให้เจริญวัฒนาถาวรยืนอยู่ได้เทียบบ่าเทียมไหล่กับนานาชาติสืบไป และเหตุการณ์ต่างๆ ในสมัยนี้ต้องจารึกอยู่ไม่เพียงแต่ในประวัติศาสตร์เท่านั้น ยังจะจารึกอยู่ในประวัติสถาปัตยกรรมของชาติไทยอีกสถานหนึ่งด้วย

ชนชาติอียิปต์และกรีกซึ่งถือว่าเป็นชาติที่มีอายุธรรมและวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาตรฐานอันสูงมาแล้วในสมัยดึกดำบรรพ์นั้น ตามประวัติศาสตร์ปรากฏว่าได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมขึ้นเนื่องแต่เหตุการณ์ทางศาสนาเป็นสำคัญยิ่งกว่าเหตุการณ์อื่นใด ซึ่งเป็นข้อที่พึงสังเกตได้ว่าความเจริญของประเทศชาติต่างๆ ในสมัยโบราณมีวิวัฒนาการเป็นมาในรูปลักษณะอย่างไร แต่ทั้งในรูปและลักษณะตามแบบอย่างโบราณที่หนักไปในกิจการอย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะข้อจำกัดต่างๆ นานาประการนั้นมิได้บังคับให้แนวความคิดในการประดิษฐ์ศิลปกรรมอยู่ในวงแคบแต่ประการใด อีกนัยหนึ่ง คือจะไม่เป็นมูลที่สามารถหยุดยั้งกระแสความคิดอันเฉียบแหลมของสถาปนิกมิให้สร้างสรรค์สิ่งมหัศจรรย์ในงานสถาปัตยกรรมของโลกขึ้นได้เลย ตัวอย่างที่จะสนับสนุนเรื่องนี้ได้คือ “ปิรามิด” ในประเทศอียิปต์ และ “พาสอนันน์” ของกรีกอันเป็นงานชิ้นเอกที่ยังคงสภาพอยู่ให้เราได้ชมทุกวันนี้ (อัศนีย์ ชูอรุณ. 2536)

การสร้างสรรคศิลปกรรมชิ้นเอก หรือสิ่งมหัศจรรย์ในงานศิลปกรรมของโลกย่อมเป็นสิ่งมหัศจรรย์ทั่วไปได้ในโลกนี้ ในทวีปเอเชียแห่งภาคตะวันออกไกลนี้ มีปราสาทหินอยู่ที่นครวัด อันถือว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ชิ้นหนึ่งแห่งงานสถาปัตยกรรมของโลก เป็นฝีมือการช่างที่มีเชิงศิลปะชั้นเยี่ยมของชาวเอเชียใต้

ชาติไทยมีถิ่นฐานในทวีปเอเชียตะวันออก มีภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ศาสนา และสิ่งแวดล้อมข้างเคียง ฯลฯ แตกต่างกับนานาประเทศที่อยู่ในส่วนอื่นของโลก ทำให้บังเกิดสภาพและความเป็นอยู่ผิดแผกกับต่างประเทศอย่างมากเป็นธรรมดา สภาพและภาวะของประเทศในสมัยโบราณนั้นได้อุบัติขึ้นตามเหตุการณ์อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมของชาติมาแล้วในประวัติศาสตร์ และถ้าจะได้สอบสวนและพิจารณาถึงปรากฏการณ์นั้นโดยรอบคอบแล้ว ก็จะได้เห็นว่าสถาปัตยกรรมแห่งสมัยโบราณของไทยเราก็เป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่าสูงสมเกียรติของประเทศชาติอย่างยิ่ง และเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณงามความดีขนาดสามารถที่จะรอดและพอที่จะตัดเทียมกับศิลปกรรมของชนชาติอื่นได้

เมื่ออนาคตเป็นสิ่งที่รุ่งโรจน์ได้เสมอ ถ้าเรารู้จักใช้เวลานั้นและไม่ทิ้งโอกาสอันนี้เสีย เราก็น่าจะประสบความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในงานศิลปกรรมเหมือนกับชนชาติอื่น ดังตัวอย่างที่กล่าวแล้วโดยไม่ต้องมีข้อสงสัยแต่ประการใด

สถาปัตยกรรมในประเทศไทยส่วนมากที่สร้างขึ้นเนื่องแต่การพระศาสนาเป็นสำคัญตามเหตุผลและสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้เป็นลักษณะการดังกล่าวมาแล้วตั้งแต่โบราณ หาใช่เรื่องที่ผิดแผกแตกต่างกับนานาประเทศแต่อย่างใด อันเป็นเหตุให้ความเจริญและผลสำเร็จในสถาปัตยกรรมไทยต้องชะงักหรือไม่รุ่งโรจน์แต่ประการใด ถ้าจะมีก็ต้องเป็นด้วยเหตุอื่นเพราะด้วยพระศาสนา เป็นกิจวัตรที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับทางของจิตใจประชาชนส่วนรวมและไม่มีสิ่งใดที่ยิ่งใหญ่กว่า เมื่อชนชาติไทยเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเลื่อมใส สืบเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษเช่นนี้แล้ว สิ่งใดที่สร้างขึ้นเนื่องแต่การพระศาสนา สิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งทีสถาปนาขึ้นด้วยกำลังความคิด วัสดุ ฝีมือที่ดีเยี่ยม ฯลฯ และด้วยอิทธิอำนาจอันยิ่งใหญ่หนุนหลังอยู่เสมอ ทั้งเป็นสิ่งที่มิใช่จะทำกันในแต่ประเทศไทยเท่านั้น ในยุโรป “สมัยกลาง” ก็ได้พากันบำรุงศาสนาเป็นการใหญ่ได้สร้างศาสนสถานขึ้นหลายแบบอย่างเช่นแบบ “โกธิก” เป็นต้น ไว้เป็นอันมากในยุโรป จึงเห็นได้ว่า การศาสนาเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลเหนือสถาปัตยกรรมของชาติเป็นอย่างมาก และในเวลาเดียวกันก็ทำให้เกิดลักษณะนิยมของยุคสมัยเกิดขึ้นตามไปด้วย

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก

วิจิตร เจริญภักตร์ (2540) กล่าวสรุปเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก ว่าในปี ค.ศ. 1851 ได้มีการจัดงานแสดงสินค้านานาชาติอันยิ่งใหญ่ขึ้นในกรุงลอนดอน ที่เรียกกันทั่วๆ ไปว่า “The Great International Exhibition” งานนี้เป็นสัญลักษณ์อันสำคัญของโลกสมัยใหม่อันเป็นยุคแห่งอุตสาหกรรมและเป็นจุดรวมของวิทยาการอันก้าวหน้าต่างๆ ของสมัยนั้น ที่น่าตื่นตาตื่นใจพอๆ กับนิทรรศการเองก็คือตัวอาคารที่ออกแบบโดย โจเซฟ แพกซตัน (Joseph Paxton) ซึ่งใช้เป็นทีจัดงานและเป็นทีรู้จักกันในนามของ “The Crystal Palace” อาคารหลังมหึมานี้สามารถก่อสร้างได้สำเร็จในระยะเวลาเพียง 9 เดือน และเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่มนุษย์สามารถก่อสร้างอาคารได้ในมิติอันยิ่งใหญ่เช่นนั้น สาธารณชนร่วมสมัยตื่นตาตื่นใจกับ โครงเหล็กอันบอบบางที่ประสมประสานเชื่อมต่อกันเป็นโครงสร้างมหัพการที่บุด้วยแผ่นกระจกใส ความมหึมาของที่ว่างภายในอันเกือบจะเรียก

ได้ว่าไม่มีขอบเขตทั้งความโปร่งใสของพื้นผิวอาคาร และความเบาบางเหมือนใรร้านักของผนัง ดูเหมือนจะบังตาใจให้สาธารณชนตระหนักว่า “New Style” ของสถาปัตยกรรมได้มาถึงแล้ว นักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมได้สำรวจและศึกษาศตวรรษที่ 19 เพื่อค้นหากลุ่มงานบุกเบิก ดังเช่น คริสตรัล พาเลซของโจเซฟ แพกซ์ตันนี้ (Sir Joseph Paxton; พ.ศ. 2344—2408) และทุกคนมีความเห็นเป็นข้อยุติได้อย่างไม่ต้องสงสัยเลยว่า งานทำนองนี้เป็น “the first step towards modern architecture”

อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมาถึง “ก้าวแรก” สู่ “สถาปัตยกรรมสมัยใหม่” เช่นนี้ได้ สถาปนิกและวิศวกรได้ก้าวเข้ามาเป็นระยะทางอันยาวนานในประวัติศาสตร์มนุษยชาติดังเป็นที่ประจักษ์ได้ในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม อันหมายถึงการบันทึกวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องกันตามลำดับขั้นตอนของสถาปัตยกรรมในยุคต่างๆ ทางด้านสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้น นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นด้วยสถาปัตยกรรมอียิปต์ที่มีรูปทรง (Form) เรียบง่ายตรงไปตรงมาและไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงมากนักในระยะเวลานานยาวนาน จากนั้นก็ติดตามมาด้วยการก่อสร้างวิหารต่างๆ ของกรีกที่พัฒนาขึ้นสู่ระดับสูงสุดระดับหนึ่งในประวัติศาสตร์ แล้วก็มาถึงสมัยจักรวรรดิโรมันอันเรืองอำนาจ สถาปัตยกรรมในยุคนี้ก็ยังใหญ่มหึมาโหดร้ายและมึนนานาประเภทอันสะท้อนถึงวิถีทางของการดำรงชีวิตและสังคมที่ซับซ้อนขึ้น จนกระทั่งถึงยุคกลางอันเป็น “ยุคแห่งศรัทธา” ที่บรรดาช่างทั้งหลายได้ก่อสร้างมหาวิหารโกธิคอันยิ่งใหญ่สูงเสียดฟ้า ตลอดจนป้อมปราการปราสาทอันมั่นคงแข็งแรง แล้วในที่สุดก็มาถึงยุคฟื้นฟูศิลปะและวิทยาการที่คนในสมัยเรอเนซองส์หันกลับไปหาคลาสสิกเพื่อเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมของยุคอันยิ่งใหญ่ที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์มนุษยชาตินี้ ฉะนั้นตลอดระยะเวลาอันยาวนาน นับตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งปัจจุบันสถาปัตยกรรมได้พัฒนารวมทั้งได้ถูกหล่อหลอมและตัดแปลงเพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความต้องการ (Needs) ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของมนุษย์แต่ละเชื้อชาติแต่ละท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็ความเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนา ในด้านการเมือง หรือวิวัฒนาการด้านอื่นๆ ของสังคม การมอญย้อนหลังไปยังทัศนียภาพของยุคต่างๆ ในอดีตจะเผยให้เราเข้าใจชัดเจนว่า สถาปัตยกรรมนั้นเปรียบเสมือนประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปเป็นร่างมองเห็นได้ด้วยตาของสภาวะต่างๆ ของสังคม ของความก้าวหน้านานาประการในด้านศิลปะและวิทยาการ ของวิวัฒนาการอันเนื่องในศาสนา และของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ทั้งนี้เพราะว่าสถาปัตยกรรมในทุกยุคทุกสมัยจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ “ชีวิต” ของแต่ละเชื้อชาติและอัจฉริยภาพของแต่ละเชื้อชาติก็จะสะท้อนออกมาให้เห็นชัดเจนในงานสถาปัตยกรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ อียิปต์, กรีก, โรมัน, ยุคกลางและเรอเนซองส์เรื่อยมาจนถึงยุคร่วมสมัยของเรา นี้ สถาปัตยกรรมอียิปต์นั้นมีลักษณะเฉพาะของตน คือ ผนังหนาหนักและทึบตัน ทิวเสาที่มีช่องไฟค่อนข้างถี่นั้นขึ้นไปรับคานหินที่รองรับหลังคาแบนอีกทีหนึ่ง สถาปัตยกรรมที่ไกลย้อนหลังไปกว่านั้นของอียิปต์ (Roy Willis.2006 p.36-55) เรายังไม่ทราบมากนัก รวมทั้งวิวัฒนาการระยะต้นๆ ก่อนที่จะมาถึงจุดเริ่มต้นของ “Historical Styles” จุดนี้ พีระมิด (Pyramid) ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ที่สุดประเภทหนึ่งนั้นมีต้นรากที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา และเป็นผลลัพธ์ที่ก่อกำเนิดมาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งเป็นแนวความคิดสำคัญที่เป็นหลักของศาสนาของคนอียิปต์ผู้ซึ่งมีความเชื่อด้วยการรักษาร่างกายไว้มิให้เน่าเปื่อยเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งของความอมตะของวิญญาณ ฉะนั้นองค์ฟาโรห์ (Pharoah) จึงทรงก่อสร้าง “ภูเขาคิน” อันมั่นคงแข็งแรง เพื่อเป็นที่เก็บรักษาร่างกายอบน้ำยาของพระองค์ไว้ “ภูเขาคิน” หรือพีระมิดเหล่านี้ยังคงเป็สิ่งมหัศจรรย์ของโลกสิ่งหนึ่ง แม้ว่าความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมสมัยใหม่ในปัจจุบันจะก้าวหน้าไปเพียงไร คน

อียิปต์มีความเชื่อว่า บ้านพักอาศัยนั้นเป็นเพียงที่พักพิงชั่วคราวที่เป็นระบบโครงสร้างแบบเครื่องผูกและเครื่องสับ ส่วนที่บรรจุศพ (Tombs) คือ พีรามิดและมาสตาบ่า (Mastaba) เป็นการก่อสร้างที่เกิดจากความเชื่อในลักษณะบ่งบอกถึงการแสดงออกแห่งตนที่เหนือผู้อื่น

วิหารอันยิ่งใหญ่ ของสถาปัตยกรรมอียิปต์ที่รายล้อมด้วยกำแพงหนาหนักมั่นคง เป็นการแสดงออกทางด้านวัตถุถึงอิทธิพลของฝ่ายสงฆ์ที่ทรงอำนาจ พร้อมด้วยพิธีกรรมทางศาสนาที่ลึกลับ วิหารเหล่านี้ไม่ใช่สถานที่สักการะสำหรับประชาชนทั่วไป แต่มันเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระมหากษัตริย์และฝ่ายสงฆ์เท่านั้น งานสถาปัตยกรรมอันมโหฬารของอียิปต์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เผยให้เห็นถึงคติความเชื่อและศรัทธาทางศาสนาของอียิปต์เท่านั้น มันยังเผยให้เห็นชัดเจนถึงสภาวะของสังคมและอุตสาหกรรมของดินแดนแห่งฟาโรห์ในสมัยนั้น ทั้งนี้เพราะงานสถาปัตยกรรมเหล่านี้จะไม่สามารถก่อสร้างได้ถ้าไม่มีระบบบริหารที่แข็งแกร่งของผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน และระบบการจัดการด้านแรงงาน ที่ได้มาจากเชลยและทาส

สถาปัตยกรรมของกลุ่มเชื้อชาติในดินแดนเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ก็สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะประจำเชื้อชาติที่ทัดเทียมกับสถาปัตยกรรมอียิปต์ และแสดงให้เห็นว่าพวก แอสซีเรียน (Assyrians) และพวกเปอร์เซีย (Persians) เป็นนักรบและนักล่าสัตว์ เขาเหล่านี้จะสนใจเรื่องของทางด้านวัตถุธรรมมากกว่าทางด้านศาสนธรรม ซึ่งจะเห็นได้จากการก่อสร้างพระราชวังอันยิ่งใหญ่ที่มีการตกแต่งผนัง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการรบและการล่าสัตว์ แทนที่จะเอนเอียงไปในด้านการก่อสร้างวิหารและที่เก็บศพ (Tombs) แบบอียิปต์ อย่างไรก็ตาม ณ บริเวณเมโสโปเตเมียนี้ก็เช่นกัน ที่การก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องชี้ชัดถึงสภาวะของสังคมต่างๆ ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เป็นต้นว่า เชลยศึกจำนวนมากที่ถูกจับมาจากการทำสงครามเป็นผู้ทำการก่อสร้างฐานสูง (Platforms) ที่พระราชวังของกษัตริย์ตั้งอยู่ เช่นที่นิเนเวห์ (Nineveh) ที่บาบิโลน (Babylon) และที่เปอร์เซียโปลิส (Persepolis) หอดูดาวประจำวิหารที่อยู่บนยอดสุดของฐานสี่เหลี่ยมที่ตั้งต่อเป็นชั้นเป็นเชิงสูงขึ้นไป โดยมีทางลาดเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างชั้นต่างๆ ที่เราเรียกกันว่า ซิกกูรัต (Ziggurat) สำหรับพระนักดาราศาสตร์จะได้สนทนาปราศรัย ปรึกษากับพระเจ้าบนสรวงสวรรค์ที่เขาเชื่อถือ ในด้านเทคนิควิทยาการก่อสร้าง สถาปัตยกรรมของยุคนี้ที่ชี้ชัดให้เข้าใจว่า การที่สถาปนิกหรือช่างในดินแดนเหล่านี้จำเป็นต้องพัฒนาระบบการก่อสร้างด้วยอิฐขึ้นมา ก็เนื่องมาจากว่าท้องถิ่นนี้ไม่มีหิน ผลที่ได้รับก็คือ วิวัฒนาการของวิธีการก่อสร้างระบบโค้งและโวลท์ (Arch and Vault) แทนที่จะเป็นระบบเสาและคาน (Trabeated Style) ง่ายๆ แบบของอียิปต์ และเราก็สามารถสืบค้นต่อไปว่า อิทธิพลของสถาปัตยกรรมของดินแดนเมโสโปเตเมีย เช่น แอสซีเรียนที่ผสมผสานกับสถาปัตยกรรมอียิปต์จะอยู่เบื้องหลังวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมกรีก (Roy Willis.2006 p.124-165)

สถาปัตยกรรมกรีกมีขั้นตอนในการวิวัฒนาการที่สะท้อนให้เข้าใจอย่างถูกต้องถึงขั้นตอนต่างๆ ของประวัติศาสตร์กรีก เป็นต้นว่า ลักษณะอาคารที่ค่อนข้างหยาบและล้าหลัง (Primitive) ของยุคมิโนอัน (Minoan) และยุคไมซีเนียน (Mycenae) นั้นชี้ชัดว่าเป็นขั้นตอนแรกๆ ของวิวัฒนาการของชุมชนแห่งนี้ จนถึงยุคเฮเลนนิค (Hellenic) พัฒนาการต่างๆ ไม่ว่าจะสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมได้เจริญสูงสุดระดับหนึ่งของโลก เช่นเดียวกับทางด้านอื่นๆ เช่น วรรณคดีและสถาบันการเมืองต่างๆ กรีกเป็นแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจทางศิลปะที่สูงที่สุดและสำคัญที่สุด และสถาปัตยกรรมกรีกได้มีอิทธิพลสอดแทรกในงานสถาปัตยกรรมทุกยุคทุกสมัย มาจนถึงปัจจุบันนี้ ศาสนาของพวกกรีกส่งเสริมความต้องการในการก่อสร้างวิหารอันยิ่งใหญ่ บรรดาอาคารทั้งหลายอันมีชื่อเสียงทั่วโลกบนอะโครโปลิส (Acropolis) ที่สร้างเสร็จในรัชสมัยของเปอร์ริเคลีส (Pericles) ระหว่าง 444-429 B.C. ซึ่งเป็นยุค

ที่สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมแขนงอื่นๆ และวัฒนธรรมของกรีก วิวัฒนาการสูงสุดยอด ในขณะที่วิหาร อียิปต์ทั้งหลายเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสถาบันกษัตริย์และศาสนา โดยรายล้อมด้วยกำแพง ต้องห้ามอันสูงตระหง่าน ทึบตันโดยรอบเพื่อซ่อนเร้นความลึกลับนานาประการจากสายตาสาธารณชน นั้น วิหารของกรีกกลับตรงกันข้ามเพราะมันเป็นสมบัติของปวงชนที่รายล้อมด้วยทิวเสา (colonnades) ที่เปิดโปร่งเผยให้เห็นถึงความงามของเสาทั้งหลายที่รองรับองค์ประกอบ สถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่เหนือขึ้นไป เช่น เอนทะเลเบลเจอร์ (Entablature) และเพดดิเมนต์ (Pediment) ที่ประดับประดาด้วยงานประติมากรรมทั้งประเภทยูนต่ำและลอยตัว ทั้งหมดนี้ปรากฏชัดแจ้งแก่สายตาสาธารณชน ให้คนธรรมดาสามัญทั้งหลายได้ชื่นชมการกีฬาประจำชาติตลอดจนงาน เทศกาลต่างๆ ของกรีก เป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความเจริญงอกงามทางด้านวรรณศิลป์, ดุริยางคศิลป์ และศิลปะการแสดง สิ่งเหล่านี้เองที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมของกรีกประเภทสนาม กีฬากลางแจ้ง (Stadia), สถานที่ฝึกกีฬา (Palaestra or Gymnasia) และสถานที่แสดงละครและดนตรี กลางแจ้ง (Theatres) เป็นต้น โครงสร้างสถาปัตยกรรมในลักษณะของกรีกโดยทั่วไป เข้าใจกันว่า วิวัฒนาการมาจากระบบการก่อสร้างด้วยเสาที่ขึ้นไปรองรับคานและจันทันที่เอียงลาดเล็กน้อยของ กระท่อมไม้ ทฤษฎีนี้ก็คือสถาปัตยกรรมลำหลัง (Permitive) ที่ก่อสร้างด้วยไม้นี้ ได้รับการดัดแปลง เป็นการก่อสร้างด้วยหิน ในวิวัฒนาการขั้นต่อไป โดยยังคงรักษาลักษณะที่เรียบง่ายตรงไปตรงมานั้นไว้ แต่นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มนั้นมีความเห็นว่าสถาปัตยกรรมกรีกนั้นพัฒนาจากระบบการก่อสร้างด้วย หินมาตั้งแต่แรกเริ่ม ในขณะที่บางกลุ่มก็ว่ามันอาจพัฒนาจากระบบการก่อสร้างด้วยวัสดุผสม คือ การมีเสาเป็นหินที่ขึ้นไปรองรับคานไม้ จะพัฒนาจากระบบใดก็ตาม สถาปัตยกรรมกรีกสะท้อนให้ เราเข้าใจถึงการมีรสนิยมทางศิลปะที่มีความยับยั้งชั่งใจ ซึ่งจะนำไปสู่บรรยากาศทางสถาปัตยกรรมที่ กระจ่างชัด และความสามารถในการดึงเอาความงามของหินอ่อนชั้นเยี่ยม อันเป็นวัสดุท้องถิ่นให้เด่น ออกมา ทั้งหมดนี้จะก่อให้เกิดเส้นกรอบนอกอันละเอียดอ่อนแก่อาคาร ในขณะที่เดียวกันทักษะขั้นสูง ทางด้านเทคนิคต่างๆ ของช่างจะสะท้อนออกให้เราเห็นได้ในสัดส่วนอันยอดเยี่ยมสมบูรณ์และการ ตกแต่งพื้นผิวที่ประณีตบรรจงซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมอันวิเศษนี้ ที่ไม่มีสถาปัตยกรรมใน ยุคสมัยใดทัดเทียมได้นับแต่นั้นมา ด้วยจิตใจที่รักความงามและการสร้างสรรค์สถาปนากรีกค่อยๆ พัฒนารูปแบบของเสาและเอนทะเลเบลเจอร์ไปในลักษณะต่างๆ จนเกิดเป็นระบบดอริก (Doric) ระบบ ไอโอเนียน (Ionic) และระบบคอรีนเธียน (Corinthian) ซึ่งเราเรียกกันรวมๆ ว่า “Order of Architecture” ในปี 146 B.C. เมื่อกรีกตกอยู่ภายใต้อำนาจของโรมัน สถาปัตยกรรมกรีกในฐานะ “รูปแบบประจำชาติ” (National Style) ก็อวสานลงพร้อมๆ กับเอกราชของชาติแต่ตัวสถาปัตยกรรม เองเช่นเดียวกับวัฒนธรรมแขนงอื่นๆ ของกรีกนั้นยังคงอยู่ในฐานะที่เป็นอิทธิพลและแหล่งที่มาแห่ง แรงบันดาลใจแก่สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมโรมัน ตลอดจนศิลปะทุกๆ แขนงในยุคต่อๆ มา

สถาปัตยกรรมของกรุงโรม (Roy Willis.2006 p.166-174) นั้นได้รับอิทธิพลอย่างกว้างขวาง จากศิลปะอีทรัสคัน (Etruscan) และเมื่อสถาปนิกโรมันนำเอาระบบเสาของกรีกมาผสมผสานกับ ระบบโค้งของอีทรัสคัน ผลลัพธ์ก็คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ซับซ้อนมหึมาอย่างยิ่ง แม้ว่าสถาปนิก โรมันมักจะนำเอาเสาและเอนทะเลเบลเจอร์ประเภทต่างๆ ของกรีกมาใช้เป็นเครื่องประดับปะหน้า ฐานรองรับ (Piers) ที่ขึ้นไปรับโค้งกลมข้างบนก็ตาม เขาก็ยังคงใช้ระบบเสาและคานในลักษณะที่เป็น โครงสร้างเช่นเดียวกับที่กรีกเคยใช้เหมือนกัน ซึ่งเราจะเห็นได้จากทิวเสาอันยิ่งใหญ่สง่างามที่เรียงราย อยู่ตามฟอรัม (Forums), พระราชวัง และวิหารโรมันทั้งหลาย ทั้งในกรุงโรมและในสหราชอาณาจักร โรมัน วิวัฒนาการทางด้านสังคมและการเมืองของโรมันนั้นจะปรากฏชัดเจนในงานสถาปัตยกรรม

ประเภทต่างๆ ที่มีลักษณะแตกต่างกันมากมายหลายชนิด นอกเหนือจากสถาปัตยกรรมอันเนื่องในศาสนา คือ วิหารอันยิ่งใหญ่ที่ประดับประดาด้วยงานประติมากรรมอย่างหรูหรา แล้วก็มีการสาธารณะประเภทต่างๆ ที่ก่อสร้างด้วยเทคนิควิทยาการก่อสร้างอันซับซ้อน แต่ละประเภทได้รับการออกแบบขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์และหน้าที่ใช้สอยต่างๆ กัน เป็นต้นว่า พระราชวังอันยิ่งใหญ่โมฬารขององค์จักรพรรดิบอกให้เราทราบถึงความยิ่งใหญ่ฟุ่มเฟือยของราชสำนักโรมัน หรือการที่คนโรมันรักความยุติธรรมเป็นชีวิตจิตใจนั้น ก็จะสะท้อนออกมาในการก่อสร้างบาซิลิกา (Basilicas) หรือศาลสถิตย์ยุติธรรมเป็นจำนวนมาก ในขณะที่สถานที่แสดงดุริยางคศิลป์และศิลปะการแสดงของโรมัน (Theaters) ก็ชี้ชัดว่าแนวความคิดทางด้านศิลปะทั้งสองนี้ของโรมันผันแปรไปจากของกรีก เช่น “Amphithres” ของโรมันนั้นเป็นตัวอย่างอันดีของการตีตัวออกจากแนวความคิดดั้งเดิมในด้านศิลปะการแสดง เพราะมันสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงการต่อสู้ระหว่างคนและสัตว์ป่าที่ดุร้าย ในขณะที่เดียวกันมันก็เป็นงานสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เราทราบถึงจิตใจที่ก้าวร้าวกันแต่เข้มแข็งทรหด อันเป็นลักษณะนิสัยประจำเชื้อชาติที่ทำให้โรมันสามารถดึงเอา “โลกทั้งโลก” ตามที่รู้จักกันในเวลานั้นเข้ามาไว้ภายใต้อำนาจตนได้ ในทำนองเดียวกันสถาปัตยกรรมประเภท “Thermae” ก็เป็นพยานให้เราทราบถึงจิตใจที่รักความฟุ่มเฟือยหรูหราบันเทิงใจของคนโรมัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สหราชอาณาจักรเสื่อมโทรมและนำไปสู่ “The Fall of the Empire” ในที่สุดถนนโรมันอันยิ่งใหญ่ทุกสายตลอดจนประตูชัยสง่างามในส่วนต่างๆ ของทวีปยุโรปเป็นอนุสรณ์ถาวรที่แสดงออกถึงมหาอำนาจราชศักดิ์ของโรมัน ยิ่งกว่านั้นการที่มีการนำเอาคอนกรีตซึ่งเป็นวัสดุก่อสร้างที่โรมันคิดขึ้นมาใหม่มาใช้รวมทั้งการใช้โครงสร้างระบบโค้ง, โวลท์และโดม ทำให้สถาปนิกโรมันไม่จำเป็นต้องตกอยู่ในภาวะจำยอมต่อวิธีการก่อสร้างของท้องถิ่นต่างๆ ที่กองทัพโรมันย่อไปถึง ฉะนั้นสถาปัตยกรรมในรูปแบบที่สร้างกันในโรม จึงสามารถลอกเลียนแบบได้ทั่วทุกหนทุกแห่งในราชอาณาจักรและกลายเป็นพื้นฐานสำคัญหรือแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจสำคัญของสถาปัตยกรรมยุโรปทั้งหมดต่อๆ มา ความเสื่อมโทรมของกรุงโรมที่สะท้อนออกมาชัดเจนในสถาปัตยกรรมโรมันตอนปลายนั้นจะดำเนินไปจนถึงจุดสุดยอด เมื่อโรมสูญเสียซึ่งอำนาจอิทธิพลที่ครอบคลุม “โลก” มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ฉะนั้นบทสำคัญที่สุดบทหนึ่งในประวัติศาสตร์อารยธรรมและสถาปัตยกรรมจำต้องอวสานลง ในขณะที่สหราชอาณาจักรโรมันเสื่อมโทรมและใกล้จะถึงจุดจบ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ค่อยๆ เร็นต้นขึ้น ด้วยการมาถึงของศาสนาคริสต์นิกาย ซึ่งเป็พลังสำคัญพลังใหม่ในประวัติศาสตร์อารยธรรม ศาสนานี้แผ่ขยายไปทั่วอาณาจักรโรมันในเส้นทางเดียวกับที่กองทัพโรมันอันเกรียงไกรเคยย่อผ่านมาแล้ว การเผยแพร่คำสอนขององค์พระเยซูนั้นเริ่มต้นจากแหล่งกำเนิดในจูเดีย (Judea) จากนั้นก็แผ่เข้าสู่กรุงโรม และจากศูนย์กลางนี้ก็แผ่ขยายไปยังส่วนต่างๆ ของทวีปยุโรป การยกฐานะศาสนาคริสต์นิกายเป็นศาสนาประจำชาติยังผลให้เกิดการก่อสร้างโบสถ์ในรูปแบบบาซิลิกัน (Basilican Type) ในกรุงโรมเป็นจำนวนมากกว่า 30 หลัง โบสถ์เหล่านี้แม้ว่าจะยังคงมีลักษณะและรูปโฉมของสถาปัตยกรรม “นอกศาสนา” (Pagan) หลายประการ แต่ได้รับการดัดแปลงให้สอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอยและพิธีกรรมของศาสนาใหม่อย่างค่อยเป็นค่อยไป แนวทางใหม่จริงๆ ของสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการย้ายเมืองหลวงจากโรมไปยังไบแซนติอุม (Byzantium) รูปแบบใหม่ของสถาปัตยกรรมที่พัฒนาขึ้นที่เมืองหลวงใหม่นี้ เรา รู้จักกันในนาม “Byzantine Architecture” ซึ่งได้วิวัฒนาการจนบรรลุจุดสุดยอดที่เฮเจีย โซเฟีย (Hagia Sophia) รูปแบบของสถาปัตยกรรมนี้ จึงเป็นรูปแบบทางการของศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ (Orthodox) ซึ่งเป็นศาสนนิกายประจำชาติ ของอาณาจักรโรมันตะวันออกที่มีกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) หรือไบแซนติอุมเดิมอิสตันบูล (Istanbul) ในปัจจุบันเป็น

เมืองหลวง เป็นที่น่าประหลาดยิ่งที่รูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แม้กระทั่งทุกวันนี้เช่นเดียวกับคริสตศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์ที่อนุรักษนิยมอย่างยิ่ง

ในยุโรปตะวันตก หลังจากราชอาณาจักรโรมันสิ้นสุดลง วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมหยุดชะงักลงชั่วขณะ จนกระทั่งพระเจ้าชาร์เลอมาญ (Charlemagne) รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในศตวรรษที่ 8 หลังจากนั้นโดยเฉพาะในศตวรรษที่ 10, 11 และ 12 จึงมีการก่อสร้างโบสถ์ มหาวิหาร และสำนักสงฆ์ อันเนื่องในศาสนาคริสต์ในในประเทศใหม่ๆ ต่างๆ ทั่วยุโรป ในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่วิวัฒนาการมาจากสถาปัตยกรรมโรมันตอนปลาย การที่สถาปัตยกรรมรูปแบบนี้มีลักษณะ “กระเดียดไปทางโรมัน” จึงเรียกกันว่า สถาปัตยกรรมโรมันเนสค์ (Romanesque Architecture)

ความกระตือรือร้นในศาสนาที่เสริมด้วยสงครามครูเสด (Crusades) ครั้งต่างๆ เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมของยุคกลางซึ่งพัฒนาต่อเนื่องมาจากสถาปัตยกรรมโรมันเนสค์ และได้รับสมญานามต่อมาว่า สถาปัตยกรรมโกธิค (Gothic Architecture) ความมั่งคั่งและอำนาจของฝ่ายสงฆ์และสำนักสงฆ์ต่างๆ เป็นการเปิดทางไปสู่ความก้าวหน้าทั้งหลายในยุคนี้เสริมด้วยความศรัทธาอย่างลึกซึ้งในศาสนา ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้ยุคนี้เป็นยุคแห่งการก่อสร้างมหาวิหารอันยิ่งใหญ่เป็นจำนวนมากทั่วยุโรปในศตวรรษที่ 13 เหล่าช่างทุกสาขาทุกระดับชั้นทุ่มเทกำลังความคิดและกำลังฝีมืออย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อให้มหาวิหารโกธิคเหล่านี้สำเร็จลุล่วง เทคนิควิทยาการก่อสร้างระบบใหม่ได้รับการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นด้วยการนำเอาหินก้อนเล็กๆ มาประสมประสานเรียงต่อกันในระบบโค้งแหลม (Pointed Arch) ซึ่งเป็นรูปโฉมที่เด่นชัดของสถาปัตยกรรมรูปแบบโกธิค (Gothic Style) โครงของโวลท์ในระบบ “Rib and Panel” ที่เป็นโค้งแหลมและลอยสูงอยู่เหนือส่วนเนฟ (Nave) นั้นถูกยึดให้คงรูปและสมดุลได้ด้วยเสาค้ำ (Buttress) และสะพานโค้งลอย (Flying Buttress) ที่รายล้อมรอบตัวโบลท์ โดยมีพินนาเคิล (Pinnacle) ถ่วงอยู่เหนือเสาค้ำที่รองรับแรงถ่วง (Thrust) โดยตรงจากหลังคา ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่รับน้ำหนักอีกต่อไป ทำให้สามารถด้วยหน้าต่างกระจกสี (Stained Glass) อันเบาบาง เพื่อชักนำแสงสว่างที่ต้องการอย่างยิ่งเข้าสู่ภายในของอาคารได้มากที่สุด ที่กล่าวมานี้เป็นสถาปัตยกรรมในรูปแบบโกธิคในฝรั่งเศสซึ่งเป็นจุดเริ่มต้น วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในรูปแบบนี้ในอังกฤษนั้น แสดงให้เห็นชัดเจนถึงอำนาจของฝ่ายสงฆ์ที่ปรากฏในลักษณะที่เรียบง่าย และค่อนข้างกร้าวของสถาปัตยกรรมโกธิคในรูปแบบอังกฤษตอนต้น (Early English Style) ในศตวรรษที่ 13 และเช่นเดียวกันต่อมาลักษณะที่มีการตกแต่งหรูหราขึ้น โดยเฉพาะการเน้นเส้นตามตั้งและการแยกแวกแขนงของโครง (Rib) ของโวลท์เป็นจำนวนมากมายกี่ยวกระหวัดกันไปมาราวกับใยแมงมุม ในศตวรรษที่ 15 นั้นก็แสดงให้เห็นถึงการที่ฝ่ายฆราวาส เช่น พวกขุนนางและพ่อค้ามีอิทธิพลมากขึ้น สถาปัตยกรรมโกธิคของอังกฤษตอนปลายนี้ เราเรียกกันว่า “Decorated Style” หรือ “Perpendicular Style” ลักษณะทำนองนี้คือการที่ชนแต่ละชั้นวรรณะพุ่งขึ้นสู่การมีอำนาจอิทธิพลในสังคมแล้วสะท้อนออกมาเห็นได้ชัดในงานสถาปัตยกรรมของระยะเวลานั้นๆ ปรากฏขึ้นทั่วไปในทุกประเภทในยุโรป นอกจากนี้เราอาจกล่าวได้ว่ามหาวิหารโกธิคอันยิ่งใหญ่เหล่านี้เป็นแกนสำคัญในสังคม, อารยธรรม และวิถีทางดำรงชีวิตในแต่ละเชื้อชาติแต่ละประเทศในยุโรป ทั้งนี้เพราะว่ามหาวิหารโกธิคทั้งหลายนอกเหนือจากการเป็นสถานที่เคารพบูชา และสำหรับประกอบพิธีกรรมในศาสนาแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษา, ห้องสมุดประชาชน, พิพิธภัณฑสถาน และระเบียบภาพ ยิ่งกว่านั้นการที่สมัยนั้นยังไม่สามารถผลิตสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ได้ มหาวิหารโกธิคเหล่านี้ยังทำหน้าที่เสมือนเป็น “หนังสือประวัติศาสตร์” ของยุค ทั้งนี้เพราะรูปสลักต่างๆ ของงาน

ประติมากรรมตกแต่งอาคาร และรูปเขียนของงานจิตรกรรมบนแผ่นหน้าต่างกระจกสี (Stained Glass Windows) ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เสมือนเล่าเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ในพระคัมภีร์ไบเบิลตั้งแต่ “the Creation” จนถึง “the Redemption” เท่านั้น มันยังเหมือนการบันทึกเรื่องราวตามลำดับขั้นตอนของเวลาที่เรารู้จักว่า พงศาวดาร (Chronicle) เกี่ยวกับเหตุการณ์และพฤติกรรมต่างๆ ของกษัตริย์และราชวงศ์, ขุนนาง, พระและปวงชนทั่วไป รวมทั้งเหล่าอัศวินทั้งหลายด้วย ส่วนในด้านสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่ไม่เนื่องในศาสนา หรือ “Secular Architecture” เป็นต้นว่า ป้อมปราสาทอันมั่นคงแข็งแรงก็เป็นพยานหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงสถานะต่างๆ ของสังคมยุคกลาง เช่น พลังอำนาจของระบบการปกครองในรูปแบบ “Feudalism” และสถานภาพอันคลอนแคลนของยุโรปในระยะเวลาอันสั้นด้วยต้นศตวรรษที่ 16 สถาปัตยกรรมโกธิคก็ดำเนินมาถึงจุดอวสานเช่นเดียวกับอารยธรรมของยุคกลางที่มันเป็นส่วนหนึ่ง ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามต่อกันมาเป็นระลอกในศตวรรษนั้นได้เปลี่ยนโฉมหน้าของยุโรปโดยสิ้นเชิง

วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมตะวันตก เมื่อดำเนินมาถึงขั้นนี้อาจแบ่งในเชิงเทคนิควิทยาการก่อสร้างออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. “Greek Style” หรือ “Trabeated Style” ซึ่งประกอบด้วยเสาและคาน,
2. “Roman Style” หรือ “Composite Style” ซึ่งเป็นการผสมประสานระหว่างระบบเสาและโค้งกลม (Semicircular Arch)
3. “Gothic Style” หรือ “Arcuated Style” ซึ่งประกอบด้วยโค้งแหลม (Pointed Arch) เป็นหลัก

วิวัฒนาการของรูปทรงสถาปัตยกรรมที่ดำเนินมาอย่างมีระเบียบเป็นระยะเวลายาวนาน ก็มาถึงจุดสำคัญจุดหนึ่งซึ่งเป็นจุดแห่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ นานาประการที่นำไปสู่สถาปัตยกรรมเรอเนซองส์ (Renaissance Architecture) เราสามารถสืบสาวถึงอิทธิพลต่างๆ ที่อยู่เบื้องหลังหรือที่ปูพื้นฐานให้แก่สถาปัตยกรรมในรูปแบบแห่งการฟื้นฟูคลาสสิกโบราณนี้ได้ชัดเจน กระบวนการสถาปัตยกรรมใหม่นี้ ก่อกำเนิดขึ้นที่ฟลอเรนซ์ (Florence) ประเทศอิตาลี ซึ่งเป็นเมืองพาณิชย์กรรมที่รุ่งเรืองยิ่งในขณะนั้น โดนมิตตระกูลเมดิจี้ (Medici) เป็นแกนนำ และโดยการได้รับการกล่อมเกลียด้วยอุดมการณ์ต่างๆ จากงานนิพนธ์ของดานเต (Dante), เพตราซ (Petrarch) และบอคซัคซิโอ (Boccaccio) เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันอุดมการณ์และปรัชญาของปัญญาชนเหล่านี้ได้รับการเสริมด้วยการฟื้นฟูผลงานของนักปราชญ์และนักปรัชญากรีกและโรมันโบราณ เป็นต้นว่าพลาโต (Plato) และวิตรูเวียส (Vitruvius) ปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งเสริมยุคที่มีความพร้อมที่สุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ในสังคมอย่างใหญ่หลวงนี้มีหลายประการ เป็นต้นว่า ความมีอิสระเสรีมากขึ้นในการแสดงความคิดเห็นและการกระทำต่างๆ ทั้งนี้เพราะเครื่องกีดขวางทั้งหลาย โดยเฉพาะในด้านศาสนาที่เคยปิดกั้นการตั้งถ่าวนั้นถูกทำลายลง, การประดิษฐ์คิดค้นระบบการพิมพ์ขึ้นมาได้ในกลางศตวรรษที่ 16 เป็นส่วนช่วยอย่างมหาศาลในการเผยแพร่ศิลปวิทยาการสู่ปวงชน, การนำเอาดินปืนมาใช้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอันสำคัญในยุทธวิธีของสงคราม, เข็มทิศการเดินทางเรือช่วยเปิดทางไปสู่ “โลกใหม่” ต่างๆ หรือแม้กระทั่งการที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลถูกพวกเตอร์ก (Turks) ตีแตกในปี ค.ศ.1453 และชนพื้นเมืองเป็นจำนวนมากย้ายถิ่นฐานเข้าสู่ยุโรปตะวันตกก็ไม่อาจมองข้ามไปเสียได้ เพราะอิทธิพลของการนี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทั้งในด้านความคิดความอ่านและอุดมการณ์ และในด้านเหตุการณ์ต่างๆ มีผลกระทบต่อดิสคิปินและสถาปนิกในยุคนั้นอย่างมหาศาล ลักษณะสถาปัตยกรรมในรูปแบบใหม่ของโบสถ์ในศาสนาคริสต์ียนตลอดจนพระราชวังต่างๆ นั้นสะท้อนให้

เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังกล่าวอย่างชัดแจ้ง โดยรื้อฟื้นยึดถือประเพณีนิยมสถาปัตยกรรมของคลาสสิกโบราณ แล้วนำรูปทรง (Forms) ที่ปรับปรุงตัดแปลงแล้วตลอดจนระบบเสาประเภทต่างๆ โดมและโค้งกลม รวมทั้งรูปโฉมที่เน้นเส้นตั้งของโกธิค กระบวนการสถาปัตยกรรมใหม่นี้ได้แผ่ขยายจากอิตาลีสู่ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน เนเธอร์แลนด์ และอังกฤษ ที่สถาปัตยกรรมเรอเนซองส์มาถึงล่าช้ากว่าประเทศอื่นๆ เนื่องจากระยะทางที่ห่างไกลจากแหล่งกำเนิดของมัน ในอิตาลีเองนั้นในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 16 ได้เกิดแนวทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่ผันแปรบิดเบือนไปจากประเพณีของรูปแบบเรอเนซองส์หลายแนวทาง เป็นต้นว่าแนวทางหนึ่งนั้นเราเรียกว่าแมนเนอริสม์ (Mannerism) ก่อนที่จะเกิดเป็นสถาปัตยกรรมบาโรค (Baroque Architecture) ในปลายศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 นั่นเอง สถาปัตยกรรมในรูปแบบบาโรคนี้ เริ่มต้นที่กรุงโรม จากนั้นก็แผ่ขยายไปทั่วยุโรป โดยเฉพาะที่พุ่งถึงขีดสุดในออสเตรียและเยอรมัน ในช่วงปลายของสถาปัตยกรรมบาโรคในต้นศตวรรษที่ 18 เรื่อยไปจนถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งทางประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรมตะวันตก ถือกันว่าเป็นการเริ่มต้นของโลกสมัยใหม่นั้น ได้เกิดมีแนวทางที่ผันแปรไปจากบาโรคเล็กน้อยที่เรารู้จักกันในนามของ “โรโคโค” (Rococo) ที่เริ่มต้นจากฝรั่งเศสและเป็นที่ยอมรับกันในประเทศต่างๆ ในยุโรปยกเว้นอังกฤษ จนกระทั่งแนวทางนี้ รวมทั้งบาโรคอันเป็นแม่บทของมันเองด้วยมาถึงจุดอวสาน เมื่อสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก (Neoclassic Architecture) เริ่มต้นในปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19

ศตวรรษที่ 19 เป็นศตวรรษแห่งความตื่นตระหนก (Shocks) และความเปลี่ยนแปลง (Changes) นานาประการ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและอื่นๆ ในความเห็นของผู้เขียนมันเป็นศตวรรษที่น่าสนใจ น่าทึ่ง สถาปัตยกรรมศตวรรษที่ 19 เป็นศตวรรษแห่งการฟื้นฟู (Revivals) ของรูปแบบ (Styles) ต่างๆ อันนำไปสู่ “Predilection” ในนานารูปแบบสถาปัตยกรรมของสถาปนิกแต่ละบุคคล จนเกิดวลีประจำยุคอันเป็นที่รู้จักกันดีว่า “The Battle of the Styles” แม้กระนั้นก็ตามสถาปัตยกรรมก็ยังคงดำรงรักษาความเป็นกระเจกเงาสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของสังคมที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 19 นี้ และสะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางด้านความคิดความอ่าน อุดมการณ์และปรัชญาใหม่ๆ โดยเฉพาะทางด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการประดิษฐ์คิดค้นทางด้านวิทยาการต่างๆ ทั้งด้านอุตสาหกรรม วิศวกรรม และวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ การนำเอาเทคนิควิทยาการก่อสร้างใหม่ๆ ที่ก้าวหน้า รวมทั้งวัสดุก่อสร้างใหม่ๆ เช่น เหล็ก กระจกแผ่น และระบบการก่อสร้างแบบใหม่ที่เรียกว่า “Prefabrication” มาใช้ ทำให้เกิดสถาปัตยกรรมในแนวทางใหม่, ในมิติใหม่และเป็น “spirit” ใหม่ อันเป็น Spirit แห่งยุคอุตสาหกรรมโดยแท้ ดังตัวอย่างอาคารคริสตัลพาเลซ ของโจเซฟ แพกซ์ตัน ที่กล่าวถึงมาแต่ต้นในกลางศตวรรษที่ 19 นี้เอง อาคารทำนองนี้นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มยกย่องว่าเป็น “ก้าวแรกที่น่าไปสู่สถาปัตยกรรมสมัยใหม่” ที่จะเกิดตามมาในศตวรรษที่ 20 หลังจากที่เราได้ “ก้าวอย่าง” มาเป็นระยะทางอันไกลแสนไกลในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

ในยุคปัจจุบันที่เราๆ ท่านๆ กำลังดำรงชีวิตอยู่ขณะนี้ ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนเราจะตระหนักได้ว่า สถาปัตยกรรมร่วมสมัยของเรานี้กำลังอยู่ในสภาวะแห่งความขัดแย้งนานับประการ การรื้อฟื้นรูปแบบต่างๆ ในประวัติศาสตร์มาประเมินใหม่ และนำกลับมาใช้ใหม่ของสถาปนกร่วมสมัยบางกลุ่มนำไปสู่การแสดงออกทางสถาปัตยกรรมที่แตกแขนงกิ่งก้านนานาประการเสียจนแม้แต่คนในรุ่นเมื่อ 30 ปีที่แล้วโดยประมาณแทบจะไม่เคยคิดเลยว่ามันจะเกิดขึ้นได้ สถาปนิกผู้ยิ่งใหญ่ผู้เคยเป็นปูชนียบุคคลของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้สูญเสียพลังอิทธิพลในการเป็นแบบอย่างให้สถาปนกรุ่น

หลายๆ ยึดถือปฏิบัติตาม แม้จะยังไม่โดยสิ้นเชิงก็ตาม สถาปัตยกรรมในฐานะรูปทรงแห่งศิลปะ ความงามและการตกแต่งประดับประดากำลึงมีชัยชนะเหนือสถาปัตยกรรม เพื่อประโยชน์ใช้สอยและสังคม ในขณะที่เดียวกันปัญหาต่างๆ ของสังคมเมืองแบบใหม่ที่แออัดกำลังทวีบทบาท ความต้องการอาคารประเภทสำเร็จรูป ผลิตด้วยระบบอุตสาหกรรม ถูกสุขอนามัย และราคาถูก ก็ยังเป็นปัญหาสำคัญที่สุดที่สถาปนิกรุ่นปัจจุบันและอนาคตจะต้องค้นหาหนทางแก้ไข เพราะมันเป็นความจริงที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ นอกเสียจากสถาปนิกกลุ่มที่ไม่ยอมอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงทั้งหลาย นักทฤษฎี นักประวัติศาสตร์ และนักวิจารณ์สถาปัตยกรรมส่วนมากอาจมีความคิดความอ่าน มโนทัศน์และปรัชญาที่ไม่สอดคล้องกันบ้าง แต่ในปัจจุบันนี้ทุกคนมีความเห็นตรงกันว่าถึงเวลาแล้วที่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยของเราจะได้รับการสะสางสังคายนากันอย่างจริงจังเสียที ก่อนที่จะสายเกินไปจนประวัติศาสตร์ซ้ำรอยดั่งที่เคยเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 ที่สถาปนิกมวลแต่ลุ่มหลงอยู่กับการฟื้นฟูรูปแบบต่างๆ ในอดีต จนสถาปัตยกรรมล้ำหลังห่างไกลจากความก้าวหน้าทางด้านเทคนิควิทยาการทางด้านวิศวกรรม และทางด้านวิทยาศาสตร์โดยสิ้นเชิง การให้ความสนใจแก่ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมอย่างจริงจังจึงเป็นการถูกต้องและบังควรยิ่ง ทั้งนี้มิใช่เพราะว่าสถาปัตยกรรมสมัยใหม่กำลังมาถึงขั้นตอนหนึ่งแห่งวิวัฒนาการของมันที่ตัวสถาปนิกร่วมสมัยเองกำลังสนใจประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง แต่เหนือสิ่งอื่นใดก็เพราะว่ายุคสมัยใหม่ของเรานี้ได้มีอายุยืนยาวมานานพอที่จะให้คำตอบแก่คำถามต่างๆ ที่เราอาจมีข้อกังขาได้ คำตอบที่ได้จะเป็นที่พอใจหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของเอกัตบุคคล

Goethe (1749 – 1832) กวีเอกของเยอรมันเคยกล่าวบทสรุป (centerum censeo) หนึ่งไว้ว่า “ข้าพเจ้าดูแคลนคำสอนทุกอย่างที่ไม่ได้เพิ่มพูนหรือปลูกเร้าก็มมันภาพของข้าพเจ้า” ซึ่งคำกล่าวนี้ Nietzsche ได้นำมาเชื่อมโยงให้เห็นถึงการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่กับความรู้ที่ฟุ่มเฟือย แต่ขาดสารัตถะแก่พุทธปัญญาของเรา (เพราะความรู้ที่ฟุ่มเฟือยเป็นปฏิภาคที่ผกผันกับสารัตถะ) เราเรียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมกันทำไม เพราะบ่อยครั้งที่ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ถูกมองข้ามทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมถูกบิดเบือนไปจากแนวทางที่ควรเป็น เพราะเราจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ (pedagogy) จำนวนมากสิ้นเปลืองเวลาไปกับการแสวงหาความรู้ ที่ไม่ได้นำไปสู่การเพิ่มพูนพุทธิของผู้ไม่เรียนแต่อย่างใด หรือบ้างก็จมปลักอยู่แต่ความรู้ ที่หยุดนิ่งและมีไว้เพียงเพื่อเล่าขานสู่กันฟังด้วยศัพท์เฉพาะที่เมื่อใช้เอ่ยไปแล้วยังแต่ความภาคภูมิใจให้แต่ผู้พูดเองว่าเป็นผู้มีความทรงจำเหนือว่าผู้อื่นเท่านั้น. Louis I. Kahn ก็เป็นผู้หนึ่งที่เคยกล่าวว่า “Le Corbusier มีความสำคัญต่อผมที่สุดแน่นอนว่าความสำคัญนี้อยู่ที่มโนทัศน์ (concept) ที่เขาสร้างสรรค์ขึ้น. แต่ผมฟังตระหนกอยู่เสมอว่ามโนทัศน์นั้นเป็นของเขาซึ่งผมยอมจะไม่ ลอกเลียนแบบ แต่เขาได้กระตุ้นสัมผัสแห่งสถาปัตยกรรม (sense of architecture) ให้แก่ผมอย่างแท้จริง. . .” คำพูดนี้ย้ำให้เราในฐานะที่เป็นผู้ศึกษาสถาปัตยกรรมตระหนักว่า เราเรียนรู้สถาปัตยกรรมของ Le Corbusier ของ Richard Meier ของพราหมณ์ทีวากร บัณฑิต (เป็นผู้ออกแบบปราสาทนครวัด ข้อมูลยังไม่แน่ชัด) หรือของสถาปัตยกรรมโบราณใดๆ ที่ไม่อาจจะบูชาสถาปนิกผู้ออกแบบได้ไปเพื่ออะไร ไม่ใช่เพราะเราต้องการจะเลียนแบบของเหล่านั้น แต่เพื่อให้เราเข้าใจและซาบซึ้งใน spirit of architecture ของพวกเขา เพื่อให้เราได้เกิดแรงบันดาลใจที่อาจเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเราเอง เพราะหากเราเรียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเพียงเพื่อลอก หรือเลียนแบบ หรือเรียนกันอย่างไร้จุดหมายแล้ว ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมคงจะไม่มีกลุ่มนักคิดที่เรียกว่า กลุ่มแนวหน้า (avantgarde) ที่สร้างสรรค์แนวคิดใหม่ๆ ให้แก่โลกได้เลย หรือหากจะกล่าวว่า เราเรียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไปเพื่อการอนุรักษ์ เราต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่า การลอกแบบสถาปัตยกรรมแบบเก่าหรือการลอกเลียนแบบเก่ามาใช้

ในงานสถาปัตยกรรม ไม่ใช่การอนุรักษ์ เพราะศิลปะ-สถาปัตยกรรมเป็นพลวัตรที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เหมือนอย่างที่เราได้เห็นในประวัติศาสตร์ ศิลปะ-สถาปัตยกรรมที่เราพร่ำเรียนกันว่ามี การเปลี่ยนแปลงในแง่ของความนิยม (style) อย่างต่อเนื่องอย่างไร แต่สิ่งที่คงอยู่คือจิตวิญญาณของ ศิลปะ-สถาปัตยกรรม นั้นๆ ตามพื้นฐานของคติปรัชญาของสังคมที่หล่อเลี้ยงให้เกิดการสร้างสรรคขึ้น ดังนั้น การสร้างสรรค์แนวทางศิลปะ-สถาปัตยกรรมใหม่ๆ ที่คงรักษาจิตวิญญาณของวัฒนธรรมนั้นๆ ให้คงอยู่ หรือพัฒนาให้สูงส่งขึ้นไปต่างหากที่เราเรียกว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนและถูกต้อง นี่แหละคือเหตุผลที่ เราต้องมาเรียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม(เกียรติขจร ชัยเกียรติ.2548)

แต่เงื่อนไขการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมยังมีความซับซ้อน เนื่องจากความเคลื่อนไหวของ แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมในสมัยหนึ่งๆ นั้น หากตัดประเด็นในเรื่องของเทคโนโลยีไปแล้ว จะเห็นได้ว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของบริบททางสังคมในสมัยนั้น (Social Milieu) ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิด ของผู้ออกแบบนั้นๆ เป็นหลัก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกตัดขาดจากเราไปแล้วด้วยกาลเวลา หากอารยธรรมที่เรา ศึกษาผ่านไปแล้วยิ่งนานเท่าไร ความซับซ้อนของการศึกษาก็เพิ่มเป็นมากขึ้นไปเป็นลำดับ ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมที่ก่อปรกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นจากจารึกหรือ ตำราหรือหลักฐานที่ตายไปแล้วเพียงเท่านั้นคงไม่พอแน่ เราควรเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจใน ปรากฏการณ์ของสถาปัตยกรรมที่แสดงออกในอาคารต่างๆ แล้วสืบค้น หากประสงค์เชิงสถาปัตยกรรม (Architecture Intention) ของสถาปัตยกรรมนั้นๆ จะทำให้เราเข้าถึงจิตวิญญาณของสถาปัตยกรรม ได้อย่างถูกต้องมากขึ้น แต่เราคงต้องยอมรับโดยเบื้องต้นก่อนว่า ศิลปะ-สถาปัตยกรรมไม่ใช่ผลผลิตที่ พุ่มเฟือยของอารยธรรม หรือเป็นเครื่องประดับเชิงวัฒนธรรม (Cultural Frill) ของสังคม แต่คือ ตัวแทนของอารยธรรม (Epitome) นั้นๆ อย่างแท้จริง ที่แสดงออกอย่างลึกซึ้งถึงคติ ความคิด ความรู้สึกที่มีต่อสภาพสังคม เป้าหมายสูงสุดของชีวิต พัฒนาการของการแสดงออกทางศิลปะ- สถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของแนวคิดที่พยายามแสวงหาวิธีการแสดงออก (Expression) ให้แสดงออกมาในอาการ (Symptom) ต่างๆ ขององค์ประกอบทางศิลปะ ซึ่งเป็น สิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมที่เปี่ยมด้วยพุทธิ

การเริ่มต้นประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย

ศ.ประทีป(จิตร) บัวบุศย์ (2545) ราชบัณฑิต ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์(จิตรกรรม)ได้ เขียนถึงการเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ถูตามหลักการดังต่อไปนี้

1. **หลักฐานทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา** ประวัติพุทธศาสนาแสดงชัดว่า หลังจากพระเจ้า อโศกมหาราช ราชวงศ์เมารยะของอินเดียเหนือได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระพุทธานุศาสนานินยาน เถรวาทครั้งที่ 3 ๓ เมืองปาฏลีบุตร เมื่อประมาณ พ.ศ. 300 แล้ว ได้ทรงอาราธนาพระเถระสำคัญเป็น ธรรมทูต ออกเผยแผ่พระพุทธานุศาสนานินยาน รวม 9 สาย สำคัญที่สุดส่งมาที่สุวรรณภูมิ คือ ประเทศไทย โดยมี พระเถระสำคัญ 2 องค์ คือ พระโสณะเถระ และพระอุตรเถระ เมืองสุวรรณภูมิคือ เมืองอู่ทอง ซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภออู่ทอง ขึ้นอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรี

2. **หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับปรัชญาธรรม** ทางวัตถุได้มีการขุดค้นพระสถูปทรง ฟองน้ำ ซึ่งเป็นปรัชญาธรรมทางวัตถุฝ่ายนินยานเถรวาท แสดงปรัชญาธรรมของ “นิพพาน” ที่อำเภอ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะบ่งชี้ว่าเป็นสถูปทรงฟองน้ำ (Bubble type) แบบเก่าที่สุด เช่นเดียวกับที่สัญจิประเทศอินเดีย และประเทศลังกาก็ที่อื่นๆ อีก ซึ่งได้สร้างในระยะเวลาใกล้เคียง กับที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระเถระออกเผยแผ่พระพุทธานุศาสนา เมื่อประมาณพ.ศ. 300 นอกจากพบที่อำเภออู่ทองแล้ว ยังพบซากสถูปแบบเดียวกันอีกที่อำเภอกำแพงแสนและอำเภอเมือง

จังหวัดนครปฐม กับที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ตลอดจนในเขตจังหวัดกาญจนบุรีด้วย เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับปรัชญาธรรมทางวัตถุฝ่ายหินยานอย่างเด่นชัด

3. หลักฐานโบราณคดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางวัตถุที่ค้นพบภายในบริเวณเมืองอู่ทอง ปรากฏว่าได้ขุดพบเครื่องมือยุคหินใหม่และเครื่องมือเครื่องใช้ที่คาบเกี่ยวมาในยุคโลหะเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังขุดได้หม้อไห ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผา (Pottery Culture) ที่แสดงเชื้อชาติของประชาชนในสุวรรณภูมิเดิมว่าเป็นมนุษย์เผ่าพันธุ์ไทยละว้า ซึ่งอยู่ในวัฒนธรรม เเพาะปลูกข้าวมาแต่ดึกดำบรรพ์ สืบสายมาตกทอดมาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ และยังมีหลักฐานแสดงว่า ได้มีชนชาติอินเดียอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณเมืองสุวรรณภูมินี้ด้วยเป็นจำนวนมาก ก่อนที่พระธรรมทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะได้พบเครื่องมือประกอบอาหาร เช่น หินบดซึ่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้จำเป็นสำหรับการครัวของชาวอินเดียในบริเวณเมืองนี้ทั่วไปเป็นจำนวนมาก

ฉะนั้น เมื่อพระธรรมทูตเข้ามาเผยแผ่ปรัชญาธรรม ประชาชนเมืองสุวรรณภูมิจึงสามารถเข้าใจได้ และรับนับถือแพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ก็ยังเป็นที่เชื่อถือได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามายังสุวรรณภูมินี้ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลแล้ว เพราะการสังคมติดต่อระหว่างสุวรรณภูมิกับอินเดียได้มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว

ต่อมาระยะหลัง ประมาณ พ.ศ. 600 เมื่อพระเจ้ากนิษกะกษัตริย์เผ่าจ้วงยี่ ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระพุทธศาสนาในแคว้นคันธาระแล้ว ได้ส่งธรรมทูตออกเผยแผ่ปรัชญาธรรมฝ่ายมหายานมายังสุวรรณภูมิ พร้อมด้วยศิลปินกรีก-โรมัน เฮเลนนิค ได้สร้างพุทธปฏิมา ทั้งโลหะผสมดินเผาและปูนปั้น ดังได้ขุดพบที่เมืองอู่ทอง คูบัว ราชบุรี กำแพงแสน นครปฐม และกาญจนบุรี รวมทั้งตะเกียงกรีกโรมัน ก็ขุดค้นพบด้วย คือ ขุดพบที่พงตึกกาญจนบุรี นครปฐม และอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น

หลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวแสดงว่าเมืองอู่ทองเป็นเมืองสุวรรณภูมิตั้งแต่สมัยพุทธกาล และมีอายุย้อนหลังไปในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ต่อเนื่องมาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 300 ที่พระธรรมทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับลังกา ซึ่งทางลังกาก็ได้ถือการเริ่มต้นประวัติศาสตร์จากการที่พระธรรมทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลัก

4. หลักฐานทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้งของเมืองสุวรรณภูมิเดิม คืออำเภออู่ทองปัจจุบันนี้ อยู่ติดต่อกับเมืองกาญจนบุรี และกาญจนบุรีอยู่ติดกับพม่า ซึ่งติดกับแคว้นเบงกอลของประเทศอินเดียโดยตรง ฉะนั้น เส้นทางที่คณะธรรมทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชจากเมืองปาฏลีบุตร จะเดินตรงดิ่งมาสู่สุวรรณภูมินั้น จึงเป็นเส้นทางติดต่อค้าขายไปมาแต่ดึกดำบรรพ์ เป็นเส้นทางเดินที่ผ่านเมืองและชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ จะเห็นว่าจากเมืองปาฏลีบุตรราชธานีของพระเจ้าอโศก จะผ่านเมืองสำคัญๆ ตามลำน้ำคงคา เช่น เมืองจามปา เป็นต้น ผ่านเข้าตอนใต้ของประเทศพม่า (ขณะนั้นประเทศพม่ายังไม่ถือกำเนิดขึ้น) ต่อมาเป็นที่ตั้งเมืองศรีเกษตร เข้าทางด้านเจดีย์สามองค์แล้วเดินเลียบตามลำน้ำแควน้อย เข้าเมืองกาญจนบุรีมายังเมืองสุวรรณภูมิ คืออำเภออู่ทองปัจจุบันนี้

ตามสภาพการณ์ทางภูมิศาสตร์แล้ว การเดินทางเข้าสู่สุวรรณภูมิทางด้านเจดีย์สามองค์ โดยเลียบลำน้ำแควน้อยร่มรื่นมาก เพราะตลอดลำน้ำมีน้ำท่าบริบูรณ์ ประกอบกับถ้ำที่อยู่อาศัยของเผ่าพันธุ์มนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์เป็นระยะๆ เป็นที่อาศัยของคนพื้นเมืองและผู้บำเพ็ญพรตทอดมาไม่ว่างเว้น ประชาชนยินดีศรัทธาต้อนรับตลอดทาง เพราะเป็นประชาชนที่มีวัฒนธรรม และมีส่วนใหญ่

เชื่อว่าพระพุทธรูปศาสนาที่ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลอยู่แล้ว จึงถือว่าเป็นเส้นทางที่สำคัญที่สุดสายหนึ่งที่คณะสงฆ์จากอินเดียจะต้องผ่านเข้าสู่สุวรรณภูมิ ทุกกระยะคลื่นของพระพุทธรูปศาสนาโดยเส้นทางนี้

หลักฐานทางสกุลศิลปะของอินเดีย โดยปกติการกะอายุ (Dating) ทางโบราณคดีของยุคประวัติศาสตร์โดยวิธีทางตรง (Direct method) โดยเฉพาะทางศิลปะในประเทศไทยเทียบกับสกุลศิลปะในประเทศอินเดียทุกกระยะ เพราะคลื่นของพุทธรูปศาสนาที่ผ่านเข้าสู่สุวรรณภูมินั้น มาพร้อมกับคลื่นของสกุลศิลปะอินเดีย

โดยที่แบบอย่างสถูปทรงพองน้ำ เป็นแบบอย่างของสถูปของหินยานที่สร้างขึ้นในราชวงศ์เมารยะของอินเดียประมาณระหว่าง พ.ศ. 300 และหลังกมาอีกราว พ.ศ. 600 ฉะนั้น การกะอายุของสถูปพองน้ำที่ขุดค้นพบในอุทอง กำแพงแสน นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี จึงกำหนดอายุระหว่างระยะเวลาดังกล่าวนี้

สถูปที่ไม่มีลวดบัวและสิ่งตกแต่ง ถือว่าเป็นแบบแรก สถูปที่มีลวดบัวและสิ่งตกแต่งถือเป็นแบบหลัง เป็นการวิจัยการกำหนดอายุด้วยวิธีทางตรง (Direct method) ประกอบด้วยหลักการของวิวัฒนาการตามสาย (Orthopedic evolution) ประกอบกัน

ด้วยหลักการเพียง 5 ประการข้างต้นนี้ พอเป็นหลักฐานอ้างอิงการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยได้โดยตรง เช่นเดียวกับประเทศลังกา ที่กำหนดเอาการเริ่มต้นการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ลังกาเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ศิลปะลังกา

การแบ่งสมัยประวัติศาสตร์ในศิลปะประเทศไทย จากผลการวิจัยค้นคว้าตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว จึงเห็นควรแบ่งสมัยและอายุของประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยเพื่อใช้ในการศึกษาศิลปะดังนี้

การแบ่งสมัยและอายุประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย

ประมาณ พ.ศ. (Chronology)	สมัย (Period)	หมายเหตุ (Remarks)
300 – 600	สุวรรณภูมิ (Suvanabhumi)	อุทอง กำแพงแสน นครปฐม คูบัว ราชบุรี กาญจนบุรี ศรีเทพ สทิงพระสงขลา
600 – 900	หลังสุวรรณภูมิ (Post-Suvanabhumi) ก่อนเชียงแสน สุโขทัย (ระยะแรก)	ระยะหลังของเมืองข้างบน เพิ่มโยธยา ละโว้ เมืองบน นครสวรรค์
900 – 1300	ก่อนเชียงแสน สุโขทัย (ระยะแรก) (Pre-Chiangsaen-Sukotai) (1 st Phase) (โยนก ชะเลียง ระยะแรก)	ทุกภาคของประเทศไทย (ภาคเหนือ ตะวันออก ตะวันตก ภาคกลาง และภาคใต้)

1300 – 1800	ก่อนเชียงแสน สุโขทัย (ระยะหลัง) (Pre-Chiangsaen-Sukotai) (2 nd Phrase) (โยนก ชะเลียง ระยะหลัง)	ระยะหลังของทุกภาค ในประเทศไทย
1800 – 2100 (1871 - 2107)	เชียงแสน (วงศ์เมงราย) (Chiangsaen)	พญาแสนพู่ ตั้งเมืองเชียงแสน ที่เมืองโยนกเก่า 1871
1800 – 1900 (1800 - 1893)	สุโขทัย (วงศ์พระร่วง) (Sukotai)	พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นกษัตริย์ เมืองสยามเทศะเดิมของขอม ตั้งชื่อเมืองใหม่เป็นสุโขทัย
1900 – 2300 (1893 - 2310)	อยุธยา (วงศ์เมงราย) (Ayuthaya)	พระเจ้าอู่ทองตั้งเมือง อโยธยาเก่าเป็นราชธานี
2325 – 2475	รัตนโกสินทร์ (Rattanakosin)	พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์
2475 -	ปัจจุบัน (Present)	สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง

2.2.3 สถาปัตยกรรมไทย

นิจ หิณูชีระนันท์ (2536) ได้กล่าวไว้ใน การแสดงปาฐกถาชุด “สรินธร” เรื่อง “สถาปัตยกรรมไทย” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีกระแสพระราชดำรัสถึงถิ่นฐานอันเหมาะสมพระราชทาน เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2532 ว่า

“..ประเทศไทยนี้ เป็นที่ที่เหมาะสมมากในการตั้งถิ่นฐาน..”

ย้อนหลังกลับไปถึงต้นรัชกาลที่ 5 ปัลเลกซ์ ได้บันทึกไว้ในทำนองเดียวกันว่า

“...ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นโลกนี้ ยังมีประเทศใดบ้าง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งไปกว่าประเทศไทยหรือไม่...”

ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวนี้มีมูลเหตุมาจากที่ตั้งอันเป็นคุณสมบัติของสยามประเทศ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณรับอิทธิพลจากภูมิอากาศของทะเลจีนใต้ โดยจะมีการก่ตัวของหย่อมความกดอากาศต่ำ (Low pressure cell) ขึ้น แล้วเคลื่อนตัวมาทางด้านตะวันตก ในขณะที่พัฒนาขึ้นเป็นความกดอากาศที่แรงขึ้นเป็นดีเปรสชัน (Depression) ต่อจากนั้นพัฒนาขึ้นเป็นพายุโซนร้อน (Tropical Storm) ในขณะที่เคลื่อนตัวขึ้นทำความเสียหายให้แก่ประเทศเวียดนาม แล้วกลับอ่อนกำลังลงเป็นดีเปรสชันนำฝนเข้าสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะภาคกลาง ทอยยกกันเข้ามาเป็นระยะๆ ทำให้สามารถเก็บกักน้ำไว้เป็นประโยชน์แก่อุตสาหกรรมการเกษตร โดยเฉพาะคือการทำนาข้าว และแผ่ขยายกลายเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ของประเทศสืบมาจนบัดนี้

ชาวเกษตรปลูกเรือนเป็นที่อยู่อาศัย โดยยกใต้ถุนสูงระดับน้ำในท้องนา กลายมาเป็นลักษณะเฉพาะของเรือนไทยภาคกลาง และแบ่งออกได้เป็นสอง 2 ประเภท คือประเภทชั่วคราว หรือ กิ่งถาวร ใช้ไม้ไผ่ก่อสร้างเรียกว่า เรือนเครื่องผูก กับประเภทถาวร ใช้ไม้จริง เรียกว่า เรือนเครื่องสับ

เหตุเนื่องมาจากภูมิศาสตร์ และภูมิอากาศดังกล่าวนี้ หากได้มีอิทธิพลต่ออาชีพของประชากร และแบบอย่างของเรือนไทยที่เป็นแบบสะเทินน้ำสะเทินบกเท่านั้นไม่ ยิ่งก่อให้เกิดภูมิปัญญา และวัฒนธรรมอันประกอบด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรม ตลอดจนการเล่น อันเนื่องมาจากเกษตรกรรมมากมายหลายประการ สืบต่อกันมาจนบัดนี้

เรือนโยงกับชีวิตคนสมัยก่อน

Jana Negoita (1986) เขียนคู่มือนำชมพิพิธภัณฑ์สถานหมู่บ้านและศิลปะพื้นบ้าน (The Village and Folk Art Museum) ที่บูคาเรสต์ เมืองหลวงของประเทศโรมาเนียเริ่มจาก “...บ้านประเภทที่มีห้องเดียว ซึ่งชีวิตของคนทั้งครอบครัว ดำเนินร่วมกันอยู่ในห้องนั้น...” ไปจนถึงบ้านประเภทอื่นๆ เป็นลำดับไป

ประเทศไทยก็ไม่ต่างกับประเทศโรมาเนีย ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนเล่าถึงเรือนโถงไว้เช่นเดียวกันว่า

“...เดี๋ยวนี้เราต้องมีห้อง จะนอนก็ต้องนอนห้องหนึ่ง จะกินก็ต้องอีกห้องหนึ่ง จะรับแขกก็ต้องมาอีกห้องหนึ่ง คนโบราณเขาไม่มีห้อง เขาอยู่หลังไหน ก็หลังนั้น กินก็ที่นั่น นอนก็ที่นั่น แยกไปใครมาก็รับที่นั่น...”

เรือนโถงมีใช้สิ่งเดียวที่สะท้อนภาพชีวิตจำลองของคนสมัยก่อน แม้แต่ห้องน้ำก็เช่นเดียวกัน ศาสตราจารย์พิเศษพันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ โปะชะกฤษณะ บันทึกชีวิตในวัยเด็กไว้ในเรื่อง “สาวชาวกรุง” ว่า

“...สมัยนั้นไม่รู้จักคำว่า “ห้องน้ำ” เพราะไม่เคยอาบน้ำในห้องเลย เด็กผู้ใหญ่อาบน้ำกันกลางแจ้ง แต่หลบมุมเสียนิดหน่อย ไม่ประเจิดประเจ้อ เด็กๆ แก้วผ้าคว่ำขันตักน้ำในตุ่มรดกันเย็นสบาย ถ้าว้านอยู่ใกล้คลอง ก็กระโจนลงคลองเลย...”

เรือนไทย และเรือนแพ ภาคกลาง

ภูมิปัญญาของสามัญชนในระดับหมู่บ้านในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แสดงออกให้เห็นได้ในลักษณะของเรือนไทย และเรือนแพ

อย่างแรกคือ เรือนไทยภาคกลาง เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว แต่ยกใต้ถุนสูง เพื่อให้พื้นเรือนอยู่เหนือระดับน้ำในฤดูน้ำหลาก อย่างหลังคือ เรือนแพภาคกลาง ซึ่งเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ตั้งอยู่บนแพลูกบวบไม้ไผ่ ลอยตามระดับน้ำขึ้นน้ำลง เรือนแพนี้จะผูกไว้กับเสาหลายต้นตามริมแม่น้ำ หรือลำคลอง แต่สามารถล่องลอย ย้ายที่อยู่ไปได้ตามความปรารถนา เป็นวิถีชีวิตที่น่าประหลาด

น่าจะเล่าถึงหมู่บ้านสะเทินน้ำสะเทินบกแห่งหนึ่ง ซึ่งปรับตัวให้สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้ดีที่สุด เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะจำเพาะ ไม่เหมือนที่ใด และไม่มีที่ใดเหมือน ตั้งอยู่ที่ตลาดบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วยบ้านที่อยู่อาศัยกับห้องแถวประกอบการพาณิชย์ ทุกหลังสร้างขึ้นเป็น 2 ชั้น เพื่อให้ได้ใช้ทั้งหน้าแล้งและหน้าน้ำ ด้วยเหตุนี้ จึงมีครัวและห้องน้ำอยู่ชั้นบน มีระเบียงกว้าง ต่อเนื่องเดินติดต่อถึงกันหมด ทั้งบ้านร้านตลาด และอื่นๆ หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ ชาวบ้านทุกครอบครัวมีชีวิตอยู่กับน้ำ และยอมให้น้ำอยู่กับคน เพราะจะมีน้ำท่วมหมู่บ้านอยู่ครึ่งปี ในหน้าน้ำ พื้นชั้นล่างหายไปใต้น้ำ รถจะถอยออกไป เปิดทางให้เรือเข้ามาแทนที่ ชีวิตประจำวันตลอดจนการติดต่อ และการซื้อขายจะกระทำกันที่พื้นชั้นบน ครั้นน้ำลดจนแห้งในหน้าแล้ง ถนนจะโผล่ขึ้นมา เรือจะถอยออกไป เปิดทางให้รถวิ่งเข้ามาแทนที่ ทุกครอบครัวย้ายลงมาดำเนินชีวิตที่พื้นชั้นล่าง

วิถีชีวิตครครอลงนี้ เป็นที่ยอมรับกันตลอดมาอย่างผาสุกนับร้อยปี จนกระทั่งวันหนึ่งเมื่อสิบกว่าปีมานี้ มีขบวนรถบรรทุกนำดินเข้ามาถมพื้นที่หมู่บ้านแห่งนี้ตามความประสงค์ของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เหมือนกับที่อื่นๆ

จุดนี้ จึงเป็นอวสานของหมู่บ้านอันมีเสน่ห์แห่งนี้

นอกจากนี้ ยังมีหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง แม้ไม่ได้อยู่ภาคกลาง แต่น่าสนใจ เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะจำเพาะไม่เหมือนที่ใด และไม่มีที่ใดเหมือนอีกแห่งหนึ่ง จึงขอนามากเล่าไว้ ณ ที่นี้ด้วย หมู่บ้านแห่งนี้อยู่ที่ตำบลท่าขนอน ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งอยู่ในท่ามกลางเทือกเขาที่ล้อมอยู่เกือบรอบด้าน ดังที่ได้ชื่ออำเภออย่างถูกต้องและเหมาะสมว่า “คีรีรัฐนิคม” ฉะนั้น เมื่อฝนตกเพียงชั่วข้ามคืนก็จะเกิดน้ำท่วมได้เสมอ หมู่บ้านจึงประกอบด้วย “แพบก” เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวตั้งอยู่บนบก แต่มีลูกแพวบไม้ไผ่รองเป็นฐานอยู่ข้างล่าง บ้านแต่ละหลังผูกอยู่กับเสายาวด้วยห่วงกลม บ้านลอยขึ้นได้เมื่อน้ำท่วม และกลับลงสู่ดินเองเมื่อน้ำลด นับเป็นตัวอย่างที่ดีอีกแห่งหนึ่งของการปรับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ลักษณะที่เด่นชัดของเรือนไทยภาคกลาง

สรุปลักษณะที่เด่นชัดของเรือนไทยภาคกลางไว้เป็น 24 ประการ ดังนี้

1. ลักษณะเรือนสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศซึ่งเป็นแบบสะเทินน้ำสะเทินบก มักอยู่ริมคลอง ใต้เรือเป็นพาหนะได้สะดวก และย่อมมีศาลาท่าน้ำ

2. เป็นเรือนแบบมาตรฐาน ได้รับการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายชั่วคน จนถือได้ว่าบรรลุถึงความสมบูรณ์ กำหนดเป็นแบบฉบับที่ยอมรับนับถือ จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบมาจนทุกวันนี้

ทั้งนี้ โดยมีพักต้องให้สถาปนิกออกแบบให้

ลักษณะเป็นเรือนไม้ ไม่ทาสี มีลักษณะสอดคล้องเป็นธรรมชาติเหมือนกันและกลมกลืนกันทุกหลังทั่วหมู่บ้านในมาตรฐานเดียวกัน นับเป็นการควบคุมทางสังคม มิให้แสดงฐานะเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันเกินสมควร

3. เป็นเรือนชั้นเดียว ยกพื้นอยู่บนเสาสูง เพื่อให้พื้นเรือนอยู่เหนือระดับน้ำในฤดูน้ำหลากไม่ขวางกั้นทางน้ำไหล ไต่ถุนโล่งว่าง เมื่อหมดหน้าฝนเข้าหน้าแล้งใช้เป็นที่ตั้งหูกทอผ้า และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมชีวิตครอบครัว

นอกจากนั้น ยังมีมโกรกเย็นสบายใต้พื้นเรือน และพาให้เย็นขึ้นไปถึงข้างบนด้วย

อนึ่ง การยกเรือนลอยขึ้นไปเช่นนี้ ย่อมทำให้เหลือพื้นที่ดินเท่าเดิม ต่างกับการสร้างบ้านทับลงไปบนพื้นดิน

4. โครงสร้างของเรือนระบบ “เสากับคาน” และสำหรับเสาเรือนนั้น ยังเป็นระบบ “ล้อมสอบบน” เพื่อเพิ่มความแน่นหนามั่นคง

5. บริเวณรอบตัวเรือน รมเย็นและเขียวขจีด้วยซุ้มไม้ซึ่งทำหน้าที่เป็นรั้ว และบังพายุ นอกจากนั้นก็ปลูกไม้ยืนต้นและไม้ผล เช่น มะม่วง ขนุน ชมพู เกาะกลุ่มกันจนมองเรือนเกือบไม่เห็น

6. ถือคติ “อย่าปลูกเรือนขวางตะวัน” เพื่อเลี้ยงแดด แต่รับลมประจำซึ่งพัดตรง และเฉียงมาจากอ่าวไทย ราว 9 เดือน

รับลมตะเภา ตลอดฤดูร้อน ราว 3 เดือน (ก.พ., มี.ค., เม.ย.)

รับลมพัททยา ต้นฤดูฝน ราว 3 เดือน (พ.ค., มิ.ย., ก.ค.)

รับลมสลาตัน ปลายฤดูฝน ราว 3 เดือน (ส.ค., ก.ย., ต.ค.)

7. ขนาดและสัดส่วนต่างๆ ของตัวเรือน กำหนดขึ้นจากร่างกายมนุษย์ เช่น ใต้ถุนสูง ไม่ได้ยกให้พื้นระดับน้ำท่วมเท่านั้น แต่ให้สูงพอสำหรับคนยืนกระหวัดเกล้า มุมมวยผมแบบโองโขดงได้ โดยสะดวก และการลดชั้น จากเรือนชานลงไปชาน จากชานลงไปนอกชาน เป็นชั้นที่สูงพอเหมาะสำหรับคนนั่งห้อยขา โดยไม่ต้องใช้เก้าอี้ หรือม้านั่ง แม้ระดับธรณีหน้าต่างหรือหย่อง ก็เพียงพอให้คนนั่งเท้าแขนมองผ่านช่องหน้าต่างออกไปข้างนอกได้

8. จำนวนช่วงเสาเรือนและส่วนประกอบต่างๆ ของเรือน เป็นระบบเลขคู่ เช่น ช่วงเสา มี 3 ช่วง 5 ช่วง ชั้นบันไดมี 7 ชั้น 9 ชั้น ฯลฯ

9. รูปทรงหลังคาเป็นหลังคามีจั่วสูง ทรงจอมแห มีบันลุ่มประดับด้านหัวท้าย น้ำฝนไหลลงได้โดยสะดวก ทั้งยังมีชายคาปีกนกยื่นมาก เพื่อกันทั้งแดดและฝน

10. ตัวเรือนมักไม่กั้นห้อง แต่ปล่อยไว้เป็นโถงอย่างสมัยก่อน อย่างมากก็กั้นเพียงฝาเดียว

11. ฝาเรือนมีหลายแบบ เลือกใช้ได้ตามฐานะหรืออักษณาสัย ฝาเหล่านี้ทำเป็นแผงในระบบปรงสำเร็จรูป พร้อมทั้งจะยกขึ้นติดตั้งได้ทันที

12. การปลูกเรือน ใช้วิธีลงแขก ซึ่งเป็นการผลัดกันรวมแรงทำงานให้แก่กันและกัน ด้วยดีความสมัครใจโดยไม่มีค่าจ้างค่าตอบแทน ตัวอย่างเช่น การปลูกเรือนหอของพลายแก้วในวรรณคดี ขุนช้างขุนแผน “...วันหนึ่งแล้วเสร็จสำเร็จการ...” เป็นการเอาขณะเวลา ไม่ต้องใช้เวลาหลายๆ เดือน แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในละแวกบ้าน ซึ่งมีความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกัน

13. ครอบครัวขยายขนาดได้ โดยการต่อขยายนอกชาน และเพิ่มจำนวนเรือนตามต้องการ ครอบครัวขนาดใหญ่ มักมีหอกกลาง หอริ หอขวาง หอนั่ง หอนก และครัวไฟ เป็นครอบครัวขยาย อันประกอบด้วยบุคคลต่างวัยหลายช่วงอายุ มีเด็ก บิดามารดา และปู่ย่าหรือตายาย มีความรักใคร่ และยำเกรงกันเป็นทอดๆ การจัดเรือนหรือหอ ทุกหลังให้หันและล้อมเข้าสู่ชานนอกชานร่วมกันนั้น ย่อมแสดงถึงชีวิตไทยในประการที่มุ่งเน้นการพิจารณาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา

14. เป็นเรือนที่สามารถถอดฝา รื้อโครงสร้าง และถอนเสาเรือนย้ายออกไปปลูกอยู่ที่อื่นได้เหมือนย้ายเรือนแพ

15. การลดชั้นให้เกิดพื้น 3 ระดับ คือ เรือน ชาน และนอกชานนั้น ย่อมเกื้อกูลขนบฐานานุกัตติ เช่น สงฆ์ หรือผู้ใหญ่มาหา ก็นิมนต์หรือเชิญให้นั่ง ณ ที่ซึ่งสูงกว่าระดับที่เจ้าบ้านนั่ง

16. มีที่จัดไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปบูชาโดยเฉพาะ อาจเป็นหอพระ ห้องพระ หรือหิ้งพระ เลือกได้ตามฐานะ หรือตามอักษณาสัย

17. พื้นเรือนยกสูงให้พื้นน้ำและพื้นความชื้นแฉะ เป็นโอกาสให้ขัดพื้นเรือนให้สะอาด ใช้นั่ง นอนได้ โดยไม่ต้องมีเครื่องเรือนเหมือนอย่างบ้านของชนชาติอื่นซึ่งมีพื้นอยู่ที่ระดับพื้นดิน ทั้งยังทำให้เกิดธรรมเนียมถอดรองเท้าเมื่อขึ้นเรือนด้วย

อนึ่ง เครื่องเรือนที่รับเข้ามาใช้ในภายหลัง มักมีชื่อตามภาษาของประเทศอินเดียเดิมที่เราใช้แบบอย่างเครื่องเรือนนั้นๆ เข้ามาใช้

18. การทำสวนไม้ประดับหรือไม้ประเภทส่งกลิ่นหอม ทำเป็นสวนกระถางไว้บนนอกชาน เพราะไม่สะดวกที่จะทำสวนดังกล่าวบนพื้นดินซึ่งจะถูกน้ำท่วมทุกปี นอกจากนี้ยังมีอ่างบัว เขามอ และร้านไม้เลื้อยบนนอกชานนั้นด้วย

19. หน้าต่างแต่ละช่องมีบาน 2 บาน เปิดเข้าข้างใน ทุกช่องมีลูกกรงกันขโมย เปิดไว้ได้ทั้งคืน เว้นช่องเดียว (หรืออย่างมาก 2 ช่อง) ซึ่งจะปิดเวลาค่ำคืน เพื่อความปลอดภัย ช่องที่เหลือไว้ไม่ติดลูกกรงนี้ ธรรมดาใช้โพล์ล้างหน้าต่าง หรือเพื่อป็นออกได้ในกรณีฉุกเฉิน เช่น หนีโจร หนีไฟ

20. ธรณีประตูเข้าตัวเรือนมักยกขึ้นสูง เพื่อกันเด็กวัยอุมที่อาจคลานออกมาเป็นอันตรายได้ จึงมีลูกทึบติดตั้งไว้ตรงช่องประตูเพื่อเป็นบันได 1 ชั้นสำหรับเหยียบก้าวข้ามธรณีเข้าไปในตัวเรือน

21. ที่ประตูหัวบันไดมีหลังคา ขนาดพอเหมาะสำหรับคลุมกันแดดกันน้ำค้างให้แก่แขกผู้มาเยือนและเจ้าบ้าน ซึ่งมักจะมาสนทนาต่อ เพราะชีวิตมีเวลามาก ไม่รีบเร่ง และรำลាក់กันอีกเป็นครั้งที่ 2 (หรือที่ 3) ในบรรยากาศอันหอมอบอวลของดอกไม้เถาข้างประตู

22. เป็นเรือนที่มีช่องลม ซึ่งมีลูกกรงหรือมีแผงลายฉลุอยู่ที่คอสองใต้โอะเส เพื่อช่วยระบายอากาศร้อนในห้องออกไป

23. การลดชั้นจากเรือนลงไปที่ชาน และจากชานลงไปที่นอกชาน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างระดับเป็นแนวยาวตลอดเรือน เรียกว่าช่องแมว ทั้งช่องแมวเรือน และช่องแมวชาน ช่วยให้คนบนเรือนอันได้แก่ ตัวเรือน ชาน (หรือระเบียง) และนอกชาน

ที่เป็นตัวเรือน เป็นที่มีแสงสลัวไม่ถึงสว่าง

ที่ชาน (หรือระเบียงหรือพะไล) เป็นที่มีแสงสว่าง แต่ไม่ถึงถูกแดด

ที่นอกชาน เป็นที่รับแสง กับรับแสงเดือนในเวลาค่ำคืน

ส่วนแรก *ที่ตัวเรือน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และรักษาอิฐของปูทวด เป็นที่เก็บกำปั่นเงินและโฉนด รวมทั้งสมุดไตรภูมิและนิทานชาดก ประการที่สำคัญคือใช้เป็นที่พักนอน การที่ตัวเรือนเป็นที่มีแสงสลัวจึงนับว่าเป็นการเหมาะสม*

ส่วนที่ 2 *ที่ชาน หรือ ระเบียงหรือพะไล ใช้เป็นที่นั่งเล่น นอนเล่น และใช้เป็นที่พักแขกในกรณีที่ไม่มีหอวางไว้สำหรับผู้มาเยือน การที่ระเบียงเป็นที่มีแสงสว่างแต่ไม่ถึงถูกแดด จึงนับว่าเป็นการเหมาะสม*

ส่วนสุดท้าย *ที่นอกชาน ณ พื้นซึ่งยกหนีขึ้นมาจากพื้นดินนั้น มีหน้าที่ทดแทนพื้นดินที่มักจะเฉอะแฉะหรือหายไปอยู่ใต้น้ำ และมีหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นตัวเชื่อมเรือนหลายๆ หลังเข้ารวมกัน รวมทั้งหลังที่เพิ่มขึ้นใหม่ในการขยายครอบครัวด้วย*

นอกจากไม้กระถาง อ่างบัว และเขามอซึ่งไม่อาจจะอยู่กับพื้นดิน เพราะเหตุน้ำท่วมทุกปีแล้ว ยังมีร้านไม้เลื้อยอีกด้วย

เวลากลางวัน มีแสงแดดแผดกล้า ใช้นอกชานเป็นที่ตากฟูก ตากกะป็น้ำปลา และตากข้าวสุกเป็นข้าวตากไว้บดทำข้าวตูแจกเด็ก (เวลากลางคืน มีแสงเดือน แสงดาว มีลมพัดเย็นสบาย ใช้นอกชานเป็นแหล่งการเพื่อการชุมนุมพักผ่อน หลานนวดให้ตาซึ่งตอบแทนด้วยการเล่านิทานให้หลานฟังท่ามกลางบรรยากาศที่อบอวลไปด้วยกลิ่นหอมของดอกไม้ประเภทบานกลางคืน)

การที่นอกชาน เป็นที่มีแสงแดดในเวลากลางวัน จึงนับว่าเป็นการเหมาะสม

ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการวางส่วนทั้ง 3 ของบ้านเรือน ให้รับกับระดับทั้ง 3 ของแสงสว่างเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสะดวก และผาสุกเช่นนี้ คงจะคล้ายข้อตำหนิของคนทั้งหลาย รวมทั้งสถาปนิกบางคนลงไปได้บ้างในประการที่ว่า เรือนไทยนั้นมีดี อยู่ไม่สบาย และทึบ ไม่น่าอยู่

สถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ : วังและวัด

เมื่อได้กล่าวถึงเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ที่อยู่อาศัยของสามัญชนภาคกลางแล้ว จะขอกล่าวถึงตอนต่อไป ว่าด้วยเรื่อง สถาปัตยกรรมประเภทวังและวัดซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่แตกต่างออกไป คือ เป็นสถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ และเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับชีวิตของชาวไทยรุ่นก่อนๆ มาจนถึงรุ่นปัจจุบัน และน่าจะหวังได้อย่างมั่นใจว่าจะสืบทอดต่อไปอีกนานเท่านานในอนาคต

สถาปัตยกรรมไทยประเภทวังและวัดได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่มาจากศาสนาฮินดู ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้บรรยายเรื่อง “อิทธิพลของศาสนาฮินดูต่ออารยธรรมไทย” มีข้อความที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมอยู่ตอนหนึ่ง ดังนี้

“ทางด้านสถาปัตยกรรมไทยนั้น อิทธิพลของศาสนาฮินดูยังแลเห็นได้อยู่จนทุกวันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามราชสถาน และศาสนสถาน แนวความคิดทางไคเลเนทร คือพระเป็นเจ้าผู้สถิตอยู่บนยอดเขานั้น แลเห็นได้ชัด สถาปัตยกรรมที่เรียกว่าปราสาทนั้น มีอยู่ตามวัดในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ทั้งที่เป็นเรื่องของศาสนาฮินดู เพราะเป็นสิ่งก่อสร้างที่แสดงออกเรื่องเขาพระสุเมรุเริ่มแต่ฐานล่างที่สุด เรียกว่าฐานปัทมแปลว่าดอกบัว แต่ก็หมายถึงน้ำหรือทะเลสาบหรือทะเลก็ได้ น่าจะหมายถึงเกษียรสมุทร ต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งถึงฐานสิงห์ แม้จะไม่มีรูปสิงห์ก็จะทำมุมให้เหมือนเท้าสิงห์โดยสังเขปต่อขึ้นไปฐานครุฑ มักจะมีรูปครุฑจับ มากบ้างน้อยบ้าง ทั้งสิงห์และครุฑเป็นสัตว์หิมพานต์อยู่บนเขาพระสุเมรุ แต่ต่างชั้นกัน ต่อจากนั้นขึ้นไปก็ถึงฐานเทพประนม หมายถึงเทวดาที่คอบูชาพระเป็นเจ้า... องค์พระมหากษัตริย์นั้นคือพระผู้เป็นเจ้าประทับอยู่เหนือฐานประนมอีกชั้นหนึ่ง แม้แต่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็อยู่ในแนวความคิดนี้ เพราะมีฐานปัทมอยู่ชั้นล่างสุด เหนือมันขึ้นไปก็มีรูปสิงห์สำริดอยู่โดยรอบ แล้วจึงถึงรูปครุฑล้อมรอบพระอุโบสถตรงได้หน้าต่าง ส่วนเทพประนมนั้นไปปรากฏอยู่บนบุษบกที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต”

ข้อความนั้นเป็นการบรรยายอย่างชัดเจนถึงอิทธิพลของศาสนาฮินดูที่มีต่อสถาปัตยกรรมไทยของศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

เรือนไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การสร้างบ้านของชุมชนในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สมัยโบราณมักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำสำคัญ ๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ฯลฯ รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนองบึง ถ้าตอนใดน้ำท่วมถึงก็จะขยับไปตั้งอยู่บนโคกหรือเนินสูง ดังนั้นชื่อหมู่บ้านในภาคอีสานจึงมักขึ้นต้นด้วยคำว่า “โคก โนน หนอง” เป็นส่วนใหญ่ ลักษณะหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานนั้น มักจะอยู่รวมกันเป็นกระจุก ส่วนที่ตั้งบ้านเรือนตามทางยาวของลำน้ำนั้นน้อย ผิดกับทางภาคกลางที่มักตั้งบ้านเรือนตามทางยาว ทั้งนี้เพราะมีแม่น้ำลำคลองมากกว่า หนุ่มสาวชาวอีสานเมื่อแต่งงานกันแล้ว ตามปกติฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านพ่อตาแม่ยาย ต่อเมื่อมีลูกจึงขยับขยายไปอยู่ที่ใหม่เรียกว่า “ออกเอือน” แล้วหักล้างถางพงหาที่ทำนา ดังนั้น ที่นาของคนชั้นลูกชั้นหลานจึงมักไกลออกจากหมู่บ้านไปทุกที และเมื่อบริเวณเหมาะสมจะทำนาหมดไป เพราะพื้นที่ราบที่มีแหล่งน้ำมีจำกัด คนอีสานชั้นลูกหลานก็มักชวนกันไปตั้งบ้านใหม่อีก หรือถ้าที่ราบ

ในการทำนาบริเวณใดกว้างไกลไปมาลำบาก ก็จะชวนกันไปตั้งบ้านใหม่ใกล้เคียงกับนาของตน ทำให้เกิดการขยายตัวกลายเป็นหมู่บ้านขึ้น การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนอีสานมักเลือกทำเลที่เอื้อต่อการยังชีพ ซึ่งมีองค์ประกอบทั่วไปดังนี้

1. **แหล่งน้ำ** นับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่ หรือห้วย หรือลำน้ำที่แยกสาขามาจากแม่น้ำใหญ่ ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝน ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาและเลี้ยงสัตว์ได้ในบางฤดูเท่านั้น ชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า “เลิง วัง ห้วย กุด หนอง และท่า” เช่น เลิงนกทา วังสามหม้อ ห้วยยาง กุดนาคำ หนองบัวแดง ฯลฯ
2. **บริเวณที่ดอนเป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง** สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ มีทั้งที่ดอนริมแม่น้ำและที่ดอนตามป่าริมเขา แต่มีน้ำซับไหลมาบรรจบเป็นหนองน้ำ ชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า “โคก ดอน โพน และโนน” เช่น โคกสมบูรณ์ ดอนสวรรค์ โพนยางคำ ฯลฯ
3. **บริเวณป่าดง** เป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชไร่และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีลำธารไหลผ่าน เมื่ออพยพมาอยู่กันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้านและมักเรียกชื่อหมู่บ้านขึ้นต้นด้วยคำว่า “ดง ป่า และเหล่า” เช่น โคนศาลา ป่าต้นเปื่อย เหล่าอุดม ฯลฯ
4. **บริเวณที่ราบลุ่ม** เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาข้าว และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบหรือแนวของที่ราบติดกับชายป่า แต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝน บางพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังตลอดทั้งปี เรียกว่า “ป่าบุงป่าทาม” เป็นต้น
5. **บริเวณป่าละเมาะ** มักเป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นอาหารได้ตลอดจนมีสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพ รวมทั้งสมุนไพรใช้รักษาโรค และเป็นสถานที่ยกเว้นไว้เป็นดอนปู่ตา ตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมกลุ่มไต-ลาว

การเลือกภูมิประเทศเพื่อตั้งหมู่บ้านในภาคอีสานจะเห็นได้ว่ามีหลักสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ ต้องเลือกทำเลที่ประกอบด้วย

- **น้ำ** เพื่อการยังชีพและประกอบการเกษตรกรรม
- **นา** เพื่อการปลูกข้าว (ข้าวเหนียว) เป็นอาหารหลัก
- **โนน** เพื่อการสร้างบ้านแปลงเมือง ที่น้ำท่วมไม่ถึง

ส่วนคติความเชื่อของชาวอีสานในการดำเนินชีวิต ชาวอีสานมีความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษกล่าวคือ ความเชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติ และเชื่อในการครองเรือน การทำมาหาเลี้ยงชีพ สิ่งใดที่โบราณห้ามว่าเป็นโทษ และทำความเดือดร้อนมาให้ก็จะละเว้นไม่ยอมทำสิ่งนั้น

สำหรับความเชื่อในการตั้งหมู่บ้านก็ไม่ต่างกันนัก ชาวอีสานมีการนับถือ “ผีบ้าน “ และแถนหรือ “ผีฟ้า” มีการเซ่นสรวงดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้อุปถัมภ์รักษาลูกหลาน มีการตั้ง “ศาลเจ้าปู่” ไว้ที่ดอนปู่ตา ซึ่งมีชัยภูมิเป็นโคก น้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่หนาทึบ มีการก่อสร้าง “ตูป” เป็นที่สถิตของเจ้าปู่ทั้งหลาย ตลอดจนการตั้ง “ป้อบ้าน” (หลักบ้าน) เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน และมีการเซ่น “ผีอาฮัก” คือเทพารักษ์ให้ดูแลคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป พิธีเลี้ยง “ผีปู่ตา” จะกระทำในเดือน 7 คำว่า “ปู่ตา” หมายถึง ญาติฝ่ายพ่อ (ปู่-ย่า) และญาติฝ่ายแม่ (ตา-ยาย) ซึ่งทั้งสี่คนนี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นที่เคารพนับถือของลูกหลาน ครั้นเมื่อตายไปจึงปลูกหอหรือที่ชาวอีสานเรียก “ตูป” มักใช้เสา 4 ต้น หลังคาจั่วพื้นสูง โดยเลือกเอาสถานที่เป็นดงใกล้บ้านมีต้นไม้ใหญ่และสัตว์ป่านานาชนิด เรียกว่า “ดงปู่ตา” ถือเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครไปรุกกล้าตัดไม้หรือล่าสัตว์ไม่ได้ หรือแม้แต่แสดงวาจาหยาบคายก็ไม่ได้ ปู่ตาจะลงโทษกระทำให้เจ็บหัวปวดท้อง และเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยมีคนล้มตายผิดปกติเกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวอีสานถือกันว่า “หลักเหียงหงวย” ต้องทำตอกหลักบ้านใหม่ให้เที่ยงตรง มีการ

สวดมนต์เลี้ยงพระสงฆ์ เช่นสรวงเทพอารักษ์ แล้วกาหลักไม้แก่นมาปักใหม่ ซึ่งต้องมีคาถาหรือยันต์ใส่พร้อมกับสวดอุทิศเสาก่อนเอาลงดินในบริเวณกลางบ้าน ทั้งนี้เพราะชาวอีสานมีความเชื่อในการตั้ง “หลักบ้าน” เพราะหลักบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของผังชุมชนระดับหมู่บ้าน และเปรียบเสมือนหัวใจของบ้าน เมื่อชุมชนเติบโตขึ้น “หลักบ้าน” ก็พัฒนาไปสู่ “หลักเมือง” ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศไทย หลักบ้านมักสร้างด้วยไม้มงคล เช่น ไม้คุณ ไม้ยอ มีทั้งหลักประธานหลักเดียวและมีพร้อมหลักบริวารรายล้อม ส่วนรูปแบบของหลักบ้านนั้น มักควั่นหัวไม้เป็นเสาทรงบัวตูมหยาบ ๆ บางแห่งก็อาจให้เป็นปลายแหลม แล้วทำหักเป็น “เอวขัน” ไว้ส่วนล่าง

ความเชื่อในการสร้างเรือนอีสาน

อันดับแรกต้องพิจารณาสถานที่ ๆ จะสร้างเรือนก่อนโดยต้องเลือกเอาสถานที่ปลอดภัย ไม่มีจอมปลวก ไม่มีหลุมผี ไม่มีต้นไม้ใหญ่ และต้องดูความสูงต่ำลาดเอียงไปทางทิศใดและจะเป็นมงคลหรือไม่ ดังนี้

1. พื้นดินใด สูงหนได้ ต่ำทางเหนือ เรียกว่า “ไชยะเต ดีหลี”
2. พื้นดินใด สูงหนตะวันตก ต่ำทางตะวันออก เรียกว่า “ยสะศรีดีหลี”
3. พื้นดินใด สูงทางอีสาน ต่ำทางหริ เรียกว่า “ไม่ดี”
4. พื้นดินใด สูงทางอากาศ ต่ำทางพายัพ เรียกว่า “เดโซ” เอือนนั้นมดี เป็นไข พยาธิฮ้อนใจ

เมื่อเลือกได้พื้นที่ปลูกเรือนแล้ว จะมีการเสี่ยงทายพื้นที่นั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดข้าว 3 กระทง คือ ข้าวเหนียว 1 กระทง, ข้าวเหนียวดำ 1 กระทง และข้าวเหนียวแดง 1 กระทง นำไปวางไว้ตรงหลักกลางที่ดินเพื่อให้กากิน ถ้ากากินข้าวดำ ท่านว่าอย่าอยู่เพราะที่นั้นไม่ดี ถ้ากากินข้าวแดง ท่านว่าไม่ดียิ่งเป็นอัปมงคลมาก ถ้าการกินข้าวขาว ท่านว่าดีหลี จะอยู่เย็นเป็นสุข ให้รับเฮ็ดเรือนสมสร้างให้เสร็จเร็วไว การเลือกพื้นที่ที่จะปลูกเรือนอีกวิธีหนึ่งคือ การชิมรสของดิน โดยขุดหลุมลึกราวศอกเศษ ๆ เอาใบตองปูไว้ก้นหลุม แล้วหาหญ้าคาสดมาวางไว้บนใบตอง ทิ้งไว้ค้างคืนจะได้ไอดินเป็นเหยื่อจับอยู่หน้าในตอง จากนั้นให้ชิมเหยื่อที่จับบนใบตอง หากมีรสหวาน เป็นดินดีพออยู่ได้ มีรสจืด เป็นดินที่เป็นมงคล จะอยู่เย็นเป็นสุข มีรสเค็ม เป็นอัปมงคล ใครอยู่มักไม่ยั่งยืน มีรสเปรี้ยว พออยู่ได้แต่ไม่ใคร่ดีนัก จะมีทุกข์ เพราะเจ็บไข้อยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเรื่องกลิ่นของดินอีกด้วย โดยการขุดดินลึกราว 1 ศอก เอาดินขึ้นมาดมกลิ่นว่าเป็นอย่างไร ซึ่งเชื่อกันว่า ถ้าดินมีกลิ่นหอม ถือว่าดินนั้นอุดมดี เป็นมงคลอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าดินมีกลิ่นเย็น กลิ่นเหม็น กลิ่นคาว ถือว่าดินนั้นไม่ดี ใครปลูกสร้างบ้านอยู่เป็นอัปมงคล การดูพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน ชาวอีสานแต่โบราณถือกันมาก แต่ในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยยังใช้คติเดิมแต่มีการเลี้ยงหรือการแก้เคล็ด เช่น การขมิดิน หากเป็นรสเค็มหรือเปรี้ยวก็แก้เคล็ดโดยการบอกว่าจืด ส่วนการดมกลิ่นดิน การมีกลิ่นเหม็นคาวก็จะบอกเอาเคล็ดว่าหอม เป็นต้น

ฤกษ์ยามในการปลูกเรือน

ฤกษ์เดือน

1. เดือนเจียง (เดือนอ้าย) นาคันนอนหลับหากปลูกเรือนอยู่มักตาย
2. เดือนยี่ นาคนอนตื่น ปลูกเรือนอยู่ดี มีสุข
3. เดือนสาม นาคหากินทางเหนือ มดี อยู่ฮ้อนไฟจักใหม่
4. เดือนสี่ นาคหากินอยู่เรือน ปลูกเรือนอยู่ดีมีมงคล
5. เดือนห้า นาคพายครุทหนี ปลูกเรือนร้อนนกร้อนใจ มดี

6. เดือนหก จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์เงินทอง มิตรสหายมาก
7. เดือนเจ็ด นาคพ่ายหนี จักได้พราภจากเรือนมิตี
8. เดือนแปด นาคเห็นครุฑ จักได้เสียของมีรูแล้ว
9. เดือนเก้า นาคประดับตน ปลุกเรือนมีข้าวของกินมีรูหมด
10. เดือนสิบ นาคถอดเครื่องประดับ ปลุกเรือนเช้ญใจ และคนในเรือนมักเจ็บไข้ตาย
11. เดือนสิบเอ็ด จะเกิดทุกข์ภัยอันตรายต่าง ๆ มักจะมีคนฟ้องร้องกล่าวหา จักมีโทษทัณฑ์
12. เดือนสิบสอง จะได้ทรัพย์เงินทอง ข้าวของ และคนใช้ดีหลีแล

ฤกษ์วัน

1. วันอาทิตย์ ปลุกเรือนจะเกิดทุกข์อุบาทว์
2. วันจันทร์ ทำแล้ว 2 เดือนจะได้ลาภผ้าผ่อนและของชาวเลื่อง เป็นที่พึงพอใจ
3. วันอังคาร ทำแล้ว 3 วันไฟจะไหม้หรือจะเจ็บไข้
4. วันพุธ ปลุกเรือนจะได้ลาภเครื่องอุปโภคมีผ้าผ่อน เป็นต้น
5. วันพฤหัสบดี ปลุกเรือนจะเกิดสุขกายสบายใจ ทำแล้ว 5 เดือนจะได้โชคลาภมาก
6. วันศุกร์ ปลุกเรือนจะมีความทุกข์และความสุขก้ำกึ่งกันทำแล้ว 3 เดือนจะได้ลาภเล็กน้อย
7. วันเสาร์ ปลุกเรือนจะเกิดพยาธิ หรือเลือดตกยางออก ทำแล้ว 4 เดือนจะลำบาก ห้ามไม่ให้ทำเล

ลักษณะเรือนไทยอีสาน

คำว่า “บ้าน” กับ “เฮือน” (ความหมายเช่นเดียวกับ “เรือน”) สำหรับความเข้าใจของชาวอีสานแล้วจะต่างกัน คำว่า “บ้าน” มักจะหมายถึง “หมู่บ้าน” มิใช่บ้านเป็นหลัง ๆ เช่น บ้านโนนสมบูรณ์ บ้านนาคำแคนหรือบ้านดงมะไฟ เป็นต้น ส่วนคำว่า “เฮือน” นั้น ชาวอีสานหมายถึงเรือนที่เป็นหลัง ๆ นอกจากคำว่า “เฮือน” แล้ว อีสานยังมีสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะการใช้สอยใกล้เคียงกันแต่รูปแบบแตกต่างกันไป เช่น คำว่า “โสง” หมายถึงที่พักอาศัยที่ใหญ่กว่า “เฮือน” มักมีหลายห้องเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองหรือเจ้าครองนครในสมัยโบราณ คำว่า “คุ้ม” หมายถึง บริเวณที่มี “เฮือน” รวมกันอยู่หลาย ๆ หลังเป็นหมู่อยู่ในละแวกเดียวกัน เช่น คุ้มวัดเหนือ คุ้มวัดใต้ และคุ้มหนองบัว เป็นต้น คำว่า “ตูบ” หมายถึง กระท่อมที่ปลูกไว้เป็นที่พักชั่วคราว มุงด้วยหญ้าหรือใบไม้ ชาวอีสาน มีความเชื่อในการสร้างเรือนให้ด้านกว้างหันไปทางทิศตะวันออกและตะวันตก ให้ด้านยาวหันไปทางทิศเหนือและใต้ ซึ่งเป็นลักษณะที่เรียกว่า วางเรือนแบบ “ล่องตาเวิน” (ตามตะวัน) เพราะถือว่าหากสร้างเรือนให้ “ขวางตะวัน” แล้ว “ชะล่า” คือเป็นอุปมงคลทำให้ผู้อยู่ไม่มีความสุข บริเวณรอบ ๆ เรือนอีสานไม่นิยมทำรั้ว เพราะเป็นสังคมเครือญาติมักทำยุ่งข้าวไว้ใกล้เรือน บางแห่งทำเพิงต่อจากยุงข้าว มีเสารับมุงด้วยหญ้าหรือแป้นไม้ เพื่อเป็นที่ติดตั้งครกกระเดื่องไว้ตำข้าว ส่วนใต้ถุนบ้านซึ่งเป็นบริเวณที่มีการใช้สอยมากที่สุด จะมีตั้งแต่ตั้งทูกไว้ทอผ้า ก็ทอเสื่อแคร่ไว้ปั่นด้าย และเลี้ยงลูกหลาน นอกจากนั้นแล้ว ใต้ถุนยังใช้เก็บไหมดักปลาร้า และสามารถกั้นเป็นคอกสัตว์เลี้ยง ใช้เก็บเครื่องมือเกษตรกรรม ตลอดจนใช้จอดเกวียน

การจัดวางแผนผังของห้องและองค์ประกอบต่าง ๆ ในเรือนไทยอีสานมีดังนี้

เรือนนอนใหญ่

จะวางจั่วรับทิศตะวันออก-ตะวันตก (ตามตะวัน) ส่วนมากจะมีความยาว 3 ช่วงเสา เรียกว่า “เรือนสามห้อง” ใต้ถุนโล่ง ชั้นบนแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. ห้องเปิง เป็นห้องนอนของลูกชาย มักไม่กั้นห้องด้านหัวนอนมีหิ้งประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งเคารพบูชา เช่น เครื่องราง ของขลัง เป็นต้น
2. ห้องพ่อ-แม่ อาจกั้นเป็นห้องหรือบางทีก็ปล่อยโล่ง
3. ห้องนอนลูกสาว มีประตูเข้ามีฝาปิดมิดชิด หากมีลูกเขยจะให้นอนในห้องนี้ ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ห้องส่วม” ส่วนชั้นล่างของเรือนนอนใหญ่อาจใช้สอยได้อีกกล่าวคือ กั้นเป็นคอกวัวควาย ตั้งแคร่นอนพักผ่อนในตอนกลางวัน และทำหัตถกรรมจักสานถักทอของสมาชิกในครอบครัว เก็บอุปกรณ์การทำนาทำไร่ เช่น จอบ เสียม คราด ตลอดจนเกี่ยว เป็นต้น

เกย (ชานโล่งมีหลังคาคลุม)

เป็นพื้นที่ลดระดับลงมาจากเรือนนอนใหญ่ มักใช้เป็นที่รับแขก ที่รับประทานอาหาร และใช้เป็นที่หลับนอนของลูกชายและแขกหรือที่กลับมาจากงานบุญในตอนค่ำคืน ส่วนของใต้ถุนจะเรียกว่า ปกติ ซึ่งอาจใช้เป็นที่เก็บฟืนหรือสิ่งของที่ไม่ใหญ่โตนัก

เรือนแฝด

เป็นเรือนทรงจั่วเช่นเดียวกับเรือนนอน ในกรณีที่พื้นที่ทั้งสองหลังเสมอกัน โครงสร้างทั้งคานพื้นและช่อหลังคาจะฝากไว้กับเรือนนอน แต่หากเป็นเรือนแฝดลดพื้นลงมากกว่าเรือนนอนก็มักเสริมเสาหลักมารับคานไว้อีกแถวหนึ่งต่างหาก

เรือนโง่ง

มีลักษณะเป็นเรือนทรงจั่วเช่นเดียวกับเรือนนอนใหญ่แต่ต่างจากเรือนแฝดตรงที่โครงสร้างของเรือนโง่งจะแยกออกจากเรือนนอน โดยสิ้นเชิง สามารถรื้อถอนออกไปปลูกใหม่ได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อเรือนนอน การต่อเชื่อมของชายคาทั้ง 2 หลัง ใช้รางน้ำ โดยใช้ไม้กระดาน 2 แผ่นต่อกันเป็นรูปตัววีแล้วอุดด้วยชันผสมซีเมนต์ ในกรณีที่เรือนไม่มีครีวก็สามารถใช้พื้นที่ส่วนเรือนโง่งนี้ทำครีวชั่วคราวได้

เรือนไฟ (เรือนครีว)

ส่วนมากจะเป็นเรือน 2 ช่วงเสา มีจั่วโปร่งเพื่อระบายควันไฟ ฝานิยมใช้ไม้ไผ่สานลายทแยงหรือลายขัด

ชานแดด

เป็นบริเวณนอกชานเชื่อมระหว่างเกย เรือนแฝดกับเรือนไฟ มีบันไดขึ้นด้านหน้าเรือนมี “ฮ้างแอ่งน้ำ” (ร้านหม่อน้ำ) อยู่ตรงขอบของชานแดด บางเรือนที่มีบันไดขึ้นลงทางด้านหลังจะมี “ชานมน” ลดระดับลงไปเล็กน้อยโดยอยู่ด้านหน้าของเรือนไฟเพื่อใช้เป็นที่ล้างภาชนะตั้งโอ่งน้ำและวางกระบะปลูกพืชผักสวนครัวต่าง ๆ

รูปแบบของเรือนไทยอีสานสามารถแบ่งได้ตามประเภทของการพักอาศัยที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในวาระต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

ประเภทชั่วคราว หรือใช้เฉพาะฤดูกาล ได้แก่ “เถียงนา” หรือ “เถียงไร่” ส่วนใหญ่จะยกพื้นสูง เสาเรือนใช้ไม้จริง ส่วนโครงใช้ไม้ไผ่หลังคามุงหญ้าหรือแป้นไม้ที่รื้อมาจากเรือนเก่า พื้นเป็นไม้ไผ่สับ ในกรณีที่ไร่นาอยู่ไม่ไกลจากเรือนพักสามารถไปกลับได้ภายในวันเดียวจะไม่นิยมกั้นฝา หากต้องค้างคืนก็มักกั้นฝาด้วย “แถบตอง” คือสานไม้ไผ่เป็นตารางขนาบไปต้นเหียงหรือไปต้นพลวง ซึ่งจะทนทานอยู่ราว 1-2 ปี

ประเภทกิ่งถาวร เป็นเรือนขนาดเล็กที่ไม่มั่นคงแข็งแรงนักชาวอีสานเรียกว่า “เรือนเหี่ยว” หรือ “เฮือนย้าว” เป็นการเริ่มต้นชีวิตการครองเรือน และค่อย ๆ เก็บหอมรอมริบไปสู่การมีเรือนถาวร ในที่สุด ผู้ที่จะมี “เรือนเหี่ยว” นี้จะเป็นชายของบ้านที่เริ่มแยกตัวออกไปจากเรือนใหญ่ (เรือนพ่อแม่) เพราะในแง่ความเชื่อของชาวอีสาน เรือนหลังเดียวไม่ควรให้ครอบครัวของพี่น้องอยู่ร่วมกันหลายครอบครัวในบ้านหลังหนึ่ง ๆ ควรมีเขยเดี่ยวเท่านั้น การมีเขยมากกว่าหนึ่งคนมาอยู่ร่วมชายคาเดียวกันถือว่าเป็นเหตุ “ชะล่า” หรือสิ่งอัปมงคล เรือนประเภทนี้วัสดุก่อสร้างมักไม่พิถีพิถันนัก อาจเป็นแบบ “เรือนเครื่องผูก” หรือเป็นแบบผสมของ “เรือนเครื่องสับ” ก็ได้ เรือนประเภทกิ่งถาวรนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. **เรือนเหี่ยวกิ่งถาวรชนิด “ตูดต่อเล้า”** เป็นเรือนที่อิงเข้ากับตัวเล้าข้าว ซึ่งมีอยู่เกือบทุกครัวเรือน มีลักษณะคล้ายเพิงหมาแหงนทั่วไปด้านสูงจะไปอาศัยโครงสร้างของเล้าข้าวเป็นตัวยึด ต่อหลังคาลาดต่ำลงไปทางด้านข้างของเล้า แล้วใช้เสาไม้จริงตั้งรับเพียง 2-3 ต้น มุงหลังคาด้วยหญ้าหรือสังกะสี ยกพื้นเตี้ย ๆ กั้นฝาแบบชั่วคราว อาศัยกันไปก่อนสักระยะหนึ่ง พอตั้งตัวได้ก็จะย้ายไปปลูกเรือนใหญ่ถาวรอยู่เอง ตรงส่วนที่เป็น “ตูดต่อเล้า” นี้ก็ทิ้งให้เป็นที่นอนเล่นของพ่อแม่ต่อไป
2. **เรือนเหี่ยวกิ่งถาวรชนิด “ตั้งตอดิน”** เป็นเรือนพักอาศัยที่แยกตัวออกจากเรือนใหญ่ทำนองเดียวกับ “ตูดต่อเล้า” แต่จะดูเป็นสัดส่วนมากกว่า ขนาดของพื้นที่ค่อนข้างน้อย กว้างไม่เกิน 2 เมตร ยาวไม่เกิน 5 เมตร นิยมทำ 2 ช่วงเสา คำว่า “ตั้งตอดิน” เป็นคำเรียกของชาวไทยอีสานที่หมายถึง ตัวเสาดั้งจะฝังถึงดิน และใช้ไม้ท่อนเดียวตลอดสูงขึ้นไปรับอกไก่ วิธีสร้าง “ตั้งตอดิน” มักใช้ผูกโครงสร้างเหมือนกับเรือนเครื่องผูกตัวเสาและเครื่องบนนิยมใช้ไม้จริง ทับเปลือก หลังคามุงด้วยหญ้าคาที่รองเป็นดับแล้วเรียกว่า “โพหญ้า” หรือใช้แป้นไม้ที่รื้อมาจากเรือนใหญ่ ฝาเรือนมักใช้ฝาแถบทองโดยใช้ใบกุงหรือใบชาดมาประกบกับไม้ไผ่สานโปร่งเป็นตาราง หรือทำเป็นฝาไม้ไผ่สับพากสานลายขัดหรือลายสองทแยงตามแต่สะดวก ส่วนพื้นนิยมใช้พื้นสับพากหรือใช้แผ่นกระดานปูรอง โดยใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกมามัดชนาบกันแผ่นกระดานขยับเลื่อน
3. **เรือนเหี่ยวกิ่งถาวรชนิด “ตั้งตั้งคาน”** ยังอยู่ในประเภทของเรือนเครื่องผูก มีความแตกต่างจากเรือน “ตั้งตอดิน” ตรงที่เสาดั้งต้นกลางจะลงมาพักบนคานสากัดไม่ต่อลงไปถึงดิน ส่วนการใช้วัสดุหลังคา ฝาและพื้นเรือนจะใช้เช่นเดียวกับเรือนประเภท “ตั้งตอดิน”

ประเภทถาวร

ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น “เรือนเครื่องสับ” สังกะตได้จากเลือกใช้วัสดุ รูปแบบของการก่อสร้าง ประโยชน์ใช้สอยและความประณีตทางช่าง อาจจำแนกเรือนถาวรได้เป็น 3 ชนิด ดังนี้

1. ชนิดเรือนเกย มีลักษณะใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่ว เสาใช้ไม้กลม 8 เหลี่ยม หรือเสา 4 เหลี่ยม ตัวเรือนประกอบด้วยเรือนใหญ่ เกย ชานแดด เรือนไฟ และฮ้างแอ่งน้ำ (ร้านหม้อน้ำ)
2. ชนิดเรือนแฝด มีลักษณะใต้ถุนสูงและใช้เสากลมหรือเสาเหลี่ยมเช่นเดียวกัน ตัวเรือนประกอบด้วยเรือนใหญ่ เรือนแฝด เกย ชานแดด เรือนไฟ ฮ้างแอ่งน้ำ
3. ชนิดเรือนโง่ง มีลักษณะใต้ถุนสูงและใช้เสากลมหรือเสาเหลี่ยม มีจั่วแฝดอยู่ชิดติดกัน ไม่นิยมมีเกย เรือนชนิดนี้ประกอบด้วย เรือนใหญ่ เรือนโง่ง ชานแดด เรือนไฟ และ ฮ้างแอ่งน้ำ

<http://www.baanjomjut.com/library/thaihouse/02.html> เข้าถึงเมื่อ 13 กันยายน 2556

ศาสนสถาน

ในด้านศาสนสถาน หรือวัดวาอาราม จากจิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์ และวิหาร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมทั้งวัดอินทาราม ชลบุรี เราจะได้เห็นภาพเขาพระสุเมรุล้อมอยู่ด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ หรือเขา 7 วง ได้แก่ เขายุกนธร อีสันธร กรวิก สุทัส เนมินธร วินันตก และอัศกัณฐ์ รวมทั้งได้เห็นพระอาทิตย์ขึ้นครีดยุบบนเวหาด้านซ้าย และพระจันทร์ขึ้นครีดยุบบนขวา นอกจากนี้ยังมีทิวสำคัญทั้ง 4 รายอยู่ทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ชมพูทวีป บพพวิเทหทวีป อุตระกาโรทวีป และอมรโคยานทวีป อนึ่ง ยังมีทิวปย่อยชื่อ ยุปรทวีปอีก 4 ทิวป แทรกอยู่ระหว่างทิวปใหญ่ทั้ง 4 นั้นด้วย

เมื่อรัชกาลที่ 1 โปรดให้ขุดคูเมืองสร้างกำแพงและป้อมที่ชาวบ้านเรียกว่า คลองโอง่าง บางลำพูนั้น ทรงพระราชทานนามป้อมที่ปัจจุบันเป็นธนาคารกรุงเทพสาขาผ่านฟ้า และป้อมใกล้วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งรื้อไปแล้วเช่นเดียวกันว่า ป้อมมหาปราบ และป้อมยุคนธร ตามชื่อทิวเขาสัตตบริภัณฑ์ และพระราชทานนามป้อมที่อยู่ปากคลองบางลำพูริมแม่น้ำเจ้าพระยาว่า ป้อมพระสุเมรุ

จากความรู้ไตรภูมิโลกสันฐานเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ และทิวปสำคัญทั้ง 4 ตลอดจนมหานทีสี่พันดร ที่เราได้รับจากจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วิหาร และจากสมุดข่อย เราเดินออกมาสู่บริเวณวัด จะเห็นพระปรางค์หรือพระเจดีย์องค์ประธานเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ ซึ่งถือว่าเป็นแกนกลางของโลกรายรอบทั้ง 4 มุม ด้วยปรางค์หรือเจดีย์ทิศ 4 องค์ เป็นสัญลักษณ์แทนทิวปสำคัญทั้ง 4 ดังตัวอย่างจากภาพที่ฉายนี้เป็นลำดับไป คือปรางค์วัดอรุณราชวรารามในกรุงเทพฯ และปรางค์วัดไชยวัฒนาราม กับเจดีย์วัดกุฎีดาว ซึ่งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทั้ง 2 วัด

เช่นเดียวกัน เมื่อเราเดินทางไปชมปราสาทหินที่พิมาย หรือที่เขาพนมรุ้ง หรือเดินทางไปชมปราสาทหินนครวัด นครธมในกัมพูชา เราจะได้เห็นปรางค์ประธานสูงเด่นอยู่ท่ามกลางส่วนอื่นของปราสาท เพราะเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุมีปรางค์ทิศรายรอบอยู่ทั้ง 4 มุม เป็นสัญลักษณ์แทนทิวปสำคัญทั้ง 4 ส่วนสระ คลอง หรือคูน้ำขนาดใหญ่ที่ล้อมอยู่รอบปราสาทหินนั้นคือสัญลักษณ์ของมหานทีสี่พันดร

เมื่อเราชมปรางค์ เจดีย์ และปราสาทหินเหล่านั้น จึงเท่ากับเราเฝ้ามองพยานดูการจำลองและย่อส่วนของจักรวาล โลก ทิวป และมหาสมุทรลงมาเป็นถาวรวัตถุที่เรากำลังชมอยู่นั่นเอง

ราชสถาน

ในด้านของราชสถานหรือวัง บริเวณราว 150 ไร่ ที่ล้อมอยู่ด้วยกำแพงในใจกลางกรุงเทพมหานครนี้ เป็นบริเวณซึ่งมีความสำคัญที่สุดของประเทศชาติไทย เพราะเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง อันประกอบด้วยหมู่ปราสาทราชมณเฑียร มีอาคารพระที่นั่งอันสวยงามสร้างเรียงรายอยู่อย่างสง่าผ่าเผย

ท่านผู้ใหญ่เล่าไว้เป็นข้อสังเกตว่า พระที่นั่งต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังนั้น มีความแตกต่างกับพระตำหนักในประการที่ว่า พระตำหนักเป็นที่ประทับตามธรรมดาเช่นเดียวกับบ้านคนทั่วไป ส่วนพระที่นั่งถือกันว่าเป็นปราสาทที่สถิตของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโดยมีคติว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทวราช เปรียบดังพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหนือยอดเขาพระสุเมรุ นามของพระที่นั่งหลายองค์จึงตั้งขึ้นให้รับกับองค์พระอินทร์ เช่น พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นต้น

พระที่นั่งสนามจันทร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นศาลาขนาดกะทัดรัด ตั้งอยู่หน้าหอพระธาตุมณฑลเศียรพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขา พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ครั้นยังทรงดำรงพระอิสริยยศกรมหลวง กล่าวถึงพระที่นั่งองค์นี้ว่า

“...เป็นราชบังลังก์ของพระพุทธ-
เลิศล้ำบรรทมพึงพาบอยู่เสมอ...
รับสั่งให้ขึ้นไปบนนั้น ก็เฝ้าได้
แต่ใครขึ้นไปนั่งเล่น ก็เป็นบ้า...”

เมื่อรัฐบาลไทยเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาตินั้น สำหรับมรดกทางวัฒนธรรม รัฐบาลได้พิจารณาคัดเลือกสถานที่ซึ่งมีลักษณะเด่น มีคุณค่า และมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปสถาปัตยกรรมอันเป็นที่รู้จักในระดับโลก เสนอต่อองค์การว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เพื่อบรรจุเข้าไว้ในบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมของโลก โดยเรียงลำดับตามกาลสมัย นับจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
2. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร
3. นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
4. พระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สำหรับรายการพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น เฟเดอริโก มายอร์ ผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การยูเนสโกได้เดินทางมาชม และสดุดีว่ามีความงามล้ำเลิศด้วยเอกลักษณ์แบบไทยเป็นเฉพาะตัว จะหาที่ใดในโลกมาเปรียบมิได้ จึงรู้สึกผิดหวังที่รัฐบาลไทยระงับการเสนอรายการนี้เสีย

เหตุที่รัฐบาลไทยระงับการนำเสนอรายการนี้ ก็เนื่องจากความแตกต่างเป็นพิเศษของพระบรมมหาราชวังของไทยดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงไม่อาจถือว่าเป็นเพียงศิลปสถาปัตยกรรมอย่างพระราชวังของชาติอื่น ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกไปแล้วได้ ฉะนั้น ด้วยความสำนึกถึงเรื่องเบื้องสูงเบื้องต่ำตลอดจนการควมสมควร จึงมีมติว่าหากจะดำเนินการในเรื่องนี้ต่อไปอย่างไรก็ดี จำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งในการที่จะกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตพระราชทานวินิจฉัยตามครลองต่อไป แต่ในขั้นนี้เห็นว่ายังไม่สมควรที่จะรบกวนเบื้องพระยุคลบาทด้วยประการใดๆ

สถาปัตยกรรมไทย : การสร้างสรรค์ความเบา

เมื่อเราพิจารณาอาคารในสถาปัตยกรรมไทย ประเพณีวัง และวัด จะเกิดความรู้สึกว่ามีความงดงาม อ่อนช้อย สงบ และประการที่สำคัญคือมีความเบา ทั้งนี้เพราะเป้าหมายหลักของสถาปัตยกรรมไทยคือ การสร้างสรรค์ความเบาให้ปรากฏ โดยใช้วิธีการใหญ่ 2 วิธี คือ

1. โดยวิธีแตกปริมาตร หรือพื้นที่ใหญ่ ออกเป็นปริมาตรหรือพื้นที่ที่มีขนาดเล็กๆ หลายส่วนประกอบกัน

2. โดยวิธีสร้างปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติขึ้น เพื่อให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกถึงความเบา

การสร้างสรรคความเบาโดยวิธีแตกปริมาตร

1. โดยวิธีแตกปริมาตร หรือพื้นที่ใหญ่ ออกเป็นปริมาตรหรือพื้นที่ที่มีขนาดเล็กๆ หลายส่วนประกอบกัน ตัวอย่าง 4 ประการในวิธีแตกปริมาตรใหญ่ดังกล่าว มีดังนี้

1.1 แบ่งหลังคาออกเป็น ส่วนกลางค่อนข้างขึ้น ควบกับส่วนข้างซึ่งค่อนข้างลาด ดูตัวอย่างหลังคาที่สร้างทอดเดี่ยวอย่างหลังคาโรงงาน ย่อมทำให้เห็นว่าเป็นหลังคาที่มีขนาดใหญ่ มีปริมาตรและน้ำหนักมาก

หลังคาโบสถ์หรือวิหารที่คลุมพื้นที่เท่าโรงงานดังกล่าว นายช่างจะไม่ทำหลังคาทอดเดี่ยวเช่นนั้น แต่จะแบ่งหลังคาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนบนกับส่วนริมต่อเนื่องกัน หลังคาส่วนกลางเป็นรูปจั่ว ทรงค่อนข้างขึ้น หลังคาส่วนริมมีลักษณะเป็นปั้นหยา หรือปีกนก ไม่ชันอย่างหลังคาส่วนบน และลาดลงสู่ชายคาทั้ง 4 ด้าน

1.2 แยกหลังคาโบสถ์หรือวิหารออกเป็น 3 ส่วน ให้หลังคาประธานที่มีขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง และมีหลังคามุขอยู่ที่ส่วนหน้าและส่วนหลังของโบสถ์หรือวิหาร โดยลดหลังคามุขทั้งขนาดและระดับลงให้ต่ำกว่าหลังคาประธาน นับเป็นอีกวิธีหนึ่งในการสร้างสรรคความเบาให้แก่ตัวอาคาร

1.3 แยกหลังคาด้านข้างออกเป็นหลายชั้นย่อยๆ โดยจัดความถี่ของชั้นซ้อนให้ขานานถี่ที่ส่วนล่างของหลังคา แล้วเพิ่มความห่างขึ้นในชั้นซ้อนถัดๆ ขึ้นไปเป็นลำดับ จนถึงหลังคายอดสุด

1.4 แยกมุมใหญ่ของปราสาท หรือเจดีย์ ให้เกิดเป็นมุมย่อยหลายๆ มุม โบราณนิยมแตกมุมเป็นเลขคู่ เช่น เป็น 3 เมื่อรวม 4 มุม ก็เป็น 12 เรียกว่าย่อมุมไม้ 12 การย่อมุมไม้จำนวนเท่าใดจึงจะเหมาะสมนั้น ขึ้นอยู่กับขนาดของปราสาทหรือเจดีย์นั้นๆ เช่น ปราสาทวัดอรุณราชวราราม ซึ่งมีขนาดใหญ่พิเศษแตกมุมถึง 9 รวมทั้ง 4 มุม เป็น 36 เรียกว่าย่อมุมไม้ 36 ปราสาทบางองค์ย่อมุมไม้จำนวนมากจนแทบจะกลายเป็นปราสาทแบบกลีบมะเฟือง ก็มี

การย่อมุมไม้ เป็นการเปลี่ยนความคมกล้าหนาที่บออย่างที่ปรากฏในสันเหลี่ยมของพีระมิด ให้กลายเป็นความเบา และพร่าวแพรวดังปรากฏตามภาพพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม

2. การสร้างสรรคความเบาโดยวิธีสร้างปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ตัวอย่าง 4 ประการในการสร้างปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ มีดังนี้

2.1 หางหงส์ เครื่องล่ายองตัวนาคที่ทำกิริยาประหนึ่งเลื้อยลงมาตามแนวจันทันหลังคาของจั่วหน้าบัน เพื่อถ่ายน้ำหนักลงบนโครงที่รองรับ เช่น แปะ หรืออะเส เพื่อถ่ายลงเสา แต่พอเลื้อยมาถึงโครงรองรับดังกล่าว กลับเปลี่ยนใจ วกกลับทาง ชูยอดซึ่งเรียกว่าหางหงส์ (ลาวเรียกนาคยกคอ) ขึ้นท้องฟ้า ทำให้รู้สึกว่ามีน้ำหนักลงบนโครงที่รองรับ

2.2 ทวยรับชายคา ทวยรูปพญานาคที่ทำกิริยากิ่งขดกึ่งเลื้อยอยู่นั้น แม้โดยความเป็นจริงจะใช้เป็นสิ่งค้ำยันและรับน้ำหนักชายคา แต่จะทำให้เราเกิดความกังขาว่า พญานาคอันอ่อนช้อยนั้นจะรับน้ำหนักอะไรได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงเห็นเป็นว่าชายคาในสถาปัตยกรรมไทยน่าจะเบา ลอย และไร้น้ำหนัก ดังหอพระไตรปิฎกวัตรระฆังโฆสิตาราม

2.3 บัวหัวเสา หรือบัวจวงกล โดยความเป็นจริง เสานี้รองรับน้ำหนักของเครื่องบน ไม่ว่าจะป็นคาน ซื่อ หรืออะเสอย่างเต็มที่ แต่การรับรู้ผ่านทางจักขุประสาท เข้าสู่จิตวิญญาณ กลับทำให้เห็นเป็นว่า เครื่องบนนั้นเบาและไร้น้ำหนัก เพราะวางอยู่บนดอกบัวซึ่งโดยธรรมชาติย่อมประกอบด้วยกลีบอันอ่อนนุ่ม บอบบาง และอ่อนสลวย ดอกบัวจะรับน้ำหนักอะไรได้ จะพอรับได้ก็แต่สิ่งที่เบาอย่าง

รูปลักษณะและหลังคาอาคารสำคัญๆ ของเชื้อชาติทั้ง 4 คือ แวก ฝรั่งเศส ไทย จีน เปรียบเทียบกัน

หลังคาอาคารของแวกเป็นรูปโดมครึ่งทรงกลม เหมือนเครื่องโปกศีรษะของแวก

หลังคาของฝรั่งเศสเป็นหลังคาแบนราบ เหมือนหมวกทรงตัดของฝรั่งเศส

หลังคาของไทยมียอดสูงชะลูดและแหลมเรียวอยู่บนปราสาท เหมือนชฎาหรือมงกุฎของไทย

หลังคาของจีนเป็นรูปกรวยคว่ำอยู่บนอาคารรูปกลองเหมือนหมวกก๊วยเลี้ยวของจีน

นิจ หิรัญชีระนันท์ (2553) ท่านกล่าวว่า หลังคาอาคารสำคัญๆ ของคนเชื้อชาติใด มักจะมีลักษณะคล้ายกับเครื่องสวมศีรษะของคนเชื้อชาตินั้น แม้ไม่อาจจะตอบได้ว่ามันเป็นเช่นนั้นด้วยเหตุผลใด และปัญหาที่จะตามมาอีกว่าหลังคาล้อหมวก หรือหมวกล้อหลังคา หรือหลังคาและหมวกพัฒนา ล้อกันไปล้อกันมากี่ยิ่งยากที่จะตอบได้ ในที่สุดอาจจะลงเอยว่ามันไม่ได้ล้อกันเลย หากแต่เราล้อตนเองเล่นเท่านั้น

ประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ย่อมมีลักษณะของหลังคาคลายคลึงกัน เราเดินทางขึ้นไปทางเหนือ พบหลังคาโบสถ์ที่ลึบสองปันนาเหมือนกันกับหลังคาโบสถ์ของไทย ทั้งการออกแบบก็ใช้เทคนิควิธีสร้างสรรคความเบาตังกล่าวแล้วในตอนี่ 2 เช่นเดียวกัน ครั้นเดินทางล่องใต้ ก็พบหลังคาแบบเดียวกันนี้อีกที่มาเลเซีย

ครั้นเดินทางจากเอเชียไกลแสนไกลออกไปถึงภูมิภาคยุโรปเหนือ ยังไปพบโบสถ์แบบที่เรียกว่า Stave Church ที่กรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์ มีหลังคาที่ราวกับทำไปจากล้านนา ไม่ว่าจะโดยรูปทรงพร้อมทั้งหัวงูใหญ่หรือนาค แผงไม้แกะสลักลวดลาย กระเบื้องไม้มุงหลังคา และวัสดุก่อสร้างอื่นๆ ทั้งๆ ที่อยู่คนละภูมิภาคแต่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้ที่น่าพิศวง

เมื่อเอ่ยถึงหลังคาแล้วก็น่าจะกล่าวถึงเสาที่เรียงเป็นแถว ใ้รับชายคาชั้นบนที่ยื่นออกมามากจนเกินแดนรับน้ำหนักของเสาในร่วมตัวเรือน เสาเช่นนี้เรียกว่าเสานางจรัส ตั้งเป็นจังหวะระยะห่างเท่าๆ กัน เป็นเสาลอยใช้สำหรับรับน้ำหนักชายคาโดยเฉพาะ ยาวตลอด 2 ชั้นขึ้นไปรับชายคาดังกล่าว แม้จะเหมือนกันแต่มาจากต่างแหล่ง ต่างยุค และต่างสถาปนิก

บ้านไทลื้อที่ลึบสองปันนา มีเสานางจรัสขึ้นไปรับชายคา

มรว.แน่นน้อย ศักดิ์ศิริ กล่าวถึง พระที่นั่งมุลมณเฑียร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หรือไปถวายวัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี ว่า มีเสานางจรัสขึ้นไปรับชายคาเช่นเดียวกัน

ผุสดี ทิพทัส กล่าวถึงบ้านของ ม.จ.หญิง จารุลักษณ์ กัลยาณี รั้งสิต กับนายแพทย์เฉลิม บุรณะนนท์ ที่ถนนร่วมฤดี ว่า อาคารหลังนี้ออกแบบโดย ชาร์ล เบเกแลง เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว มีเสานางจรัสขึ้นรับชายคาในลักษณะเดียวกับบ้านไทลื้อ และพระที่นั่งมุลมณเฑียรในสองตัวอย่างแรก

อาคาร 3 หลังนี้ ย่อมแสดงถึงสัจจะว่า ความคิดในการป้องกันแดดและฝน ที่ปรากฏออกมาในรูปลักษณะของชายคาที่ยื่นยาวบนเสานางจรัสเช่นนี้ เป็นของกลางที่ อาจะเกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกกาละหรือยุคสมัย และเทศะหรือถิ่นฐาน

นิจ หิรัญชีระนันท์ (2553) ได้เล่าเกี่ยวกับเรื่องของหลังคา ไว้ดังนี้ มีเพื่อนสถาปนิก 2 คนมาพักอยู่ที่โรงแรมฮิลตันปาร์คนายเลิศ คนหนึ่งมาจากตะวันออกกลาง อีกคนหนึ่งมาจากยุโรปเหนือ ทั้ง 2 คนเห็นบ้านของคุณหญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ ซึ่งรับมรดกตกทอดมาจาก “นายเลิศ” คือ พระยาภักตินรเศรษฐ์ มีความชอบใจบ้านที่ออกแบบเพื่อกันแดดกันฝนด้วยหลังคาที่ซ้อนกันหลายชั้นหลายเชิง แตกต่างจากบ้านที่เห็นกันอยู่ทั่วไป จนออกจะดูเกินจริง ทำให้บ้านมีบุคลิกภาพจำเพาะตัวน่าสนใจ

อาคารบางหลังที่มีหลังคา แต่ซ่อนเอาไว้ด้วยผนังตอนบนอย่างที่เราเรียกว่า parapet เพื่อนักตำหนิว่า น่าจะทำหลังคาให้หน้าดูอย่างบ้าน “นายเลิศ” จะได้ไม่ต้องก่อผนังบังเช่นนี้

ทั้ง 2 คน ไปชมพระบรมมหาราชวัง เกิดความตื่นเต้น โดยเฉพาะเมื่อไปเห็นศาลาโถงที่มีชื่อว่า พระที่นั่งสีตลาภิรมย์ เขาบอกว่าศาลานี้เป็นจุดเด่นของสถาปัตยกรรมไทย ศาลาทึบหลัง มองไม่เห็นสิ่งอื่น เพราะมีแต่เสากับความโล่ง เห็นเด่นก็แต่หลังคาซึ่งมีผืนใหญ่ เจ็ดจำด้วยสีของกระเบื้องอันสดใส ซ้ำยังประดับด้วยช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ และตกแต่งด้วยลวดลายสลักเสลา จะหาดูในที่อื่นใดในโลกไม่ได้ ผลที่สุดและเปรียบเทียบกันได้ว่า ในเมืองไทยซึ่งมีฝนถึงครึ่งปี สถาปัตยกรรมไทยจึงเน้นที่หลังคา มากกว่าเน้นที่ผนัง ส่วนในตะวันออกกลางและยุโรปเหนือสถาปัตยกรรมของเขาไม่เน้นหลังคา มักทำแบนราบ เพราะมีฝนน้อย แต่จำเป็นต้องเน้นที่ผนัง เพื่อกันพายุทรายในฤดูร้อน และพายุหิมะในฤดูหนาว

เมื่อพาไปชมหอพระไตรปิฎกที่วัดระฆังโฆสิตาราม มองจากแม่น้ำกลับมา เห็นเครื่องยอดอันมั่งคั่งของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท งามเด่นเป็นสง่าอยู่เหนือทิวมะขามเขียวขจีตั้ง เพื่อนยิ่งตื่นเต้นมากกว่าเดิม

พระบรมมหาราชวัง เป็นภาพรวมเห็นแต่หลังคาของปราสาทราชมนเฑียรที่สะท้อนสีเจ็ดจำ อยู่กลางแสงแดด เป็นทัศนียภาพที่น่าชมมาก ส่วนภาพมองลงไปยังบริเวณภายในร่วมกำแพงของกรุงเยรูซาเลม เป็นภาพรวมเห็นเป็นสีเทาไปทั่ว ประกอบด้วยตึกที่ทึบและมีหลังคาแบนราบ ไม่มีอะไรดึงดูดสายตา จนไม่อาจเปรียบได้เลยกับภาพหลังคาบ้านนายเลิศ หลังคาพระที่นั่งสีตลาภิรมย์ หลังคาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงสรุปได้ว่ามีข้อแตกต่างที่เด่นชัดเกี่ยวกับหลังคามานเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพิจารณาหาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทยต่อไปได้อีกประการหนึ่ง

เรือนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพบ้านเรือนของผู้คนในสมัยรัชกาลที่ 1 ปรากฏอยู่บนภาพเขียนในผนังหอไตรวัดระฆัง ผีมือพระอาจารย์นาค เขียนเป็นเรือนมุงหลังคาแผ่นไม้ ปลูกง่ายๆแบบเรือนฝาสำหรับและผสมขัดแตะ มีใช้เรือนฝาปะกนแต่อย่างใด ด้วยเป็นสมัยบ้านเรือนยังมีศึกสงคราม ผู้คนระส่ำระสาย เศรษฐกิจยังไม่ดีนัก สังเกตพื้นในบ้านยังเป็นปากหรือขัดแตะด้วยซ้ำไป อย่างไรก็ตามได้พบภาพเขียนสมัยรัชกาลที่ 1 ที่วัดพลับกับวัดดุสิต ก็ยังคงมีบ้านไม้สักฝาปะกนอันหรูหราอยู่จำนวนมาก รวมทั้งคฤหาสน์เดิมของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ซึ่งต่อมาเมื่อพระองค์ครองราชย์แล้วได้อุทิศให้เป็นหอไตรวัดระฆัง) ได้ปลูกเรือนฝาปะกนใต้ถุนสูงสามหลังแฝด ซึ่งก็เป็นที่หรูหราในแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี ในสมัยบ้านแตกสาแหรกขาดนั้น

ถึงอย่างไรก็ตาม บ้านช่องห้องหอของผู้คน แม้จะเป็นผู้ดีและผู้มียศ โดยมาตรฐานทั่วไปยังไม่อยู่ในสภาพดีนัก ดังภาพเขียนที่หอไตรวัดระฆังนี้ บ้านเศรษฐีในสมัยรัชกาลที่ 1 ภาพรั้วบ้านเศรษฐีในสมัยรัชกาลที่ 1 แม้จะมีซุ้มประตูรั้ว ทิวรั้วบ้านก็ยังคงเป็นไม้ไผ่ขัดแตะอยู่ มิได้หรูหราเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังภาพเขียนวัดช่องนนทรีนั้น

เรือนไทยสมัยรัชกาลที่ 1 คือ ตำหนักแดง หรือตำหนักของสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี ซึ่งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เป็นตำหนักยกใต้ถุนสูงไม่มากนัก มีพาไลและบันไดก่ออิฐข้างหน้าโปร่ง มีหน้าบ้านพรมพักตร์ และมีช่อฟ้าใบระกา เป็นเรือนปะกนที่หรูหราแข็งแรงและงดงามมาก ใต้หย่องของหน้าต่างจะมีลายจำหลักไม้เป็นรูปแข่งสิงห์ เรือนไทยแบบนี้ยังคงก่อสร้างสืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 และที่ 3 ดังปรากฏอยู่ในภาพเขียนบนผนังพระอุโบสถวัดสุวรรณาภิรมย์ ผีมือจิตรกรในสมัย

รัชกาลที่ 3 เขียนเป็นเรือนฝาปะกนใต้ถุนสูง แบบเดียวกับที่เราเห็นทั่วไปในสมัยนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวไม้ที่เราเรียกว่ารอด อันเจาะทะลุเสาสองเสาในด้านสกัด อันใช้เป็นที่ยึดพื้นเรือนนั้น มีหน้าที่รองรับพื้นเรือนโดยตรง ซึ่งสมัยต่อมาไม้รอดจะตั้งบนคานซึ่งพาดไปตามส่วนยาวของเรือน ด้านแปอันถือได้ว่าเป็นแบบเรือนไทยรุ่นหลัง

คนไทยในเมืองหลวง โดยเฉพาะเมืองบางกอกที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มักจะนิยมสร้างบ้านอยู่บนแพ ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเรือนแพส่วนใหญ่รองด้วยแพไม้ไผ่ มุงหลังคาจาก มีบันลม มีชายคาปีกนก มีฝ้าด้านที่ออกแม่น้ำเป็นฝาเปิดโดยมีบานพับข้างบน ใช้ไม้ยัน ส่วนมากมักนิยมทำฝ้าถึงที่เป็นแพมีฐานะดีจะเป็นเรือนแพสามหลังแฝด

ส่วนเรือนไทยที่อยู่บนบก ถ้าเป็นบ้านเศรษฐีหรือผู้มีฐานะดีจะปลูกแบบหันหน้าเข้าชนกัน 4 ด้านเป็นรูป 4 เหลี่ยมล้อมวง มีชานอยู่ตรงกลางเรียกชานแล่น มีหอกกลางเป็นโถง สำหรับเป็นที่ชุมนุมของครอบครัวใหญ่ ถ้าเป็นเรือนขุนนางมียศก็จะทำหอกกลางใหญ่ใช้เป็นที่ว่าราชการ หอกกลางนั้นยกพื้น บางทีก็มีชายคาปีกนกยื่นออกมา เพื่อให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ถ้าเจ้าของบ้านจะใช้หอกกลางเป็นที่รโหฐาน ก็จะมีม่านบังได้โดยตลอด

กิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวย่อยคือ บ้านแต่ละหลังอันล้อมหอกกลางนั้น ก็จะมีพาไลยื่นออกมาที่นอกชานอีกทีหนึ่ง นับว่ามีความสุขสบายตามอรรถภาพของครอบครัวไทย การมีนอกชาน มีชานแล่น และมีรั้วรอบชานทำให้บ้านของครอบครัวใหญ่เป็นส่วนสัดส่วนเฉพาะในตระกูลของตน

ลักษณะทั่วไปของเรือนไทยโบราณ

ศาลาการเปรียญไม้สมัยอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่ด้านข้างจะมีการตีไม้ระแนงโปร่งโดยรอบ จะปูด้วยไม้พื้นแผ่นยาว การหาไม้พื้นยาวเท่าขนาดความยาวของศาลาการเปรียญ เป็นเรื่องลำบากมากจึงต้องมีการต่อไม้บากเป็นทางปลา ซึ่งช่างไทยได้กระทำกันตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว

เรือนไทยฝาปะกน ก็คือฝาที่ทำด้วยไม้สัก ไม้ตั้งและลูกนอน และมีแผ่นไม้บางเข้าลิ้นประกบกันสนิท ไม้หน้าจั่วก็ทำด้วยกรรมวิธีเดียวกัน นับว่าเป็นแบบแผนของเรือนไทยอย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือนใคร การทำจะต้องประกอบฝาด้านยาว และด้านสกัดข้างล่างจนสำเร็จรูป แล้วจึงยกขึ้นมาประกอบเมื่อปรุงเป็นตัวเรือน

วิธีการนี้เดิมทีน่าจะมาจากเครื่องปรุงฝาทำด้วยไม้ไผ่เข้าลิ้นทำลูกตั้งและลูกนอนแล้วด้วยหย้าคาหรือแฝก สังเกตได้ว่าแม้จะใช้ฝาด้านประกอบด้วยลำไม้ไผ่ก็ยังทำหน้าที่ต่าง มีลูกทรงไม้ มีกรอบเซ็ดหน้าเหมือนเรือนไม้กระดานเช่นกัน เสาอันเป็นโครงสร้างสำคัญของตัวบ้านคงเป็นเสาไม้

เรือนไทยนั้นบางทีก็ทำฝามีลูกตั้งกับลูกนอน แต่ใช้ไม้ไผ่ขัดแตะตามช่อง ปกติใช้กับครัวไฟ เพื่อให้มีช่องระบายควันไฟตามฝาจะได้ไม่อึดอัดในการทำครัว แต่ในชนบทนิยมการทำฝาขัดแตะหรือฝาปากกันมาก

ไม้ปากคือไม้ไผ่ลำใหญ่ที่เอามาสับแล้วแผ่ให้เป็นปาก สมัยโบราณเรือนของสามัญชนนิยมใช้ไม้ปากนี้ปูพื้น ไม่ว่าจะป็นเรือนที่อยู่อาศัย หรือแคร่หรือที่ยกพื้นสำหรับหลับนอนตามกระท่อมทับต่างๆ ดังคำโบราณเมื่อออกลูกเวลาที่คลอด เรียกว่า เวลาตกปาก หมายถึง เด็กออกตกลงบนปาก คือพื้นเรือนนั่นเอง

เรือนไทยโบราณมีลักษณะพิเศษ นอกจากใต้ถุนสูงแล้วยังนิยมสร้างส่วนยาววางเสาไว้สามช่วง เรียกว่า สามห้อง แต่ละห้องมีหน้าต่าง 1 บาน ส่วนด้านสกัดคือด้านแป มักจะใช้หน้าต่างสองบาน การนิยมเรือนเพียงสามห้องนี้ ถือว่าเป็นส่วนสัดส่วนองามของเรือนไทย หากเพิ่มเป็นสี่ห้องหรือ

มากกว่าเขาไม่นิยมกัน เช่นเป็นสี่ห้องมีส่วนสัต์คล้ายโลงผี เรือนไทยจะมีด้านหน้าต่อเป็นชายคายื่นออกมาเรียกว่าระเบียง บางทีก็ทำหลังคาคลุมระเบียงมีหน้าจั่วแต่ลดขนาดย่อมลงมา เรียกว่าเรือนพาไล แล้วมีชานโล่งไม่มีหลังคาคลุมตรงส่วนหน้าถัดพาไลออกมา มีรั้วและมีทางขึ้นบ้านก่อเป็นซุ้มประตู มีหลังคาคลุมประตูเป็นทรงคฤหา บางทีก็เรียกว่า ประตูคฤหา

เรือนไทยครอบครัวขนาดย่อมจะขยายครอบครัว จะปรุงขึ้นอีกหลังหนึ่งหน้าบ้านเดิมหันหน้าชนกันมีชายคาปีกนกออกเข้าหากัน เว้นชานกลางไว้เป็นชานเล่น สำหรับแดดส่องเพื่อเอาข้าวของต่างๆ ตากแดดเมื่อมีความจำเป็น ก็จะมีบันไดขึ้นตรงกลางชาน แต่ถ้าประสงค์จะให้เนื้อที่หน้าบ้านมีร่มแดดใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น สานกระบุง ตะกร้า หรือรับแขกบนแคร่หน้าบ้าน ก็จะต่อเพิงยื่นออกมาจากชายปีกนกหรือพาไล ให้เสาปักบนดิน ก็จะได้เนื้อที่อันร่มเย็นเกิดขึ้นอีก ส่วนใต้ถุนเรือนอาจจะใช้เป็นที่พักของ วางของสัมภาระต่างๆ หลังคาที่ทำคลุมชานเรือนอาจจะเรียกเรือนพาไล หรือหลังคาชานก็ได้ด้วยไม่มีเสา แต่ใช้ไม้ซื่อติดเสาพาไลของเรือนที่หันหน้าเข้าชนกันทั้งสองหลัง เรือนแบบนี้จะเป็นเรือนที่ใหญ่แบบไม่มีหอกกลาง แต่มีชานเล่นไปตลอดเรือนทุกหลัง ที่ชานเล่นนั้นอาศัยตั้งกระถางต้นไม้ ไม้ใบและไม้ดอก รวมทั้งไม้ตัด อยู่ภายในบ้านเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้คนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ที่ชานเล่นหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านอกชานนั้น ยังใช้เป็นที่ตั้งตุ่มโดยมีรางรองน้ำฝนใต้ชายคา เอาตุ่มเคลือบขนาดกลางไปตั้งรองรับน้ำฝนจะได้ไม่ดูเกะกะ เพราะถ้าเป็นตุ่มขนาดใหญ่ นอกจากจะเต็มนอกชานแล้วยังดูไม่งาม เมื่อรองน้ำเต็มมีน้ำหนักมาก อาจทำให้ชานพังก็ได้จึงนิยมเอาตุ่ม ตุ้มซีเมนต์ขนาดใหญ่เอาไปไว้ใต้ชายคาข้างล่างวางกับพื้นดิน ซึ่งบ้านใหญ่ๆ จะมีตุ่มใหญ่จำนวนมาก สำหรับรองน้ำฝนไว้ทำอาหารและอาจเก็บไว้เป็นน้ำค้ำปี

คนไทยสมัยก่อนไม่นิยมอาบน้ำฝน นอกจากหน้าฝนจะอาบน้ำบ่อ หรือน้ำจากลำคูหรือคลองและแม่น้ำ ด้วยเป็นการอาบที่หมดจด และมีกรออกกำลังว่ายน้ำเล่นแถวหัวสะพานหรือแถวศาลาท่าน้ำ ไม่ว่าจะยากดีมีจน ถ้าบ้านหรือคฤหาสน์อยู่ริมน้ำแล้วก็มักจะอาบน้ำที่คลองหรือที่แม่น้ำเสมอ บ้านใดทางสายน้ำก็จะชุดบ่อไว้อาบน้ำกัน ศาลาท่าน้ำจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับบ้านหรือวัดที่อยู่ใกล้น้ำ ศาลาท่าน้ำของวัดนั้นอาจจะเรียกว่าเป็นศาลาท่าน้ำสาธารณะก็ว่าได้ ตกเย็นหรือค่ำชาวบ้านจะไปรอที่ศาลาท่าน้ำ บางทีก็นั่งคุยคุยผู้อาบอยู่ก่อนแล้วให้เสร็จแล้วจะทยอยกันลงไปอาบที่หลังศาลาท่าน้ำของวัดจึงเป็นสถานที่ชุมนุมของชาวบ้านและยังมีประโยชน์ คือกลางวันก็ใช้เป็นที่ให้ผู้คนมาพักผ่อนคุยกัน บ้างก็อาศัยนอนเล่นหาความวิเวกเพลิดเพลินในความสงบสัจของที่นั่ง

ศาลาท่าน้ำของวัด นอกจากจะเป็นที่สาธารณะของชาวบ้านแล้ว ก็ยังมีศาลาพักผ่อนผู้เดินทางและศาลากลางหมู่บ้านเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาหรือพิธีอื่นๆ ส่วนมากมักจะเป็นศาลาโถงมีทั้งที่ไม่ยกพื้นและที่ยกพื้น ศาลาวัดและศาลาการเปรียญก็เป็นที่ชุมนุมของชาวบ้าน ศาลาการเปรียญบางแห่งก็ทำผนังหน้ากลองเป็นแบบเรือนฝาปะกน บางแห่งก็แกะสลักวิจิตรพิศดารมาก

สำหรับเรือนไทยที่อยู่ชายทะเลหรือที่ลุ่มน้ำขึ้นถึง ทางเดินเฉอะแฉะลำบาก ก็จะทำสะพานยกพื้นเป็นสะพานยาวเชื่อมถึงกันระหว่างบ้านต่อบ้านโดยตลอด ส่วนเรือนไทยใต้ถุนสูงอยู่แล้วย่อมพ้นจากน้ำท่วม ส่วนเรือนที่อยู่ชายทะเลหรือที่ลุ่มน้ำท่วมใต้ถุนและก็คงใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ นอกจากใช้เป็นที่จอดเรือหรือยกพื้นเอาเรือคว่ำไว้บนยกพื้นนั้น โดยทั่วไปแล้วสำหรับบ้านอันปลูกบนที่น้ำท่วมไม่ถึงก็จะนิยมทำรั้วรอบขอบชิด เพื่อเป็นที่เก็บสัมภาระต่างๆ ถ้าปลูกในที่ดอนหรือที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีบริเวณบ้านกว้างขวางก็จะถมดินปรับพื้น มีแคร่เอาไว้นอนเล่นใต้ถุน หรือบางแห่งก็ติดตั้งเครื่องทอผ้า หรือทำกิจการต่างๆ รวมทั้งสานกระบุง ตะกร้าด้วย

สำหรับเรือนแพนั้นเท่าที่นิยมกัน มักจะมีสองหลังแฝด ด้านนอกแม่น้ำหลังใหญ่ ส่วนคู่แฝดหลังเล็กอยู่ด้านในใกล้ฝั่ง มักนิยมใช้ฝาแฝดคือตีฝาไม้กระดานตั้งเข้าลิ้นแบบจีน หากว่าเรือนแพเป็นครอบครัวใหญ่ก็จะทำเรือนแฝดหลังใหญ่เท่ากัน มีเรือนพาไลขนาดเล็กอีกหลังหนึ่งติดอยู่ด้านหลังแล้วต่อชายคาด้านสกัดยื่นออกมามาก เพื่อจะได้มีเนื้อที่กว้างขึ้น

เรือนฝาปะกนนั้นเป็นแบบไทยแท้ ต่อมาเมื่อคนจีนมาตั้งบ้านเรือนค้าขาย บางทีก็ทำเรือนแพเป็นโรงค้าขาย คงมีบางคนปลูกสร้างเรือนแบบจีน ดังเช่น คนจีนมีฐานะร่ำรวยเป็นเศรษฐีในหมู่ที่อยู่ของคนจีนสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ตลาดน้อย คนจีนที่ร่ำรวยหรือเป็นขุนนางขุนนางมียศถาบรรดาศักดิ์จะสั่งช่างมาจากเมืองจีนและมาปรุงบ้านแบบเศรษฐีจีน มีเครื่องบนหลังคาแกะสลักเป็นลวดลายอย่างหรูหรา กระเบื้องมุงหลังคาที่ใช้กระเบื้องรางแบบจีน ตัวไม้ซื่อแปและจันทน์ก็ทำอย่างประณีตแกะสลักทาน้ำมัน ฝาเพ็ญกับบานประตูก็แกะสลักอย่างวิจิตรพิสดาร และแข็งแรงแน่นหนา บางทีก็ปูโปร่งเป็นลายละเอียดสลักซับซ้อน ฝีมือช่างจีนนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าประณีตละเอียดกว่าไทย ช่างจีนในสมัยรัชกาลที่ 5, 6, 7 ได้มายึดอาชีพทำเฟอร์นิเจอร์ และกลึงไม้เป็นที่ยกย่องกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างเซียงไฮ้ันั้นทำเฟอร์นิเจอร์ฝีมือยอดเยี่ยมไม่มีใครเทียบ เป็นที่นิยมกันในหมู่เจ้านายและขุนนาง

นอกจากช่างจีนฝีมือดีจะเข้ามาเผยแพร่ฝีมือในสมัยดังกล่าวแล้ว คนจีนที่ไปอาศัยทำมาค้าขายยังชนบทและต่างจังหวัดก็คงมีพวกที่มีฝีมือช่างไม้พอตัวติดมาอยู่บ้าง ซึ่งก็ได้ก่อสร้างบ้านกำแพงดิน ซึ่งเรียกว่าตึกจีน ยังคงมีปรากฏที่มหาสารคาม ยโสธร อุบลราชธานี และจังหวัดภาคอีสานอีกหลายแห่ง ในกรุงเทพฯ พระนครหลวงนี้ก็เคยมี ด้วยมีชื่อตำบลตึกดินปรากฏอยู่ แถวใกล้ถนนราชดำเนิน อาคารตึกดินก็คงนิยมสร้างกันทั่วไป ส่วนชุมชนจีนบางแห่ง เช่นที่บางกะจะ จันทบุรี ก็ก่อสร้างบ้านชั้นเดียวริมถนน เป็นแบบแผนของชนชาติจีนอีกพวกหนึ่ง บ้านริมถนนชั้นเดียว บางแห่งก็ก่อสร้างด้วยไม้อย่างประณีต มียกพื้นสูงจากพื้นดินเล็กน้อย ฝาบ้านทำแบบฝาแฝดสลักกับลูกฟักนับว่าเป็นแบบที่สวยงามอย่างหนึ่ง การทำฝาเพ็ญก็ตี ฝาลูกฟักก็ตีเป็นวิชาช่างก่อสร้างของคนไทยรับเอามาปรับปรุงในการทำบ้านเรือนของตนในสมัยหลังๆ

เรือนไม้แบบจีนที่ใช้ได้ถุนสูงก็มี ทำฝาแฝดผสมกับฝาปะกนของไทย ทำหน้าต่างกลมวงรีเป็นรูปตั้งบ้างหน้าต่างกลมบ้าง หน้าต่าง 8 เหลี่ยมบ้าง ซึ่งล้วนเป็นหน้าต่างแบบจีน แต่ได้นำเข้ามาผสมผสานกับบ้านไทยอย่างสนิทสนม บางทีก็ทำประตูแบบไทยมีอกเลา มีนม แต่แกะลายเป็นลายประแจจีน บ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นบ้านคนจีนหรือมีเชื้อสายจีน อย่างนี้ก็มี

อาคารก่อสร้างเป็นอาคารร้านค้าแบบศิลปะจีน ซึ่งก่อเป็นตึกมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น ปัจจุบันนี้มีปรากฏให้เห็นที่ตลาดน้อย สำเพ็ง ตะกั่วป่า ปัตตานี สงขลา และที่อื่นๆ อาคารก่อตึกแบบจีนนี้เป็นศิลปะการก่อสร้างแบบจีนแท้ๆ บางแห่งเป็นที่อยู่ของชาวจีนค้ำคั่ง ก็จะมีอาคารจีนเต็มไปทั้งตำบลและท้องถนน จนดูคล้ายกับเป็นเมืองจีนเอาเลยทีเดียว ดังเช่นที่ตลาดน้อย สงขลา และปัตตานี เป็นต้น อยู่ริมถนน จะปรับพื้นดินด้วยดินตากแดดเอามาเรียงเป็นก้อนๆ แล้วทุบให้เปียดประชิดกัน ก่อผนังด้วยดินเหนียวผสมฟางสับเป็นก้อนๆ เอาไม้เป็นท่อนขนาดใหญ่ทำซื่อ และทำจันทน์ ทำจั่วแล้วปูด้วยไม้ท่อนขนาดเล็กยาว จากนั้นเอาดินปั้นเป็นแผ่นไปวางกรุทับบนหลังคา แล้วเอาไม้ไปทำหลังคามุงหญ้าคาอีกต่อหนึ่งเรียกว่าบ้านหลังคาสองชั้น ชาวบ้านยกย่องสรรพคุณว่าเป็นบ้านกันไฟไหม้ ถ้าจะไหม้ก็ไหม้เฉพาะหลังคาแฝกเท่านั้น ส่วนหลังคาดินยังคงอยู่ เรือนชนิดนี้พบแถบมหาสารคาม ที่เป็นพ่อค้ามีฐานะดีจะทำเป็นห้องดินเช่นเดียวกัน นับว่ามีความคงทนมาก แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังคงสภาพเดิมอยู่ ในอินเดียก็เคยเห็นบ้านคนจีนชั้นเดียวก่อฝาดด้วยดินเช่นเดียวกับจีน แต่ของเขาใช้เครื่องบนไม้ไผ่

และมุงกระเบื้องด้วยไม้หยาบ การมุงกระเบื้องนั้นกันไฟไหม้ อีกอย่างหนึ่งกระเบื้องที่อินเดียนั้นถูกมาก ไม่เหลือปากว่าแรงที่คนจะซื้อเพราะโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ไผ่ พอมียาปูนๆ หรือลมแรงก็พังระเนระนาดไปตามๆ กัน

บ้านไทยใหญ่ทางดอยตุงที่เชียงราย คงจะได้ธรรมเนียมประเพณีจากจีน จึงก่อเรือนทำฝาด้วยดิน ซึ่งเป็นแบบอย่างการก่อสร้างเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น

สำหรับการก่อสร้างอาคารตึกในสมัยรัตนโกสินทร์เท่าที่มีหลักฐาน อาคารตึกเริ่มจะมาสร้างสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นกุฎีสงฆ์ ดังเช่น วัดสุทัศนเทพวราราม วันพระเชตุพนฯ และวัดอรุณราชวราราม ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4 การสร้างอาคารเอาแบบอย่างมาจากยุโรป ดังเช่น อุโบสถวัดคอกหมู อุโบสถวัดสัมพันธวงศหรือวัดเกาะ (ที่ถูกรื้อไปแล้ว) กับวัดศรีสุริยวงศที่ราชบุรี อาคารสมัยนี้สร้างแบบพระราชวังเขาวัง เพชรบุรี วังจันทร์เกษม อยุธยา คือใช้เสากลมมีอาร์คโค้ง ถ้าเป็นโบสถ์ก็มีพาไลเป็นอาร์คโค้งรอบตัวอุโบสถ ต่อจากนั้นมาสมัยรัชกาลที่ 5 และที่ 6 ก็ได้นำแบบแผนสถาปัตยกรรมจากยุโรปมาใช้ในความนิยมจำนวนมาก

ส่วนบ้านเรือนไทยในต่างจังหวัดไกลๆ และในชนบท ก็มีแบบที่เป็นตัวของตัวเอง ดังที่ปักษ์ใต้มีบางท้องถิ่น ซึ่งเป็นแบบพื้นเมืองอันสำคัญเป็นเรือนฝากระดาน อยู่ที่ตำบลบางปู อำเภอยะหริ่ง จ.ปัตตานี และที่บังคิกอร์ เป็นต้น ส่วนบ้านพื้นเมืองของผู้มีฐานะธรรมดาจะปลูกแบบใต้ถุนสูง มีเสาไม้ตั้งบนเสาหม้อคอนกรีต บางทีก็วางบนก้อนหิน หากเรือนพื้นเมืองที่ฐานะระดับต่ำ ก็จะปลูกบ้านกรูฝาด้วยไม้ไผ่สานเป็นฝาตุ๋นคล้ายเสื่อรำแพน ฝาด้านข้างก็สานขึ้นไปตามมุมสามเหลี่ยมของหน้าจั่วจนจรดอกไก่ สำหรับบ้านไทยอิสลามที่มีฐานะดี เช่น โต๊ะครู หรือบ้านใหญ่ๆ ก็จะทำบ้านหลังคาปั้นหยามีหน้าจั่วมากประมาณ 4-5-6 หน้าจั่ว หรือมากกว่านั้น เป็นแบบพิเศษของชาวไทยอิสลาม เรือนไม้ของชาวไทยอิสลามที่มีฐานะดีจะปลูกมีใต้ถุนสูง มีห้องโถง ฝากั้นห้องใช้บานเฟี้ยมเป็นลูกฟัก มีไม้ระแนงไขว้เป็นช่องลม และมีกรอบรูปเขียนสีเหนือปากประตูเข้าห้อง ทำนองเดียวกับทำนองของบ้านแถบล้านนา รูปสัญลักษณ์นี้เป็นคตินิยมของศาสนาอิสลาม

บ้านเรือนทางเหนือในแคว้นล้านนานั้น เขามีแบบแผนพิเศษเฉพาะตัว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก ในที่นี้จะพรรณนาให้ทราบเป็นสังเขป ว่าเรือนทางเหนือปลูกใต้ถุนสูงแต่สูงไม่เท่าเรือนฝาปะกนในภาคกลาง หลังคาถ่างมากมีปลิ้นลมไขว้กันเหนืออกไก่ บางแห่งก็แกะสลักเป็นลวดลายที่ยอดของปลิ้นลมอันไขว้กันเรียกว่ากาแล หรือแกแล ส่วนประกอบของเรือนชนบทในภาคเหนือที่สำคัญก็คือ ราน้ำหรือเรือนน้ำ ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ชานใต้ชายคากายพื้นมุงหลังคาให้เป็นพิเศษ มีกระบวยไว้ตักน้ำกินด้วย เรือนน้ำนี้เป็นวัฒนธรรมพิเศษทางภาคเหนือจะขาดเสียมิได้ เพราะที่บ้านทางเหนือยกพื้นสูงก็จริงแต่ไม่สูงนัก เมื่อจะลอดใต้ถุนก็ต้องค้อมหลังเล็กน้อย นั่นก็อาจจะเป็นประเพณีของคนไทยโบราณที่ไม่นิยมลอดใต้ถุน เพราะคำว่าใต้ก็ตีถุนก็ตี ล้วนแปลว่าต่ำซ้ำ เขาจึงไม่ลอดใต้ถุนกัน ผิดกับหมู่บ้านลาวพวน ลาวโซ่ง แม้ไทยภาคกลางจะนิยมตั้งทุกทอผ้าไว้ใต้ถุนและทำงานกันใต้ถุนนั้น

เรื่องของลาวโซ่งนั้น นอกจากจะใช้ประโยชน์ทำกิจกรรมต่างๆ อาศัยร่มเงาทางใต้ถุนแล้ว ก็ยังอาศัยใต้ถุนเป็นที่จอดเกวียนหรือใช้ทำงานจักสานต่างๆ เรือนลาวโซ่งบางท้องถิ่นมีกาแลหรือแกแลบนยอดหน้าจั่วชายคาด้านข้างเป็นรูปโค้ง แม้จะใช้เสาสูง แต่เสาก็มีขนาดใหญ่เทอะทะและเลือกเป็นไม้งามสำหรับวางรอดรองพื้น เรือนแบบนี้จะเรียกว่าเรือนกลุ่มลาวโซ่งที่ด้อยพัฒนาก็ได้ พวกนี้มักอยู่ในชนบทที่ห่างไกล

2.2.4 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมไทย สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน : ที่อยู่ของสามัญชนภาคกลาง ที่ตั้งอันเป็นคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีกระแสพระราชดำรัสถึงถิ่นฐานอันเหมาะสมพระราชทาน เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2532 ว่า

“..ประเทศไทยนี้ เป็นที่ที่เหมาะสมมากในการตั้งถิ่นฐาน..”

ย้อนหลังกลับไปถึงต้นรัชกาลที่ 5 ปัลเลกัวซ์ได้บันทึกไว้ในทำนองเดียวกันว่า

“...ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นโลกนี้ ยังมีประเทศใดบ้าง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งไปกว่าประเทศสยามหรือหาไม่...” (นิจ ทิถุชีวะนันท์.2536)

“การดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบันมีทั้งสุขและทุกข์ มนุษย์จะรู้สึกสุขใจและภาคภูมิใจเสมอเมื่อหวนรำลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา ประสบการณ์เหล่านั้นทำให้ชีวิตปัจจุบันมีความหมาย (meaning) และสร้างความหวังที่จะดำเนินชีวิตอันสดใสต่อไปในอนาคต” (ประลอง พีรานนท์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และคณะ.2524)

เหตุการณ์ที่ผ่านมาทำให้มนุษย์มีจิตใจผูกพันต่อสถานที่ (sense of place) ที่ตนเคยดำรงชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดความรู้สึกยึดถือเอาสถานที่เหล่านั้นเป็นถิ่นของตน (sense of belonging)

ฉะนั้น คำว่า “บ้านเกิดเมืองนอน” จึงเป็นสื่อความหมายที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ความหวงแหนและความรักต่อถิ่นที่พำนัก ความรู้สึกดังกล่าวจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นมีความหมาย วิถีชีวิตที่จะดำเนินอย่างมีความหมายนั้น Christian Noberg-Schultz สถาปนิกและนักคิดที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันนี้ กล่าวว่า “มวลชีวิตทั้งหลายย่อมดำเนินไปท่ามกลางแผ่นดินและบรรยากาศที่แวดล้อม ฉะนั้น การตระหนักถึงคุณค่าของผืนดินและแผ่นดินฟ้า ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแก่ชีวิตทั้งมวล มนุษย์จำต้องรู้จักการเรียนรู้และประสานชีวิตให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ ด้วยความรัก ความเคารพ และความเข้าใจ ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่สร้างความหมายให้แก่ชีวิต” ดังเช่น มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในเขตร่มรื่นจำต้องเรียนรู้และเข้าใจถึงสภาวะลมฝน และระดับของน้ำที่เจิ่งนองเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ในขณะเดียวกัน มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในทะเลทราย ย่อมเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางทะเลทรายและลมร้อน ฉะนั้นสิ่งที่มนุษย์สร้าง (man-built) จึงก่อให้เกิดความหมายต่อมนุษย์ บางสิ่งก็กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มนุษย์ผูกพัน กระนั้นเองอดีตหรือประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่สิ่งบังเอิญ (accident) ที่เกิดขึ้น หากแต่เป็นประวัติศาสตร์และประสบการณ์ของมนุษยชาติที่แสดงถึงการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดร่วมกันกับธรรมชาติ และคุณค่าของชีวิตปัจจุบันก็จะไม่สมบูรณ์หากมนุษย์ละเลยที่จะตระหนักถึงอดีตที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (UNCHANGING PAST) เพื่อเป็นสื่อชักนำสู่ชีวิตที่สดใสในอนาคต

อดีตที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันหรืออีกนัยหนึ่ง อดีตที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (unchanging condition) ย่อมแบ่งได้เป็นสองลักษณะ ลักษณะแรก ได้แก่ อดีตประเภทนามธรรม เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อถือ ความศรัทธา เป็นต้น อีกลักษณะหนึ่งได้แก่ อดีตประเภทรูปธรรม คือ วัตถุ สิ่งของ ทั้งสองลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมมีความหมายกับมนุษย์ และหยั่งรากฝังลึกลงในใจ จนมนุษย์ยึดมั่นเป็นคุณค่าของชีวิต (quality of life)

ความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม จากประสบการณ์ที่มนุษย์เรียนรู้ถึงวิถีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ และกลมกลืนเข้ากับธรรมชาติเป็นระยะเวลายาวนานหลายชั่วอายุคนนั้น ได้เป็นเบื้องหลังลอมสังคมนำให้เกิดมีประเพณีและวัฒนธรรมขึ้น ทุกประเทศจะมีวัฒนธรรมตลอดจนความเชื่อถือที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ประจำชาติของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ทั้ง

ในรูปของวัตถุและรูปของพฤติกรรม ดังกล่าวแล้ว วัฒนธรรมบางประเภทอาจถูกกลืนหายไปในการทำกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ก็มีบางอย่างที่มนุษย์ยังคงยึดถือไว้เป็นครุลงในการดำเนินชีวิต ทั้งพยายามที่จะรักษาให้คงอยู่ต่อไป รูปแบบของวัฒนธรรมเดิมจะคงเหลืออยู่เล็กน้อยเพียงใด สุดแต่ความรุนแรงของอิทธิพลทางปรากฏการณ์ที่แวดล้อม รูปแบบของวัฒนธรรมบางอย่างที่ไม่สามารถจะต้านกระแสของความเปลี่ยนแปลงได้ มนุษย์ก็พยายามที่จะปรับปรุงแบบของวัฒนธรรมนั้นให้เข้ากับสภาพความผันแปร เช่น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอเมริกันเชื้อสายอิตาเลียน นิยมพบปะและสังสรรค์กันตามทางเท้าข้างถนน คล้ายกับบรรพบุรุษของตนที่นิยมประพุดกันตรงลานกว้าง (PIAZZA) ในถิ่นเดิมที่ประเทศอิตาลี และ LE CORBUSIER สถาปนิกผู้บุกเบิกสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เมื่อครั้งเป็นหัวหน้ากลุ่มออกแบบเมืองจันติการ์ ก็ประสบความล้มเหลวที่ไม่สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวอินเดียที่นิยมนั่งปรุงอาหารมาเป็นการยืนแบบยุโรปได้ อีกทั้งได้ละเลยคติความเชื่อและประเพณีการแต่งกายของชาวพื้นเมือง มีผลให้ตู้เสื้อผ้าที่มุ่งหวังจะให้เป็นที่แขวนเสื้อผ้าแบบตะวันตกกลายเป็นหิ้งบูชา ส่วนเครื่องแต่งกาย คือ紗สำหรับของชาวอินเดียนั้นยังคงเก็บพับไว้ในรูปแบบเดิมนั่นเอง ตัวอย่างนี้เป็นที่กล่าวขานกันทั่วไปในวงการสถาปัตยกรรมยุคใหม่ (ประลอง ฬิรานนท์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และคณะ.2524)

2.2.5 คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่น ที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อจะให้มึรูปแบบเฉพาะตัวขึ้น อาคารบางหลังเป็นรูปแบบที่นำมาจากท้องถิ่น อีกทั้งช่างก่อสร้างและช่างฝีมือก็มาจากภายนอก ซึ่งโดยแท้จริงแล้วไม่อาจถือได้ว่าเป็น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยตรง แต่ก็ให้อิทธิพลต่อช่างหรือประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ นำไปใช้ผสมผสานกับรูปแบบของท้องถิ่น เกิดมีลักษณะใหม่ที่คลี่คลายไปจากรูปแบบเดิมไปอีก อิทธิพลของรูปแบบจากภายนอกจะมีมากหรือน้อยอยู่ที่ค่านิยมของประชาชนและรูปแบบที่สอดคล้องกับวิธีการก่อสร้างและความสามารถในการดัดแปลงของช่างในท้องถิ่นนั้นอีกด้วย

2.2.6 เหตุที่ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะท้องถิ่น

การรวมตัวเป็นชุมชนของสังคมเกษตรสมัยก่อน ในยุคเริ่มแรกนั้นจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขหลายประการ เงื่อนไขต่างๆ นั้น จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เป็นวงจรที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาต่อเนื่องกันเป็นเวลายาวนาน จนสามารถจัดความขัดแย้งของปัญหาต่างๆ จากเงื่อนไขเหล่านั้น ได้เกิดเป็นระเบียบแบบแผน ข้อบังคับตลอดจนคติความเชื่อที่สมาชิกของสังคมยึดถือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีวินัยและให้สังคมดำรงอยู่ได้ ในลักษณะที่ต้องปรับให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอีกด้วย

ฉะนั้น สภาพทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนลักษณะหมู่บ้านที่ประกอบด้วยบ้านพักอาศัย อาคารสาธารณะ และสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนชนิดต่างๆ ตลอดจนเส้นทางสัญจรเป็นต้นนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและรูปแบบของการดำรงชีวิตและการจัดระเบียบทาง

สังคมของแต่ละภูมิภาคที่แตกต่างกันออกไป แม้แต่ชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันหากแต่ความเชื่อถือบางประการที่ต่างกัน ก็ยังผลให้เอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนต่างกันไปอีก

ดูเหมือนว่าสิ่งปลูกสร้างและรูปแบบทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเป็นผลของการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตนั้น ล้วนเป็นสื่อความหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของชุมชนให้ปรากฏได้ชัดเจนกว่าสิ่งอื่น สมดังคำกล่าวของ CHRISTOPHER ALEXANDER ว่า “รูปทรงที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นเป็นผลจากการแก้ปัญหาที่เหมาะสม” ฉะนั้น รูปทรงอาคารในอดีตที่สมบูรณ์นั้นย่อมเกิดขึ้นจากกระบวนการปรับปรุงแก้ไขสิ่งบกพร่องต่างๆ ให้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพเป็นอยู่ด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน (TRIAL-ERROR) นั่นเอง

กระบวนการปรับปรุงแก้ไขรูปทรงของสิ่งก่อสร้างให้สมบูรณ์นั้น เป็นผลเนื่องมาจากมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น ได้เลือกใช้วัสดุก่อสร้างในท้องถิ่นของตน ด้วยว่าเป็นวัสดุที่หาง่ายใกล้ตัวและมีไม่มากนัก มาก่อสร้างอาคารต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน ไม่เปลี่ยนแปลงจนเขาเองเข้าใจในธรรมชาติของวัสดุ ตลอดจนวิธีการก่อสร้างให้สอดคล้องกับเครื่องมืออย่างถ่องแท้ เป็นผลให้รูปลักษณะและระบบวิธีการก่อสร้าง มีรูปแบบไม่เปลี่ยนแปลงและลักษณะคลี่คลายไปไม่มากนัก ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเชื่องช้า ลักษณะรูปทรงของสิ่งปลูกสร้าง จึงคงรูปเดิมอยู่ตลอดมา ทำให้มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นนั้น ค้นเคยและเข้าใจในความหมายของรูปทรงที่ตนเคยใช้จนยึดถือเป็นลักษณะประจำท้องถิ่นของตน อีกทั้งระบบของสังคมเกษตรกรรมในอดีตเป็นระบบสังคมแบบพึ่งตัวเอง โดยเฉพาะสังคมชนบท การจะปลูกสร้างอาคารที่พักอาศัยนั้น สมาชิกแต่ละคนในสังคมจะร่วมมือกันสร้างในระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลงแขก” หรือการ “เอาแรง” กันนั่นเอง ยังผลให้ทุกคนมีความรู้ ความสามารถในเชิงช่างพื้นฐานที่ตนได้รับถ่ายทอดจากสังคมของตน ซึ่งนับว่าเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคม การสร้างบ้านเองได้นี้ ทำให้ผู้สร้างสามารถสร้างอาคารให้ตรงตามความประสงค์ที่ตนต้องการ ครั้นเมื่อสภาพอาคารบางส่วนชำรุดหรือมีข้อบกพร่อง ผู้อยู่อาศัยก็ยังสามารถซ่อมแซมและแก้ไขส่วนบกพร่องนั้นให้ดีขึ้น และสมบูรณ์ขึ้นได้อีก ทั้งตนเองก็ยังได้ทราบถึงปัญหาข้อบกพร่องเหล่านั้นอย่างกระจ่างแจ้ง มีผลให้รูปแบบและระบบการก่อสร้างลงตัวและเหมาะสม เป็นรูปทรงที่มีเสน่ห์ ก่อให้เกิดความพอใจทั้งแก่ผู้อาศัยและผู้ที่ได้พบเห็นโดยทั่วไป

กระบวนการก่อสร้างดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นลักษณะโดยทั่วไปของสังคมที่ยังไม่ได้พัฒนาระบบการดำรงชีวิตที่ซับซ้อนมากนัก ครั้นสังคมขยายตัวและพัฒนาซับซ้อนกว่าเดิม จึงมีการแบ่งหน้าที่การงานทางสังคมมากขึ้น ชาวบ้านเองนั้นก็ยังคงมีความรู้พื้นฐานทางช่างอยู่เช่นเดิม แต่กลุ่มครอบครัวบางกลุ่มที่มีความชำนาญและความรู้ในการช่างมากกว่ากลุ่มอื่น จะพัฒนากลุ่มเครือข่ายหรือพวกพ้องของตนเป็นช่างเฉพาะในท้องถิ่น คอยให้บริการแก่สมาชิกภายในสังคม เพราะมีความชำนาญพิเศษและมีเครื่องมือที่ดีกว่า นอกจากนั้นกลุ่มช่างเหล่านี้ยังมีการติดต่อกับภายนอกสังคมของตนอีกด้วย จึงได้รับความรู้ใหม่ๆ ทางช่าง มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับความรู้เดิมของตน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารในท้องถิ่น ให้คลี่คลายไปจากรูปแบบเดิม

ศรีศักร วัลลิโภดม (2550) ได้กล่าวไว้ในงานสัมมนา โครงการพัฒนาตลาดคลองสวนในเชิงอนุรักษ์” ไว้ว่าซีกหนึ่งของคลองเทพราชเป็นแปดริ้ว ฝั่งนี้เป็นสมุทรปราการ มันจะทะเลาะกันตรงนี้แหละ ไร่ข้างนอกมันจัดการนะ ทำให้เขตนี้เป็นเขตเศรษฐกิจการเมืองไม่ใช่เศรษฐกิจสังคม ถ้าเป็นเขตเศรษฐกิจสังคมนี้ คือ ตลาดนี้เป็นย่านธุรกิจเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่นนี้ ทั้งสองฝั่งนี้ฝั่งเทพราชและฝั่งนี้มันอันเดียวกันเป็นพี่น้องกันทั้งสิ้น ถ้าถามว่า “ความเป็นคลองสวนเหมือนกันมั๊ย” ถ้าตัดไอ้ชื่อ

คลองชื่อเขตต่างๆออกไป มันคือคลองสวนเหมือนกัน ผังโน้นนะผังคลองเทพราชมีวัดคลองสวน วัดคลองสวนเป็นวัดทางพุทธของคนในท้องถิ่นนี่ผังนี้เป็นมัสยิด ผังย่านตลาดนี้เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นคนจีน มันร่วมกันนะ สถาบันหลักที่เป็นสถาบันท้องถิ่น มันเป็นชุมชนเดียวกัน เพราะฉะนั้นระวางอย่าให้การแบ่งอะไรต่างๆ เหล่านี้มีทะเลาะกัน เมื่อแบ่งกันมันจะกลายเป็นผลประโยชน์แล้วจะทำลายความเป็นคนคลองสวน นั่นปัญหาขณะนี้ มหาวิทยาลัยนี้ช่วยเรื่องโครงสร้างทางกายภาพเรียบร้อยแล้ว แต่โครงสร้างทางสังคมต้องทำต่อไปและทำได้ คนคลองสวนด้วยกันต้องมาคุยกันเพื่อจะอยู่ร่วมกัน อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ การใช้พื้นที่ทางเศรษฐกิจสังคมต้องเป็นไปด้วยกัน คนคลองสวน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมานี้ กำหนดชุมชนเป็นหมู่บ้าน อำเภอเป็นเขตบริหาร แต่ถ้าหากเป็นชุมชนธรรมชาตินี้เป็นพื้นที่วัฒนธรรม แยกไม่ได้จากตลาดที่ผ่าน มันเห็นความสัมพันธ์ของสังคม นี่เมื่อกี้แป๊ะหลียู่ผังโน้น ถ้าเป็นสมัยก่อนโน้น มานี้ถูกตีกระบาล แต่คุณที่เป็นลูกหลานอยู่ทางนี้เป็นลูกเจ้าของตลาดนี้นะ ตานี้เวลามามองประโยชน์นี้ ทะเลาะกันแล้ว ต้องระวาง พอทะเลาะกันนี้มีปัญหา มันก็เสียความเป็นคลองสวน นี่คือบ้านเมืองพังตรงนี้ เพราะฉะนั้นวิธีอันหนึ่งที่จะต้องจำเป็นทำอย่างรีบด่วนเลย เพื่อให้เกิดความยั่งยืนคือ สร้างประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นร่วมกัน ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นร่วมกันคือประวัติศาสตร์สังคม รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ ประวัติศาสตร์ยังย้อนหลังไปรุ่นคุณปวริศมาถึงแป๊ะหลีนี่ ซึ่งก็ไม่กี่ชั่วคน ตระกูลนั้นเป็นตระกูลใด ตระกูลใครเป็นใคร ท้องถิ่นนี้มีตระกูลไหนอยู่ มีลูกหลานยังงักเก็บไว้ เพราะฉะนั้นเราต้องมีฐานจึงจะเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ พิพิธภัณฑ์ที่เป็นเครือญาติทั้งหมดให้รู้ว่า คนบ้านสวนคือใคร ลูกเต้าเหล่าใครเป็นยังงัก นี่สำคัญนะครับ เพราะการพัฒนาบ้านเมืองสมัยใหม่นี้โดยเฉพาะอันตรายมาก พื้นที่อุตสาหกรรมมาแทรก ยิ่งสุวรรณภูมิเข้ามาแทรก ยิ่งฉิบหายเลย ดีแล้วที่รัฐบาลที่แล้วมันพังไป เพราะฉะนั้นอะไรก็พังหมดเลย เพราะฉะนั้นการที่อยู่แบบนี้จะชะ ต้องรู้ว่าใครเป็นใคร ท่ามกลางความเป็นคลองสวน มีทั้งจีน ทั้งมุสลิมอะไรอยู่ด้วยกัน แต่เราเป็นคลองสวนอย่าไปติดจริตเป็นคนไทยแบบรัฐบาลประกาศไม่ได้ มาจากนี้แล้วมาจากกลางก่อน เราเป็นคนไทยร่วมกันก่อน เพราะฉะนั้นจึงต้องเชื่อมตรงนี้ ประวัติศาสตร์ทางสังคมของคนนี้ต้องทำไว้เพื่อรู้ว่าใครเป็นใคร แล้วผู้คนจะรู้ว่าใครดีหรือไม่ดี สมัยก่อนนี้เวลาเลือกตั้งนี้ เขาไม่ให้นายทุนมากว่าน ชื่อเสียงหรือ เขารู้ว่าใครเป็นใคร ไม่ต้องไปหย่อนบัตร เขาเลือกกันเองได้ เพราะฉะนั้นคนที่ไม่ดีก็จาร์กไว้ เขาก็อะไรนะ นิินทา นิินทาถึงพ่อแม่ ไม่ได้ก็ตามันไป โอ๊ย! อยู่ไม่ได้ เราต้องสร้าง แล้วก็สอบประวัติ ความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติต่างๆ เหล่านี้ พื้นที่อย่างที่เราเล่ามา แป๊ะหลีเล่ามานี้ คือ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนะครับ ต้องพิมพ์ออกมาแจกเลย แล้วก็จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้ข้อมูลอันนี้ แล้วพอเริ่มจากอันนี้แล้ว ก็ใช้เป็นคลังข้อมูลของความรู้ คนที่อธิบายคือลูกหลานคนตรงนี้อบรมให้คนเหล่านี้รู้ แล้วก็ดูแลพิพิธภัณฑ์ของตัวเอง แล้วมหาวิทยาลัยเข้ามาช่วย มันก็จะเห็นความเป็นปึกแผ่น ผมคิดว่าเรื่องนี้จำเป็นต้องทำก่อน เพราะขณะนี้โครงสร้างทางกายภาพมีแล้ว แต่ความขัดแย้งในพื้นที่ยังมี ผมมานี้ผมสังเกตพื้นที่ตรงนี้ ความใจกว้างของเจ้าของตลาด อยู่ฟรี แต่ต้องคุมอย่าให้ข้างนอกเข้ามามากนัก อัตลักษณ์มันจะเสียไป ถ้าแน่นเมื่อไหร่ มันจะกลายเป็นฮอยอันไป แล้วก็ไม่ได้ให้คนนอกเข้ามา อันนี้จำเป็นมากเลย เพราะฉะนั้นมาดูนี้ ชิกโน้นชิกนี้ต่างกัน ชิกโน้นเรายังเห็นความเป็นชุมชนภายในอยู่ คนแก่ๆ ยังผลิตของ ยังมีอะไรกันอยู่ แต่ถ้าเจรจากันให้ตีนะ อยู่ด้วยกันอันนี้เป็นตลาดก็ได้ ให้มีของข้างนอกเข้ามาขาย แต่เป็นคนนอกเข้ามาขาย แต่ทางโน้นเห็นชีวิต รักษาไว้และเกลี้ยให้ตีมีทั้งตลาดประจำวันและตลาดนัด เพิ่มจำนวนตลาดนัด แล้วสิ่งที่สำคัญที่สุดนั้นท้องถิ่นในเมืองไทยส่วนใหญ่ มันเป็นทั้งมาตุคามและมาตุภูมิ คำว่า “มาตุคาม” นั้นหมายถึงว่า ชุมชนนั้นแม่เป็นใหญ่ ผมมานี้ตลอดนี้ ผู้หญิงทั้งนั้นแหละ แก่ๆทั้งนั้นแหละทางผังโน้นนะ ชายของนะ น่ากิน คือ

คนเขาไม่ซื้อของอร่อยหรือไม่อร่อย คือเขา มันทำตาม มันมีนะชะบรยากาศ เพราะฉะนั้นนี่คือมันเป็นมาตุคาม ส่วน “มาตุภูมิ” คือท้องถิ่นตรงนี้ ท้องถิ่นเกิดร่วมกัน ความเป็นบ้านสวน เพราะฉะนั้นถ้าเข้าใจตรงนี้นะครับ เราช่วยกันอยู่ อันโน้นไม่ต้องไปแออัด เห็นชีวิตเติมๆ แล้วเกลี้ยกันให้ดี แต่กันความแน่นแล้วยุทธศาสตร์อันหนึ่งนี้ ควรเดินตามสามชุกก็ดี ที่อัมพวาที่ดีที่สำเร็จเพราะเรื่องอาหาร ท่านรู้มัยว่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ททท.นี้มันโง่ฉิบหาย มันไปเริ่มแสง เสียง ต่างๆ ฉิบหายหมดนะ โบราณสถานพวกกรมศิลปากรมันก็ทำฉิบหายหมด ของดีทำฉิบหายหมด แล้วจะไปแข่งกับประเทศอื่นเขาได้ยังไงเราแข่งได้คือเรื่องอาหารครับ สังคมไทยมันกินอาหารไม่มีกาลเทศะ แต่ละแห่งมันหลากหลายไม่เหมือนกันเลย แล้วผู้หญิงเป็นคนผลิตและตรงนั้นมันคือเสน่ห์ตลาดอันนี้จะขานรับ

ความเป็นอยู่ของคนในสมัยปัจจุบันในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งแต่ละครอบครัวไม่สามารถจะทำอาหารกินเองได้ เราก็ให้บริการ คนในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันเราก็ให้บริการคนข้างนอกด้วย ที่เขามาซื้อสินค้าได้ตลอดเวลา เพราะเดี๋ยวนี้คนส่วนใหญ่กินอาหารถุงทั้งนั้น แต่รักษาความสะอาด รักษาฝีมือ พอวันเสาร์ อาทิตย์ทำให้มาก เป็นมหรรรมาอาหาร ทำมากเพื่อรองรับรับคนจะมา สิ่งที่ต้องระวังคือ ความแออัด ถ้าเกิดการแออัดแล้วจะแย่งและยิ่งคนข้างนอกจะเข้ามาเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการค้าขาย ในชุมชนจะต้องคุยกันให้ดีเสียก่อน ถ้าทำความเข้าใจคุยกันรู้เรื่อง ก็จะรักษาสิ่งเหล่านี้ได้และอยู่อย่างยั่งยืน ยังเป็นมรดกถึงลูกถึงหลาน แล้วเราก็สามารถคุมได้

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ยังกล่าวอีกว่า “ผมอยากจะพูดว่าระยะแรกนี้ผมขอแสดงความยินดีที่เห็นความพร้อมเพรียงของคนคลองสวน และความสนใจของมหาวิทยาลัยหลายๆแห่งที่เข้ามาช่วยเป็นผลสำเร็จที่ยิ่งใหญ่นะครับ ที่จะฟื้นฟูบ้านเมือง ขณะนี้บ้านเมืองเราฉิบหายหมดเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมา สังคมอุตสาหกรรมที่คนมาแข่งคนท้องถิ่นที่มี คนท้องถิ่น สามถึงสี่พันคน มาเป็นหมื่นคน ทำหมื่นคน แล้วมาจากไหนไม่รู้มาแย่งกันกิน นี่คือ เกิดความฉิบหายทั่วราชอาณาจักร ถ้าเราไม่ฟื้นฟูจากข้างในเราฟัง แต่ว่าขณะนี้เราฟังมาตลอด ความสัมพันธ์ข้างในกันเองเป็นเรื่องใหญ่บ้านเมืองไทยขณะนี้มันไม่ใช่สื่ออื่นเข้ามาแทน ทว่าทั้งราชอาณาจักรเลย หลังการเลือกตั้งบ้าง บอๆ นะครับ นั่นอย่าไปฟังมัน ผมพูดนี้เป็นการส่วนตัวนะ ผมไม่เชื่อแม่หรือ รธน.ประชาธิปไตยทำเหว 40 ปีมาแล้ว เศรษฐกิจไม่ได้ดีขึ้นมาเลยเราจะฟื้นฟูได้จากของเรา ครอบครัวข้างใน รักษาท้องถิ่น ความเป็นท้องถิ่นบ้านสวนที่อยู่อย่างกลมกลืน เสียสละซึ่งกันและกัน ใอันนี้คือความสำคัญ เราอยู่มาตั้งแต่สมัยร้อยกว่าปี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ มันฉิบหายเมื่อ 40 ปีนี้ แล้วก่อนหน้ารัชกาลที่ 5 เขาก็อยู่กันได้ทำไมไม่ต้องทบทวนละ แล้วอยู่ๆ ประชาธิปไตยทำเหวที่มาหย่อนบัตรขายเสียงกันอย่างนี้หรือ เพราะฉะนั้นทุกคนกลับไปครับ อบรมตัวเองให้รู้จักตัวเอง กลับไปดูตัวเองให้รู้จักตัวเอง รู้จักครอบครัวตัวเองรู้จักเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันแล้วทันโลกครับนี่คือเรื่องที่สำคัญ ผมก็ขอพูดแค่นี้ก่อนครับ พูดไปนานๆเดี๋ยวคนอื่นจะไม่มีเวลาพูด”

ปองขวัญ (สุขวัญนา) ลาซุส (2550) กล่าวในเรื่องมรดกวัฒนธรรมครอบคลุมไปทั่ว มรดกที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ สิ่งสำคัญก็คือคนซึ่งสิ่งนี้ ทางสมาคมสถาปนิกสยามในช่วง 6 ปี มานี้ก็ให้ความสำคัญกับชุมชนพื้นถิ่น ซึ่งถูกเจาะจงไปที่คน ชุมชน ที่มีความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ในรูปแบบของวัด วัง หรือว่าสถานที่สำคัญที่ทุกคนจะต้องรู้สึกว่ายั่งยืนโดดเด่น ในระดับชาติหรือระดับโลก แต่ว่าเราไม่เคยเห็นความสำคัญของสถาปัตยกรรมที่มีความเรียบง่าย ที่มีประโยชน์ใช้สอย ที่อยู่คู่กับภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สร้างขึ้นมาให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ สภาพดินฟ้าอากาศ ถึงแม้ว่า มันจะถูกทิ้งให้รกร้างเก่าแก่ไป แต่เนี่ย คือความงามที่แท้จริง ความงามที่แท้จริงนี้ต้องเกิดประโยชน์ใช้สอย ให้คนที่อยู่อาศัยได้มีความสุข อยู่ร่วมกัน ทำมาค้าขาย ซึ่งในช่วงหลังๆมานี้เป็นกระแสการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น มีการให้ความสำคัญทั้งจาก

ทางนานาชาติ แต่ว่าส่วนสำคัญสำหรับเรานั้นไม่ควรจะรอให้คนข้างนอกเข้ามาช่วย เราควรจะศึกษา ลึกเข้าไปถึงพื้นที่ที่เราเป็นนั้นเป็นมรดกตกทอดมา แล้วถ้าเรายังไม่มีองค์ความรู้พอ เราก็มีทางคณะครู ศาสตร์อุตสาหกรรม ที่มาช่วยทำเรื่ององค์ความรู้ทางด้านกายภาพ เราเห็นว่า มันมีความสำคัญ อย่างไร มีความสวยงามแบบไหน มหาวิทยาลัยได้ทำงานที่ให้องค์ความรู้ทางด้านกายภาพ แล้วก็ นำเสนอในรูปแบบนิทรรศการ ให้ได้เห็นว่า “เอ๊ะ ของเราก็มีความงดงามนะ” แต่ว่าจะทำยังไงใน ขณะนี้ทางกายภาพได้ถูกนำเสนอแล้ว ว่ามันงดงามยังไง แต่ว่าสภาพของมันนะคดียังฝูร่อน บางที อย่างบ้านหลังนี้เป็นมรดกสถาปัตยกรรมที่เป็น highlight ของพื้นที่แห่งนี้ แต่ยังไม่ได้รับการดูแล อนุรักษ์ ซึ่งในตอนนั้นก็ยังมีแบบแล้ว แต่ว่า แยกที่เข้ามาชื่นชมในพื้นที่นี้เขาอาจจะอยากเห็นว่า สมัยก่อน นี้เรามีบ้านหลังนี้อยู่ สภาพเป็นยังไง มีเฟอร์นิเจอร์อะไรนะคะ ตอนนี้อยู่จะขึ้นไปชมข้างบนเราก็ไม่ กล้าขึ้นเพราะว่าสภาพบันไดทรุดโทรม มีความเสี่ยงต่อการที่จะหักพังแล้ว ทำอย่างไรที่เราจะบูรณะ ซ่อมแซมอาคารหลังนี้ได้ อย่างเช่นว่าพวกเราจะจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่ออนุรักษ์พื้นที่นี้ให้เป็นพื้นที่ ส่วนกลางเพราะว่าตามที่ท่านเจ้าของและเป็นเจ้าของตลาดนี้ท่านก็มี จิตเมตตาที่จะให้ทุกคนได้อยู่ใน พื้นที่นี้ร่วมกันอย่างมีความสุข อยู่กันมาเป็นร้อยปีแล้วนะ ซึ่งน่าทึ่งมากนะ พวกเราทุกคนน่าจะมีจิต ที่จะคิดว่า ถ้าพื้นที่ตรงนี้เป็นมรดก ของเราน่าจะร่วมกันจัดตั้งกองทุนขึ้นมา โดยที่ถ้ามันมาจากชุมชน เรานี้มันจะเกิดความยั่งยืนได้ โดยที่ถ้าเราคิดว่าจะจัดตั้งกองทุนขึ้นมา เราจะจัดตั้งเป็นกองกลาง ซึ่งใน ส่วนนี้ถ้าเรามีคณะกรรมการที่จะจัดการบริหารจัดการได้อย่างเข้มแข็ง อย่างเช่นกับที่สามชุกทำมา กับที่อัมพวาด้วย เราก็จะสามารถเริ่มที่จะหากองทุนนี้ เริ่มจากตัวเองนะคะ ขอทุนจากที่ไหนก็ได้แต่ ต้องเริ่มจากตัวเราเองนะคะ ไม่ใช่รอเขาเอาเงินมาช่วย คนข้างนอกเอาเงินมาช่วยปั๊บ มันก็จะเกิดว่า มี การแข่ง แย่งหาผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน มันก็จะไม่ยั่งยืน มันก็จะทะเลาะกันเปล่าๆ อยู่ด้วยกัน อย่างมีความสุขมาตั้งร้อยปีแล้ว เรื่องทุนจากภายนอกมา อาจจะทำให้เราแตกกันก็ได้ เพราะฉะนั้นใน สายตาของสถาปนิก พื้นที่นี้มีคุณค่าทางด้านมรดกสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในระดับชาติ แต่ว่า ทำอย่างไรให้มันสวยงาม คงอยู่ได้ตลอดไปมากกว่านี้ เพราะตอนนี้สภาพมันทรุดโทรม ทำอย่างไรที่จะ สนับสนุนให้มันเกิดการก่อตั้งเป็นกองทุนขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของคลองสวน ความต้องการนี้ต้องเกิดมาจากชุมชนแล้วสมาคมสถาปนิกสยามก็ยินดีในฐานะที่เราเห็นว่าเป็นชุมชน พื้นที่ถิ่นที่เรานำให้รางวัลไปแล้ว ตั้งแต่ปี 2547

ดังนั้นบริบทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง รูปแบบของอาคารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ตลอดจนเครื่องเรือนเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่ดำรงอยู่เป็นชุมชน สังคม และมีวัฒนธรรมของพื้นถิ่นนั้น ๆ มีอายุมากกว่า 100 ปี เป็นอาคารร้านค้าตลาดประกอบกันเป็น โครงสร้างไม้และครึ่งตึกครึ่งไม้หรือก่ออิฐถือปูนมีสกุลช่างแบบดั้งเดิม ที่ใช้ภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดมา เป็นเวลานานทั้งในลักษณะไทย (Thai Style) และการผสมผสานอิทธิพลตะวันออก (Oriental Style) และได้รับอิทธิพลของต่างประเทศ (Western Style or Colonial Style) หรือร่วมสมัยในด้าน ศิลปะสถาปัตยกรรม (Contemporary of Architecture) ของประเทศไทย ลักษณะบ้านพักอาศัย ร้านค้า (Shop House) สำหรับกลุ่มชุมชนท้องถิ่นเข้าไปใช้มีบทบาทและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (Traditional Life Style) และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรม (Architectural Art eco-tourism resources)

2.2.7 ตลาดเป็นศูนย์กลางชุมชน

ในช่วง 55 ปีมานี้ (พ.ศ.2500) ประเทศไทยได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้แผ่ขยายไปทุกแห่งโดยเฉพาะชุมชนในกรุงเทพมหานคร ชุมชนแถบลุ่มน้ำ ชุมชนรอบนอกของกรุงเทพมหานคร มีอาชีพเกษตรกรรม (Farmer) ซึ่งประกอบด้วยการทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำการประมง ทางสัญจรจะใช้ทางน้ำเป็นหลัก มีการค้าขายทางน้ำ ขนส่งสินค้า พืชผลการเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นข้าว ผัก ผลไม้ ปลา น้ำจืดและน้ำเค็มจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่ง ที่เรียงรายอยู่ตามลำน้ำ ตามชุมชนเหล่านี้จะมีแม่ค้าพ่อค้านำผลผลิตทางการเกษตรลงเรือมาค้าขาย มีทั้งพ่อค้าไทยจีน โดยเฉพาะชาวจีนที่ทำอาชีพค้าขายตามลำน้ำ โดยการล่องเรือไปตามชุมชนต่าง ๆ จนมีคำพูดที่ว่าที่ไหนมีน้ำที่นั่นมีคนจีน

ชาวจีนเป็นนักเดินทางไปค้าขายทุกที่มีลำน้ำ เขาเหล่านั้นจึงได้พบเห็นสถานที่เป็นชุมชนและเป็นสถานที่ที่จะสามารถประกอบอาชีพค้าขายได้ดี จากค้าขายด้วยเรือจึงขึ้นมาค้าขายบนบก รวมกันสร้างเป็นตลาดแบบร่วมสมัยไทยจีน

เมื่อ 50 ปีก่อน การเดินทางด้วยลำน้ำนั้น ต้องใช้เรือพาย เรือแจว ทั้งเพื่อเดินทางไปโรงเรียนไปทำนา ทำไร่ ไปทำบุญ เทียวงานวัด ไปตลาดซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร เครื่องจับสัตว์ ฯลฯ กลางวันก็จะมีเรือขายของ ผัก ผลไม้ ปลา เครื่องใช้ภายในบ้าน มีเรือขายน้ำแข็งใส กาแฟ ขายอาหาร กลางคืนมีแม่ค้าขายขนมไทย มีขนมชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทองเป็นต้น จุดตะเกียงดวงเล็กดวงใหญ่สว่างไสว มาตามลำน้ำมีแต่เสียง ปู๊น ๆ เป็นสัญลักษณ์ในการเรียกลูกค้า

ตามลำน้ำมีทั้งเรือแจวเรือพายขึ้นล่องอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านยังทอดแหหาปลา ลงชายจับปลา ล่อปลา ลงเบ็ด ยกยอ ล้อมอวน ชายคลองที่มีกอผักตบชวาจะมีปลาช่อน ปลาหมอ ปลากระดี่ ปลาตะเพียน กุ้ง หอยมาก กลางคืนตอนหัวค่ำชาวบ้านจะจุดตะเกียงรั้วน้ำมันก๊าดตั้งหัวสะพานทำน้ำเอาสวิงคอยช้อนกุ้งฝอย ตัวใหญ่ ๆ เพราะกุ้งจะมาเล่นไฟเป็นฝูง ๆ ช่วงหน้าหนาวมีการเก็บเกี่ยวข้าว ช่วงนี้จะมีน้ำหลากมาด้วย ลานนวดข้าวต้องทำคันกันน้ำไว้ จะมีพ่อค้าข้าว ซึ่งเป็นเจ้าของโรงสีที่อยู่ติดกับตลาดมารับซื้อข้าวด้วยเรือใส่ข้าวลำใหญ่ เรือจะมีหลังคาสังกะสีโค้ง กูลีจะตวงข้าวแบกขึ้นเรือจนเพียบน้ำ ก่อนกลับพ่อค้าข้าวก็จะแจกน้ำอัดลมที่เรียกว่าน้ำมะเน็ด ซึ่งมีลักษณะเป็นขวดใส ๆ สีเขียว มีลูกแก้วด้านใน หลังจากตีหมจดเด็ก ๆ ก็จะทุบเอาลูกแก้วมาเล่นกันต่อได้ นี่คือภูมิปัญญาโบราณอีกอย่างหนึ่ง และในหน้าหนาวนี้ยังมีกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่สนุกมากคือการแหงปลาตะเพียน โดยในตอนเช้าที่มีหมอกลง ปลาจะโผล่มาหายใจ โดยจะลอยคอยื่นปากพ้นน้ำขึ้นมาเต็มริมฝั่งคลองที่มากไปด้วยกอพง ชาวบ้านจะแหงเฉพาะปลาตะเพียนขาว แล้วนำไปขายที่ตลาดเป็นการหารายได้อีกหนทางหนึ่ง

ทุกบ้านริมคลองจะมีอุ้กเก็บเรือ มีสวนผลไม้ สวนครัว มีบ่อรอบบ้านไว้สำหรับเลี้ยงปลาแบบเปิด ให้ปลาตามลำคลองมาอาศัย หลังจากเก็บเกี่ยวข้าว น้ำในนาแห้งปลาในนาจะลงมาที่บ่อหลังบ้าน ปิดปากบ่อวิดน้ำออกจับปลาขายได้ มีทั้งปลาลอยปลางม ปลาลอย คือ ปลาที่ติดมากับระตืดวิดน้ำสวนปลางมต้องจับเมื่อน้ำแห้งแล้ว ปลาพวกนี้จะมุดดินเลน ต้องลงไปงมหาและจับ ปลาเหล่านี้ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ บางบ้านโชคดีจะได้ปลามากหลังจากแบ่งไว้กินแล้ว ที่เหลือสามารถส่งไปขายที่ตลาด หรือมีเรือพ่อค้าแม่ขายมารับซื้อถึงที่บ้านก็มี ส่งไปที่สะพานปลาที่มี

หลังจากนั้น เมื่อเข้าหน้าแล้งน้ำลดลง ลำคลองทั้งหลายแห้งเกือบหมด ชาวบ้านสามารถเดินติดต่อกันได้ ก็จะเข้าสู่เทศกาลการเล่นต่างๆ เกือบทุกวัน ที่คุณทวดทั้งหลายเล่าให้ผู้วิจัยฟังก็คือ มีการเปิดบ่อนตามบ้านหลังหมดฤดูทำนา ผู้ชายเล่นพนันไพ่ ถั่วโป ผู้หญิงก็มีหน้าที่ไปตลาดซื้อหาของกินมาบริการ สามารถเดินไปตลาดได้เลยไม่ต้องใช้เรือเป็นพาหนะ บางครั้งจะมีนักแสดงมาจากต่างถิ่นมาเล่นโง้งเจ้าของบ่อนต้องมีฝีมือถึงจะเอาอยู่

เมื่อ 100 ปีล่วงมานั้นตามลำคลองไม่ว่าเล็กใหญ่จะมีบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นระยะๆ บนที่ดินของตนเองที่มาจับจองไว้ เจ้านายจะได้ที่ริมน้ำ จำได้ตอนเด็กคุณตาเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “พายเรือมาจับจองไม่ทันเขา ต้องเข้าไปในคลองเล็ก ปลูกกระตือบอยู่ มียุ่งเยอะมาก อยู่ไม่นานก็ต้องย้าย ไม่ได้ที่ทำกิน เพราะเจ้านายเขาจองไว้แล้ว ห่างจากคลองใหญ่ประมาณ 2 กิโลเมตร ต้องไปหาใหม่ ในคลองเล็ก”

สภาพที่กล่าวมานี้เป็นบรรยากาศที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องในแถบชุมชนคลองสำโรงและคลองพระโขนง-ประเวศน์ ที่แยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาและแตกแขนงไปในท้องทุ่งเชื่อมต่อกองแสนสแปงไปหาคลองส่งน้ำ คลองรังสิต และเชื่อมต่อกันระหว่างกันตลอดมีคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต คลองนาคราช ระหว่างคลองที่ตัดกันจะมีตลาด โรงสีข้าว ที่ว่าการอำเภอ โรงเรียน อนามัย วัด ศาลเจ้า สุเหร่า โรงจิว โรงลิเกตั้งอยู่ ทุกชุมชนจะมีงานประจำปี งานบุญ มีการละเล่น แข่งเรือ อย่างเช่น ตลาดบางบ่อมีงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบาน ตลาดบางพลีใหญ่ มีงานประเพณีรับบัว นมัสการหลวงพ่อดโต ตลาดบางพลีน้อย ตลาดบ้านระกาศ ตลาดจระเข้ใหญ่ ตลาดจระเข้ย่อย ตลาดหัวตะเข้ ตลาดชวดบัว ตลาดหลวงแพ่ง ตลาดบางน้ำเปรี้ยว ตลาดคลองสวน ตลาดท่าถั่ว ตลาดท่าสะอ้าน ตลาดท่าไข่ ตลาดเปรี๊ญ ตลาดบางโฉลง ตลาดคลองสำโรง ตลาดเหล่านี้ถือว่าเป็นตลาดใหญ่ตามขนาดของชุมชน เมื่อมีเครื่องยนต์เข้ามาในประเทศ ก็มีเรือยนต์ เรือเมล์โดยสาร เรือหางยาว เรือเร็วสองตอน วิ่งขึ้นล่องกรุงเทพฯ

จากคำบอกเล่าของแป๊ะหลี (2550) “ชาวคลองสวน ตลาดร้อยปี ก็แบบว่า เดิมก็แบบนี้แหละครับ (คนที่มาจากที่ต่าง ๆ) เปรงก็มา บางพลีน้อยก็มา บางพระก็มา ประเวศก็มา มาทุกที่ครับเรียกว่าตลาดใหญ่ คลองสวนนี่ก็แบบว่า ตลาดโบราณจริงๆ ร้อยปีกว่าแล้ว สมัยผมเป็นเด็กก็ เออ ขายกาแพ ขายน้ำแข็ง อายุ 12-13 ขายน้ำแข็งใส น้ำแข็งกด ก็แก้วละ 1 สตางค์ (ตั้งค์แดง) นะครับ แล้ววัยรุ่นนึดยังไม่รู้นึกอยากขายกาแพ อายุ 14 ก็ไปซื้อเม็ดกาแพเม็ดดิบจากกรุงเทพฯ มาคั่ว แต่การเดินทางนั้นไปยากมากครับ ต้องไปเรือเมล์ขาว เมื่อ 50 ปีก่อนนะครับ มีเรือเมล์ขาวนายเลิศ รถเมล์ขาว สระปทุม ประตูนํ้า เรือเมล์ขาวแล่นมาถึงคลองสวน ออกจากตลาดเก่านี่ 7 โมง 8 โมงเช้า ไปถึงพระโขนงเลี้ยวเข้าสระปทุม ประตูนํ้า ปทุมวัน ก็ประมาณบ่าย 3 โมงต้องไปค้ำคืน แล้วซื้อเม็ดดิบมาคั่วกาแพ การคั่วกาแพไม่เป็นหรอกครับไม่มีใครสอน คั่วสุกมั่งดิบมั่งไหมบ้าง วัยรุ่นก็แบบนี้ ก็ขายมาถึง 70 ปีแล้วครับ เวลานี้ก็ 84 ปีครับ แล้ว ก็เป็นกาแพโบราณจริงๆ แล้วก็สมัยนี้ตลาดก็เจริญดีนะครับตั้งแต่โปรโมทนี่ รัฐบาลโปรโมทนี่รู้สึกว่ามีคนครับ ดีมากเชียว กาแพดำร้อนนี่เขาเรียกว่า โอ้ยวะนะครับ แก้วละ 3 สตางค์ กาแพดำเย็นเขาเรียกโอเลี้ยงแก้วละ 4 สตางค์ ต่อมาเป็น กาแพร้อนนี่ แก้วละ 5 สตางค์ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วก็ขึ้นราคาแล้ว หยุดขายก่อนนะครับ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็แก้วละ 10 สตางค์ที่กรุงเทพฯ ต่างจังหวัดเขาให้ 5 สตางค์ กาแพดำ 40 ตั้งค์ ต่างจังหวัดเขาให้ 5 ตั้งค์เป็น 45 แต่ต้องติดป้ายนะครับ ต้องเขียนไข่เปิด ไข่โก่ ทุกอย่างต้องติดราคา ไม่ติดราคา นี่มีปรับมีจำนะครับ”

เปาวริศ สุขวิวัฒน์ ได้เล่าสภาพของชุมชนตลาดริมน้ำ ของคลองสวน ว่าตลาดคลองสวนนี้ ที่ฟังมาจากแม่ เริ่มมาจากการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มาเสร็จเอาในสมัยรัชกาลที่ ๕

พอชุดเสร็จ ก็มีชุมชนเกิดขึ้นขยายออกมาจากเขตเมืองหลวง เกิดชุมชนมาตั้งแต่ ชุมชนตลาดหัวตะเข้ ตลาดหลวงแพ่ง ตลาดเปรง คลองสวน ตลาดเทพราช แล้วไปจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา ในสมัยรัชกาลที่ 5 สภาพของชุมชนตลาดเริ่มแรกจะมีประมาณ 8-9 ห้อง เป็นหลังคาจากต่อมาพัฒนาเป็น 40 ห้อง และปัจจุบันมีประมาณ 70-80 ห้อง นี่เป็นแบบริมน้ำ ตรงนี้อย่างที่แป๊ะหลีพูด สมัยก่อนไม่มีถนน คลองมันก็เยอะตลาดมันก็เป็นศูนย์รวมในการซื้อขาย ตลาดสมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า พอไม่มีไฟฟ้านี้ ตลาดก็ขายดี บางคนก็แปลกใจไปเกี่ยวอะไรกับเรื่องไฟฟ้า เพราะว่า ถ้าไม่มีไฟฟ้าก็ไม่มีตู้เย็น พอไม่มีตู้เย็น คนก็ต้องมาจับจ่ายใช้สอยแทบทุกวัน เพราะฉะนั้นตลาดจะคึกคักมากที่นี่ พอตลาดเริ่มคึกคักมันก็เริ่มเป็นชุมชนใหญ่ ที่นี่เคยมีโรงฝิ่น เป็นโรงฝิ่นที่ถูกต้องตามกฎหมาย ต่อมาสมัย รัชกาลที่ 5 ท่านทรงให้เลิกฝิ่น แม่เล่าให้ฟังว่า “จิ้งจกยังตาย” ผมก็งงว่าทำไมจิ้งจกมันตาย เพราะว่าจิ้งจกมันติดฝิ่นเหมือนกันครับ มันอยู่โรงฝิ่น พอ เขาเลิกฝิ่น มันไม่ได้กลิ่นมันก็ตายเหมือนกัน นี่เป็นเรื่องจริงนะครับว่า ไม่ใช่คนติดฝิ่นอย่างเดียว จิ้งจกก็ติด เพราะมันได้ดมทุกวัน อุปกรณ์หลายๆ อย่างของฝิ่นก็ยัง มีที่นี่ ที่นี่มีแม้กระทั่งวิกฉายหนัง วิกก็คือโรงภาพยนตร์ที่ฉายได้เฉพาะกลางคืนกลางวันฉายไม่ได้ก็ เพราะว่าแสง แสงมันจะสว่างทำให้มองไม่เห็นต้องฉายกลางคืน ที่นี่จะรุ่งเรืองมากในอดีตเป็นชุมชนใหญ่พอสมควร

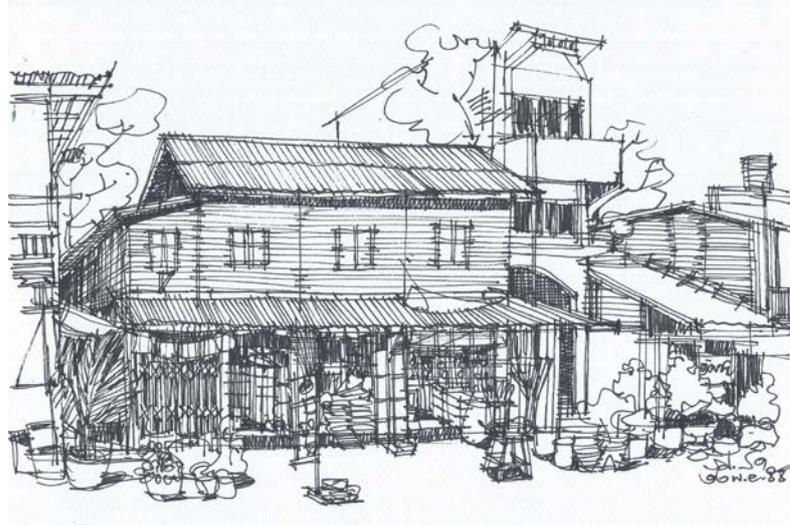
ดังนั้นตลาดจึงเป็นศูนย์รวมของชุมชนแถบลุ่มน้ำภาคกลางตอนล่างระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับบางประกง ริมคลองยังเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนต่างเผ่าพันธุ์ ต่างวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มาช้านาน ในตลาดจะเห็นคนเชื้อสายไทย จีน ไทยจีน มุสลิม ไทยมุสลิม ลาว เขมร มอญ เป็นเจ้าของร้านหรือเช่า ค้าขายอาหารเครื่องใช้ตามที่ชนชาติของตน ที่ต้องการใช้สอย คนเดินตลาดก็เช่นเดียวกันกับผู้ขายคือมีหลายเชื้อชาติเช่นกัน

เมื่อมีการใช้รถยนต์แพร่หลายมากขึ้นเรื่อยๆ มีการทำถนนเข้าสู่ชุมชนย่านร้านตลาด ไปหาหมู่บ้าน ถนนในแถบลุ่มน้ำก็จะขุดดินขึ้นมาทำถนน มีลำคลองคูไปกับถนน ชาวบ้านจะเรียกว่า “คลองถนน” ถนนจะทำไปทีหลังตลาดก่อนเพราะเป็นชุมชนที่ ชาวบ้านจะต้องมาติดต่อราชการ ซื้อขายพืชผลการเกษตร ประมง มารับจ้าง รับประทานอาหารด้านต่าง ๆ ทำให้ที่ดินติดถนนมีราคาสูงขึ้น มีคำพูดที่ว่า “ลูกเมียหลวงอยู่ที่ริมคลอง ลูกเมียน้อยอยู่ปลายนา” แต่เมื่อความเจริญมาถึงมีการสร้างถนนลูกเมียน้อยรวยทุกคน

แต่ก่อนนั้นการมาตลาดไม่กำหนดวัน ใครว่างก็มาตามสะดวก หรือตามความต้องการ แต่ปัจจุบันวันธรรมดา คนมาน้อย ผู้คนจะมาเที่ยวมากในวันเสาร์และอาทิตย์ ลำคลองก็มีเรือแพน้อยลง แต่ลานจอดรถบนฝั่งจะเต็มไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว และรถท่องเที่ยวเข้ามาแทนที่

ในปัจจุบันตลาดริมลำคลองที่เป็นพื้นดินหลงเหลืออยู่ไม่มาก เพราะระบบห้างสรรพสินค้าเข้ามาบีบคั้นมากขึ้นทุกวัน ทำให้คนที่พื้นถิ่นก็ไปซื้อสินค้าที่ห้างสรรพสินค้าแทน แต่ตลาดเก่าก็ยังพอดำเนินกิจการอยู่ได้ อาคารตลาดโครงสร้างจะเป็นไม้หลังคามุงสังกะสี ตลาดแห่งใดถ้ามีอายุมาก เข้าก็จะทรุดโทรม บ้างแห่งเกิดเหตุเพลิงไหม้ ถ้าแห่งไหนมีชุมชนที่เข้มแข็งดูแล ยังไม่ถูกเพลิงไหม้หรือไม่ถูกรื้อเพื่อสร้างตึก ก็จัดได้ว่ามีอายุเป็นเกินกว่า 100 ปี ขึ้นไป จึงเรียกว่า *ตลาด 100 ปี* ที่ถูกเพลิงไหม้ก็จะสร้างเป็นตึกแถวอยู่ตามถนน ถ้าเพลิงเผาไม่หมดก็จะสร้างผสมผสานกันระหว่างตึกแถวกับอาคารไม้เก่า ตลาดที่ทอดแนวยาวตามลำคลองหรือเลี้ยวไปตามแยกของคลองที่ตัดกันมีร้านค้าที่สร้างเป็นเรือนแถวร่วมสมัย อยู่กันเป็นร้อย ๆ ร้าน นอกจากค้าขาย ในยุคปัจจุบันจึงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

องค์การบริหาร กรรมการชุมชน ตำบล อำเภอ ได้จัดการอนุรักษ์ปรับปรุงอาคารตลาดเก่าให้คงอยู่ต่อไป โดยการฟื้นคืนชีพให้ตลาดเก่ามีชีวิต ดำรงอยู่ต่อไป เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการกลับไปหาอดีตที่สมควรอนุรักษ์ให้ยั่งยืนถาวรสืบไป

ภาพที่ 2.14 ตลาดพื้นถิ่นอำเภอโขกชัย จังหวัดนครราชสีมา (พิชัย สดภิบาล.2555.)